Tom Søbstad

DEN SJØSAMISKE BOSETTING I HELGØY FRAM TIL CA. 1800

En undersøkelse av en etnisk gruppe med utgangspunkt i materielle bosettingsspor

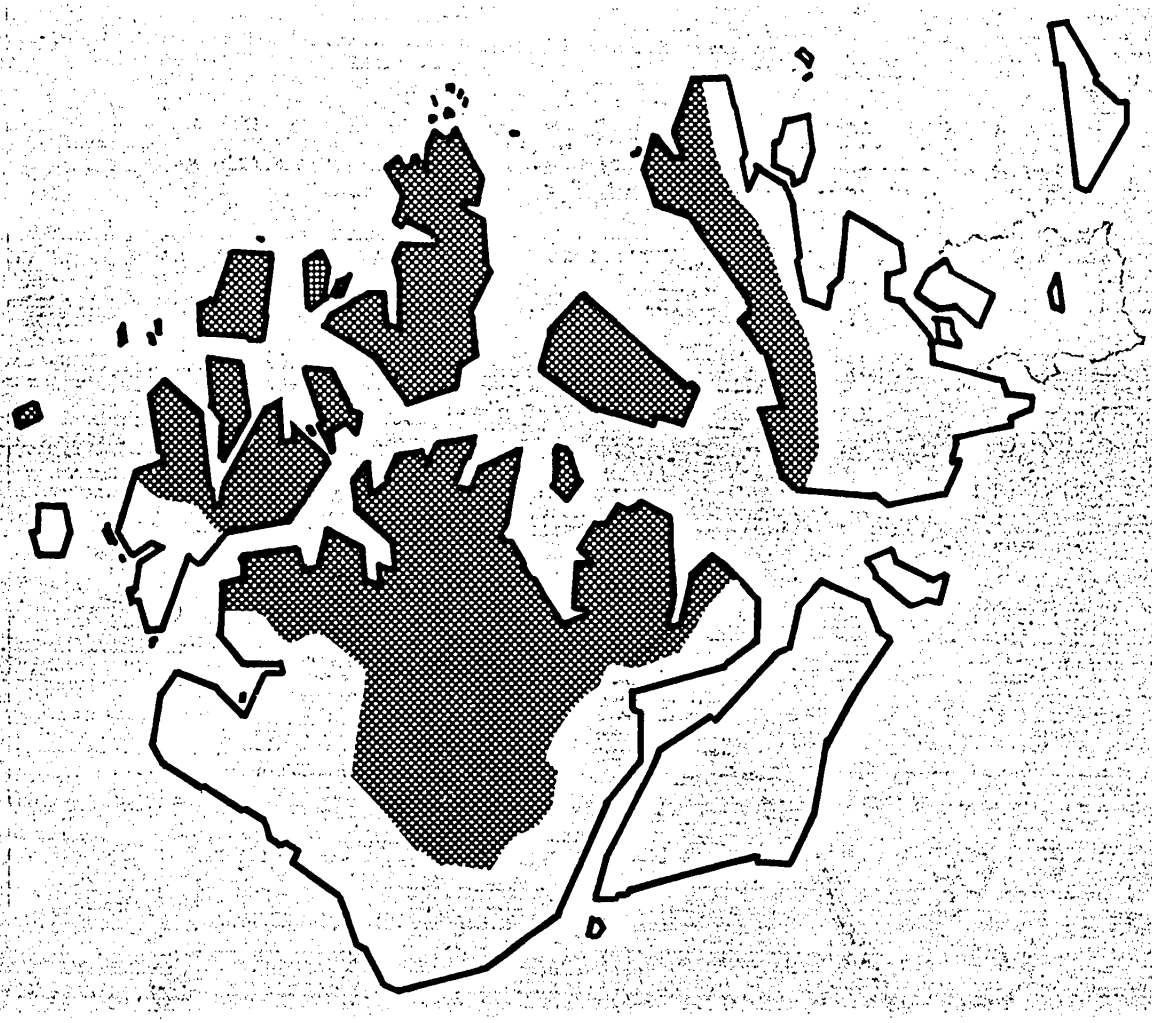

Publikasjon nr. 5 fra Helgøyprosjektet

Universitetet i Tromsø/NAVF
1980

DEN SJØSAMISKE BEFOLKNING I HELGØY FRAM TIL ca. 1800

En undersøkelse av en etnisk gruppe med utgangspunkt i materielle bosettingsspor.

TOM SØBSTAD

Avhandling til magistergraden i arkeologi.

Universitetet i Tromsø

Høsten 1980

"Disse finder erre nu derfra
fløtt, efftther min Bifalling
aarsaggin, fordi dette Wiigh
ligger ude på en Øe ock ikke
ved meiilandz, ock erre igjen
indfløtt i the rette Finde-
fjorde ved meiilandz, fordi
jeg vil ikke haffue det svens-
ke ude i Øerne"

(Utdrag fra Hartvig Billes
erklæring,22.juli 1609)

FORORD

Når en ved avslutningen av et arbeide som det foreliggende skal til med å skrive forord, og tenker tilbake på den tid da avhandlingen ble til, blir en klar over at det som en har brukt så mye tid og krefter på,ikke er et enmannsarbeide, som en kanskje til tider har hatt en følelse av. Uten den støtte og hjelp jeg har fått fra en rekke mennesker, ville denne avhandling neppe ha blitt til. La meg i denne forbindelse legge til at de svakheter som nok finnes, er mitt eget ansvar.

Jeg vil få rette en takk til mine venner i Helgøyprosjektet som hele tiden har vært gode å ha i nærheten. De samtaler og diskusjoner som har foregått både i møter på museet og i sene kvelds- og nattetimer i felt, ville jeg ikke ha vært foruten. I denne sammenhengen vil jeg gjerne trekke fram min veileder Inger Marie Holm-Olsen og Per Mathiesen. Mine samtaler med disse har alltid vært givende og inspirerende. En takk til dem begge.

Takk også til Håvard Bratrein som med sine store kunskaper om Helgøy i nåtid og fortid, og sin alltid åpne kontordør har vært til stor hjelp.

Samtlige detaljkart over gammetuftfeltene er oppmålt og tegnet av Povl Simonsen, og jeg er også ham takk skyldig.

I de årene jeg har drevet feltundersøkelser for dette arbeidet, har et nokså stort antall mennesker vært med som assistenter og gravningsdeltakere. Antallet er såpass stort at det

vil føre for langt å nevne alle her. Disse har, i tillegg til skikkelig arbeid, gjort sitt til at en tenker tilbake på tiden i felten med stor glede. Takk til alle.

Sist, men ikke minst, takk til Anne Lise, Siri og Aslak som tålmodig har ventet på at dette arbeidet skulle bli en realitet. Det har til tider sett stygt ut.

Tromsø, september 1980

INNHOLD

LISTE OVER FIGURER.

Figur 1.

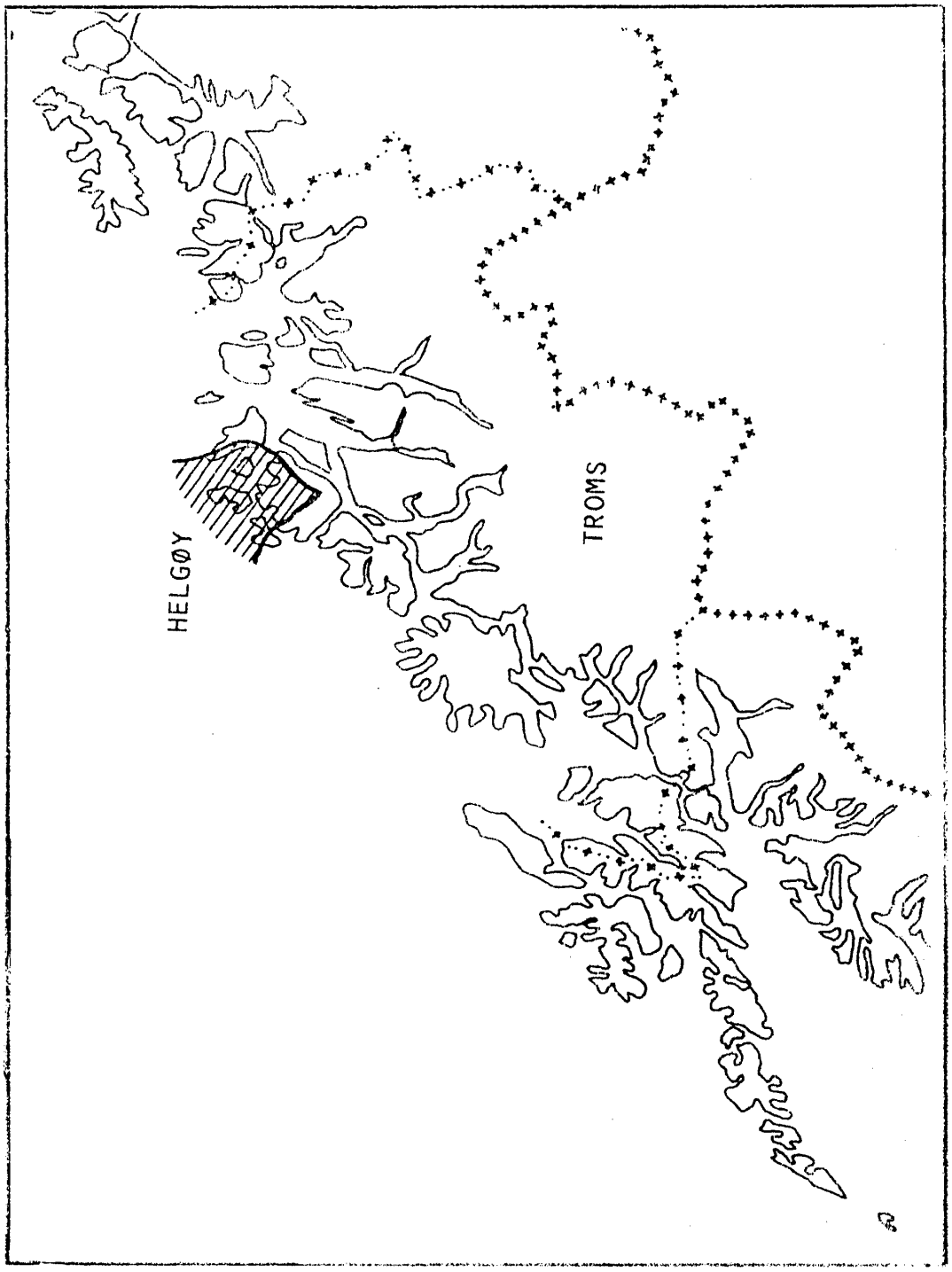

Kart over Troms. Helgøy kommune skravert.

Fig. 1b

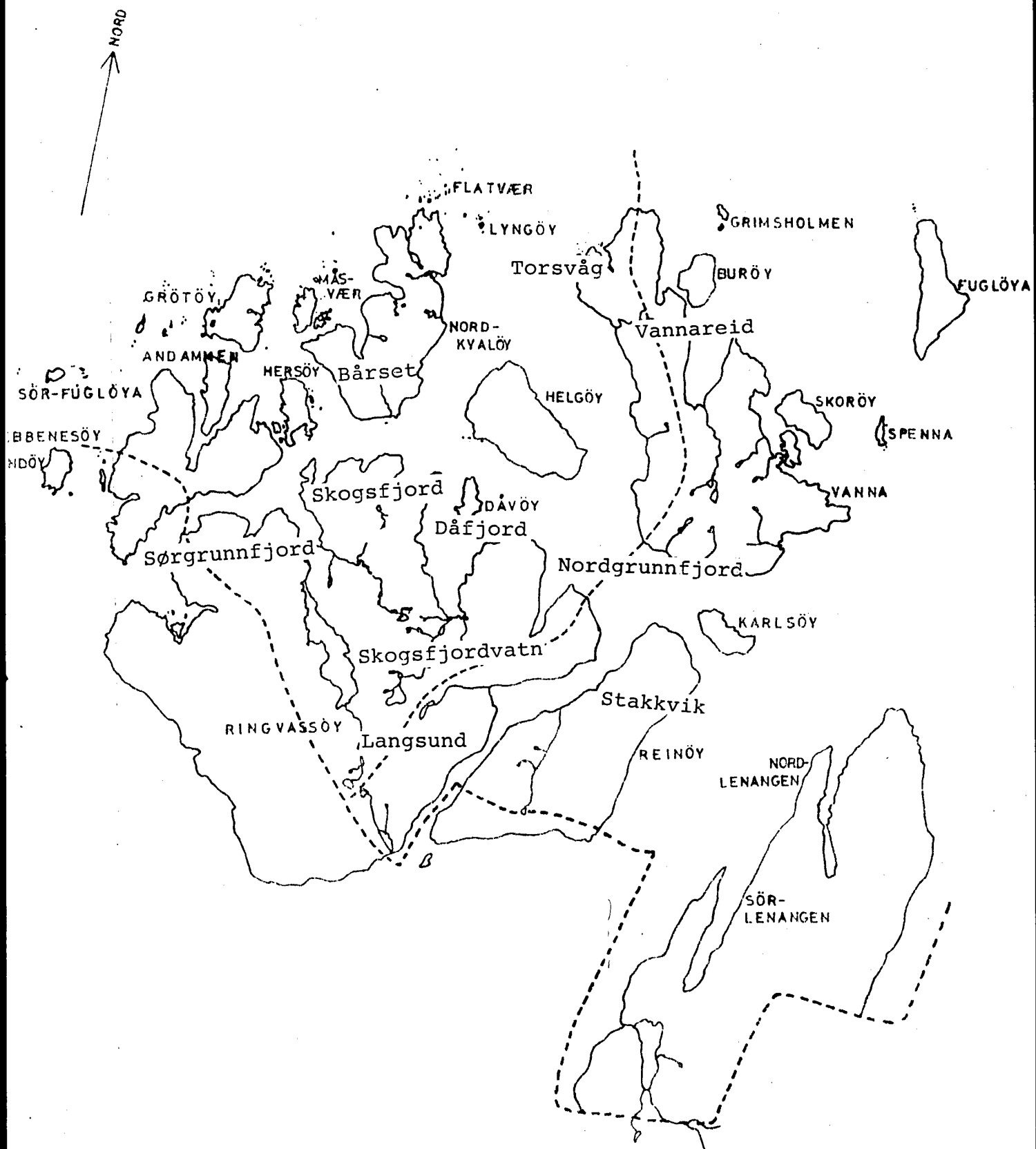

Kart over området med de viktigste stedsnavn i teksten påtegnet

KAPITTEL 1

INNLEDNING

1.1. Den faglig/organisatoriske ramme for arbeidet

Det foreliggende arbeide kan betraktes som en delstudie innenfor det tverrvitenskapelige "Helgøyprosjektet". Dette prosjektet har siden 1975 vært finansiert av NAVF og Universitetet i Tromsø.

Formålet med prosjektet har vært å foreta en dybdeanalyse av et avgrenset område for å belyse økologiske og etniske prosesser over tid ("studiet av et nordnorsk etno-/øko-system fra jernalderen til i dag").[1] De fagdisipliner som har vært involvert er, foruten arkeologi; sosialantropologi, samisk etnografi, etnologi, historie og pollenanalyse/vegetasjonshistorie.

Min måte å betrakte de fenomener og problemer på som jeg tar opp i dette arbeidet, er selvsagt blitt sterkt preget av det nære samarbeid som har eksistert innenfor prosjektgruppen, og jeg håper jeg har vært i stand til å eksplisere noen fruktbare sider av dette prosjektet i avhandlingen.

1.2. Området

Materialet som dette arbeidet baserer seg på, hører geografisk hjemme i det som før sammenslåingen i 1963 var Helgøy kommune. Den er nå sammenslått med nabokommunen under navnet Karlsøy. Området ligger i den nordlige delen av Troms fylke, og hører således til det vi kan kalle den subarktiske sone.

---

1) Se søknad fra Helgøyprosjektet for 1975 og 1978. Ts.Mus. Ark. avd., arkiv.

Vintrene er her lange og forholdsvis milde, men med hyppige stormer, og somrene er relativt korte og kjølige. Det faktum at en av Golfstrømmens utløpere når opp til disse områder må anføres som den dominerende naturmessige forklaringsfaktor for de tilpasningsformer som kan observeres både i fortid og nåtid. Dette kan lett illustreres ved å betrakte de områder som ligger på samme breddegrad rundt polarbassenget og de levevilkår som disse regioner kan framvise (sml. Mathiesen, 1968).

Undersøkelsesområdet hører i sin helhet med til det som Amund Helland betegner som "kystherreder" (Helland, 1899). Nærheten til havet er en iøynefallende faktor. At dette har preget liv og virke skal jeg senere komme tilbake til.

Hele kommunen består av øyer eller deler av øyer. Av form er området tilnærmet rektangulært og strekker seg 30 km Ø-V og 40 km N-S. Landarealet utgjør 564 m^2, og hav ca. like mye. Størstedelen av landarealet består av fjell; skog er det relativt lite av. Hovedtyngden av bebyggelsen ligger, og synes alltid å ha ligget, på et smalt, relativt flatt belte mellom fjellfoten og sjøen.

1.3. Problemstillinger

I en del tidligere arbeider er det slått fast at det i Helgøyområdet har eksistert en fast, samisk befolkning. (Qvigstad, 1935; Johnsen, 1922; Mathiesen, 1968). En del av de materielle bosettingsspor som finnes i området ble tidlig sett på som rester etter denne samiske befolkningen.

Dette gjelder de runde tuftene ("gammetuftene") som finnes flere steder i området (se kap.2.2.1). Denne hypotese har imidlertid ikke vært gjenstand for systematiske tester, men har vel mer sin bakgrunn i en generell oppfatning av denne type strukturer som samisk i en eller annen forstand. Et av formålene med mitt arbeide har vært å teste denne hypotesen mot det foreliggende materialet. Er det mulig med noen grad av sikkerhet å dokumentere eksistensen av "samiske materielle strukturer" i Helgøyområdet, m.a.o. om gammetuftene kan brukes som en klar indikator på samisk befolkning i området, som et samisk idiom?

Det neste spørsmål som synes viktig å få klarlagt, er Helgøys samiske befolknings kronologiske plassering. De arbeider som tidligere har omhandlet den aktuelle befolkning i større eller mindre grad, har i hovedsak vært basert på skriftlige kilder. Når en arbeider med arkeologisk materiale, blir en opptatt av mulighetene for innsikt i forhold som ligger bakenfor den skriftlige belagte periode. I denne sammenheng har det vært vesentlig for meg å komme til klarhet i spørsmålet hvor langt bakover i tid det er mulig å følge det samiske befolkningsinnslaget i området. Er det mulig å sette en bakre grense for samenes utnyttelse av området, og når skal denne grense eventuelt settes? Ved å kombinere arkeologisk og skriftlig materiale, har jeg ønsket å komme nærmere en slik spørsmålstilling. Generelt kan det sies at jeg har vært opptatt av de kronologiske aspekter ved den samiske befolkning og deres materielle etterlatenskaper.

Det tredje fenomen jeg har forsøkt å belyse, er den samiske folkegruppens utnyttelse av området over tid. Jeg har vært opptatt av å komme fram til en beskrivelse av den tilpasningsform gruppen hadde og hvorledes denne har utviklet seg. Et viktig spørsmål i denne forbindelse er hvorvidt den aktuelle befolkning har vært fullstendig bofast eller om en kan finne spor etter en syklisk/nomadisk form. Det faktum at det i det samme området også opererte en annen etnisk gruppe blir viktig i denne sammenheng. Kan det f.eks. ha vært tale om konkurranse mellom gruppene om de samme økologiske nisjer med de konflikter dette må ha ført med seg, eller har det vært tale om komplementær utnyttelse av de ulike ressurser, slik at konflikter ikke fant sted?

KAPITTEL 2 MATERIALET.

Innledning

2.1. Materialet som denne avhandling bygger på, er tosidig. Primært er det tale om et arkeologisk materiale, men jeg har i tillegg ønsket å trekke inn en del skriftlige kilder i analysen der dette har vært naturlig og nødvendig.

2.2. Det arkeologiske materialet

I perioden 1975 til 1978 ble det foretatt registreringer av hele det "beboelige" areal i gamle Helgøy kommune. Registreringene, som starter i 1975 på Helgøy, har i hovedsak vært foretatt av prosjektdeltakerne og ikke ved hjelp av engasjert personale. Jeg vil anta at dette har ført til at kontinuiteten og kvaliteten på registreringene er slik at det er rimelig å feste lit til disse, m.a.o. at det må være rimelig å anta at de fleste synlige fornminner i området er kommet med.

Registreringene har foregått hver sommer i perioden 1975 til 1978.[1] Ved registreringen har en benyttet seg av lokale informanter som f.eks. gjennom jordbruksarbeid har fått en viss kjennskap til de eksisterende fornminner i området. I tillegg har en gått systematisk over de antatt beboelige arealer selv om en ikke har hatt opplysninger om strukturen på disse steder.

---

1) Sml. årsberetninger til NAVF fra Helgøyprosjektet, Ts.Mus. arkiv og registreringer, Karlsøy, Ts.Mus. Ark.avd., top.ark.

Det bør bemerkes at sannsynligheten for at fornminner skal ha blitt ødelagt ved f.eks. pløying, er liten. Pløying er en form for jordkultivering som har vært lite vanlig på disse kanter. Det er først i de aller seneste år at en del bønder har begynt å ta denne metoden i bruk.

2.2.1. Gammetuftfeltene

Det som utgjør den arkeologiske, empiriske basis for avhandlingen, er de samlinger av runde tufter, gammetufter, som er registrert i Helgøyområdet (se f.eks. fig. 5).

Morfologisk kan en gammetuft beskrives som en rund markering i terrenget, enten med en markert voll rundt et indre rom, eller som en forhøyning i terrenget. I noen tilfeller kan det observeres en parabelformet grøft som omslutter en del av tuften.

Som regel er tuftene nokså utydelige og vanskelige å observere i terrenget. I de tilfeller tuftene har voll, er denne sjelden mer enn 20 cm høy. De tufter som ikke har voll, men som tegner seg som en flat, rund forhøyning, hever seg også ca. 20 cm over marken omkring. M.h.t. størrelse, dvs. diameter/flatemål, varierer tuftene nokså meget. De største registrerte tufter har en diameter på ca. 8,5 m, som tilsvarer et indre flatemål på ca. 38 m^2, mens den minste typen tufter har en diameter på ca. 3,5-4 m, ca. 5 m^2. På fig. 3 er tuftene i Dåfjord og Nord-Grunnfjord satt opp i tabellform fordelt etter størrelse.

Et annet iøynefallende trekk ved en del av tuftene, er den omtalte grøft (se fig. I). Da alle tufter ligger i mer eller mindre hellende terreng, er det naturlig å se disse som del av et dreneringssystem.

Et karakteristisk fenomen ved denne fornminnetypen er at de så godt som alltid ligger samlet i felt, varierende fra 5-6 til ca. 20 tufter i hvert. Tuftene i feltene ligger tett samlet, slik at hele tuftefeltet dekker et areal på ca. 5 mål.

Et meget interessant trekk ved gammetuftfeltene, er at den geografiske spredningen er relativt begrenset. Hovedtyngden er å finne på Ringvassøya. I tillegg er det funnet et felt på Rebbenesøy, et på Nord-Kvaløyas sørside og to på Reinøy. Denne karakteristiske, systematiske beliggenhet, har vært et viktig datum i min analyse.

De omtalte tuftefelter har tilsammen ca. 140 tufter. Av disse er det foretatt utgravninger i 36 tufter.

2.2.1.1. Gravningsmetode

Gravningene har vært lagt opp på forskjellig måte. Den første tuft som ble undersøkt, tuft 1 på Teigen i Dåfjord, ble totalgravd. Årsaken til at en satset på å totalgrave tuften, som jo er en meget tidkrevende prosess, var ønsket om radikalt økt innsikt i denne fornminnetype. Antallet undersøkte gammetufter var på dette tidspunkt meget beskjedent i nasjonal sammenheng.

Da problemstillingene etter hvert ble klarere formulert og delvis endret, ble det klart at datering av så mange som mulig av strukturene var av meget stor betydning. En anså da totalgraving av tufter som en ulønnsom investering. Den mengde informasjon denne type undersøkelse ga, sto ikke i rimelig forhold til de oppgaver som viste seg å være viktige og de ressurser som sto til rådighet.

De øvrige tuftene ble så undersøkt ved at en for en dels vedkommende la et utgravningsfelt som dekket ca. 1/4 av de synlige strukturer, mens resten av gravingene ble foretatt som 1-1,5 m brede sjakter gjennom vollen og over det indre av tuften. Ved å grave sjakter fikk en undersøkt relativt mange tufter og skaffet til veie materiale til radiologisk datering. Samtidig fikk en innblikk i de massetyper som fantes i tuftene, og en hadde mulighet til å komme på spor av eventuelle konstruksjonsmessige detaljer. I de tilfeller en fant det nødvendig, ble gravningsfeltene utvidet.

2.2.2. Gårdshaugene

Ved siden av gammetuftene har undersøkelse av gårdshaugene vært en viktig del av Helgøyprosjektets feltundersøkelser.[1] En har antatt at gårdshaugene, i motsetning til gammebosetningen, kan relateres til den norske befolkningsgruppen i området. Denne dikotomi har vært et viktig datum for meg, samtidig som gjenstander fra gårdshaugene og de strategrafiske

---

1) Gårdshaugsmaterialet er under bearbeidelse av Inger Marie Holm-Olsen

forhold her har blitt benyttet som komparativt materiale i studiet av gammetuftene.

2.3 Det skriftlige materialet

2.3.1. Norske kilder -

Den eldste skriftlige kilde jeg har utnyttet, er den såkalte "Tiendepengeskatten" fra 1520. For vårt område er ikke selve skattelisten bevart, men kun en del restanselister. Av den grunn blir det antall skattepersoner som oppgis her nokså tilfeldig og må derfor brukes med varsomhet. Kilden er trykket i serien "Norske Regnskaber og Jordeböger". Christiania 1887-1905.

Det neste kildeskriftet som har vært benyttet, er Lensregnskapet for 1567. Dette er trykket i "Norske Lensrekneskapsböker 1548-1567, V", Oslo 1943.

Den siste trykte kilden som er brukt er et sjøsamemanntall fra 1601 (Hans Olsens Mantall). Dette står i Oscar Albert Johnsen: "Finnmarkens politiske historie. Aktmæssig fremstillet", Kristiania 1922.

Fra 1610-11 finnes det så fortløpende serier med bevarte statsregnskaper, riktignok med en del avbrudd. I perioden 1610/-11 til 1666 finner en samtlige pålagte skatter i Lensregnskapene. I 1666 selges alle ordinære skatter til private, slik at det er kun ekstraskatter som kan gjenfinnes i statsregnskapene. De private regnskapsbøker er ikke funnet.

Fra 1667 går Lensregnskapene over til å hete Amstregnskaper, og i 1690 erstattes disse av Fogdregnskapene. I prinsippet er det hele tiden samme serie. Originalene til disse finnes i Riksarkivet i Oslo.

I 1666 kommer det første ordinære manntall fra området inn (Prestens mantall, Troms Prosti). Her er det foretatt etnisk kategorisering av de manntallsførte personer. Det samme er tilfellet i det ordinære manntallet av 1702. Begge disse manntall er utrykt og finnes i Riksarkivet.

Den siste norske kildetype jeg har benyttet meg av, er en del sjøsameskifter fra perioden 1723-1785 (Skifteprotokollen for Tromsö og Senjen Fogderi, Statsarkivet i Tromsø).

2.3.2. Svenske kilder

Et meget viktig kildetilfang har vært de svenske lister over skatt innkrevet blandt den samiske befolkning i Nord-Norge. For vårt område strekker disse kilder seg fra 1558 til 1607. Disse lister er, i likhet med tilsvarende norske kilder, ordnet etter lokalitet. Under hver lokalitet er så personene oppført, med skattespecies (se appendix A). Originalene til disse lister finnes i det svenske Riksarkivet, Stockholm.

Samtlige kilder som er benyttet, det gjelder både svenske og norske, finnes i kopi hos Helgøyprosjektet.

KAPITTEL 3

GAMMETUFTENE, MORFOLOGI/FUNKSJON

3.1. Innledning

Hva slags strukturer er de såkallte gammetufter egentlig? Skal de morfologiske fenomener som i dag kan observeres og beskrives, tolkes som rester av gammer slik vi kjenner dem fra senere tider, dvs. en form for hus av mer eller mindre permanent karakter, eller som en type konstruksjon som ikke kan betegnes som hus?

For å få svar på dette, må en underkaste massen i golv og veggvoll i tuftene en nærmere undersøkelse. Dersom det er tale om gammer, dvs. en form for hus, bør det være, eller ha vært, torvrester i massen. Dette fordi en må kunne gå ut fra at torvdekte bygninger har vært det eneste brukbare alternativ for husbygging i disse strøk. Laftede hus, dvs. hus av tømmer, har jo f.eks. ikke representert en mulighet pga. mangelen på skog.

3.2. Massenes beskaffenhet i tuftene

Et gjennomgående trekk ved alle de utgravde tufter, var at de hadde lite eller ingen torvsubstans i massene. Skjematisk kan en si at laget under gresstorven var meget grusaktig, og det som i de første tilfeller gjorde det mulig å identifisere dette som kulturlag, var at det var funnførende, og/eller hadde trekull. For å forklare denne mangel på torv, synes det fruktbart å ta utgangspunkt i bevaringsforholdene for organisk materiale på de utgravde lokaliteter. Generelt kan det slåes fast at disse er meget

dårlige i hele området, dog med visse variasjoner mellom de ulike lokaliteter. Undergrunnen består for en stor del av relativt grov grus med meget stor dreneringsevne. I slikt jordsmonn foregår utvaskingen av organisk materiale med stor hastighet. Skiftende klimatiske forhold, som det er i dette distriktet, med relativt mye nedbør, og vind som sørger for hurtig opptørking av grunnen, bidrar til å aksellerere denne prosessen.

Hvor fort denne nedbrytingsprosessen har foregått, kan det neppe sies noe generelt om. Dette vil variere sterkt fra sted til sted og er avhengig av de lokale forhold, både m.h.t. klima og løsmassenes karakter. Det kan i denne forbindelse nevnes at Olav Sverre Johansen har gravd en merovingertids hustuft på Liland i Lofoten hvor torvsubstansen i veggvollene var brutt helt ned, slik at massen i vollene var fullstendig mineralisk, og ligner den massen en finner i de fleste gammetufter i Helgøyområdet. I nærheten av den omtalte merovingertidstuft, har Johansen gravd en betydelig eldre hustuft hvor veggvolltorven er delvis intakt (personlig meddelelse). Til tross for at de gammetufter jeg her behandler er betydelig yngre enn jernalderhusene i Lofoten, burde dette kunne illustrere at under ugunstige jordbunns- og klimaforhold, kan veggvolltorv nedbrytes fullstendig, og veggvollene vil da framstå som en grusaktig substans. At vollene framtrer som forhøyninger i terrenget til tross for at hovedmengden av masse, torv, er borte, kan skyldes at når en skjærer torv til taktekking eller iling, bruker en vanlig gresstorv, og ikke myrtorv. I det en tar opp

torven, vil en del av grusen som ligger under denne følge med, og en vil da få vekselvis torv og grus i vollene. Når så det organiske materialet brytes ned og vaskes ut, vil grusmassen fremdeles bli liggende som voller i terrenget.

På denne bakgrunn vil jeg hypotetisere at i de tilfeller der gammetuftene mangler torv, helt eller delvis, har en å gjøre med en kombinasjon av ekstreme bevaringsforhold og tid. Med tid mener jeg at mengden av torv i en viss forstand burde være omvendt proposjonal med den tid som har gått siden huset raste sammen. Det er selvsagt ikke mulig å komme fram til noen form for koefisient for relasjonen tid/organisk masse. Til dette spiller de helt lokale bevaringsmessige forhold en for viktig rolle. Med visse tillempninger burde det allikevel være mulig å anta at yngre tufter, eller helst meget unge tufter, vil ha mer torvmasse enn tufter av større alder. I det følgende vil jeg ta for meg en del eksempler der en har funnet spor av torv i massene og vurdere dette mot de lokale jordbruksforhold og tuftenes alder.

3.2.1. Nyheim, Skogsfjord

På gården Nyheim i Skogsfjorden (se fig. 5) ble det gravd snitt i to tufter. Disse to ligger i et felt hvor det i dag er synlig seks tufter. Tuft 1 er den som ligger høyst av disse. På overflaten skiller den seg ikke ut fra de andre runde tufter i området. Kanskje kan en si at veggvollene

var noe mer markerte enn det som er vanlig. Under overflaten var det dog mer markante ulikheter. Massen, både i vollene og i golvet, besto av en blanding av grus/stein og fet, mørk torvlignende jord (se fig.6).
Ut fra sammenligning med masse fra gårdshauger er det rimelig å tolke dette laget som i hovedsak bestående av torv. Laget var nokså tykt, varierende mellom 20 og 40 cm. Under torvlaget kom en ned til steril undergrunn som var grusaktig. Gruslaget var ikke så grovt og virket nokså kompakt. Sannsynligheten er stor for at denne massen ikke har den samme utvaskingsevnen som den grustypen som er mest vanlig i området. I midten av tuften ble det funnet en kraftig trekullkonsentrasjon som det ble tatt prøve av. Ved C_{14} analyse av denne, kom en fram til en datering av tuften som gjør det sannsynlig at denne har vært bebodd på 1700-tallet. (se kap. 4). Dette viser at under gunstige forhold, det vil her si kombinasjon av sen datering og brukbare jordbunnsforhold, vil det være bevart så mye organisk materiale at det er mulig å identifisere torvsubstans i tuftene.

Også i tuft 2 på Nyheim kunne en klart se at en vesentlig del av torven var bevart. Undergrunnen var her av samme type som i tuft 1, men tuft 2 er ikke radiologisk datert, og det ble heller ikke gjort daterende funn i tuften, slik at dens kronologiske plassering ikke er klarlagt. Det som kan slåes fast, er at begge de utgravde tufter på Nyheim hadde så mye torv bevart, at det er rimelig å anta at disse er rester av torvgammer.

3.2.2. Solheim, Skogsfjord

På nabolokaliteten, Solheim, ga gravingene et annet resultat. Her ble det overhodet ikke funnet spor etter organisk materiale i noen form (se fig.7-8). Som forklaring på dette fenomen vil jeg anføre at bevaringsforholdene her var ekstremt dårlige. Undergrunnen besto på dette sted av meget grov grus. Steinene var så store at det kunne observeres hulrom mellom dem. Muligheten for hurtig nedbryting og utvasking må sies å være optimale her. Av samtlige lokaliteter som er undersøkt, vil jeg tro at de minst gunstige bevaringsforhold er å finne på Solheim.

3.2.3. Teigen, Dåfjord

Som en mellomting mellom de hittil nevnte lokaliteter, hva jordbunnsforhold angår, vil jeg trekke fram lokaliteten Teigen i Dåfjorden. Her ble en tuft totalgravd, og det ble gravd snitt i fire andre. Bunnforholdene er her relativt dårlige, forsåvidt som undergrunnen består av humusaktig, torvlignende masse, i varierende mengde. Dette går fram av profiltegningene på fig. 9 og 10. I tuft 1, som er den totalgravde tuft, er dette særlig markant. Langs begge profilene kan en se et tydelig organisk lag som går i hele sjektens lengde. At dette er rester etter vegg- og taktorv synes rimelig, særlig på bakgrunn av det jeg tidligere har anført om forholdet mellom bevart torv, grunnforhold og alder. I denne tuften ble det funnet en krittpipe som gjør det mulig å datere den til ca. midten av 1700-tallet.[1] (se fig. 33)

---

1) Helbers & Goudevaagen, 1942.

3.2.4. Skarpenes, Dåfjord

På Skarpenes i Dåfjorden er det gravd snitt i en tuft hvor det ble funnet et markert humuslag, som etter all sansynlighet representerer torvrester. Dette laget er, igjen sammenholdt med de strukturer en har kunnet observere i gårdshauger, et klart torvlag under omdanning. Jorda er relativt mørk, oppblandet med sand og med hyppige fargeskiftinger. Det faktum at undergrunnen på denne lokaliteten består av skjellsand, og at tuftens inventar (keramikk av moderne type, se fig. 35) peker mot en meget sen datering, kanskje etter 1800, gjør sannsynligheten for bevart torv stor (fig.11).

3.2.5. Grøtvoll, Nord-Grunnfjord

I tillegg til de tufter jeg her har nevnt, finnes det meget klare indikasjoner på bevart torv i tuft 5 på Grøtvoll (1500-tall), Nord-Grunnfjord (se fig.14). Under gresstorven fantes det her et klart markert lag av lys sandjord med sterk torvinnblanding. Under dette var et sterilt lag av grusblandet sand, som ikke skulle gi så dårlige bevaringsforhold som f.eks. på Solheim.

3.2.6. Sør-Grunnfjord

Også i tuft 1 og 2 på Vestergård, Sør-Grunnfjord kan en se et lag med sterk organisk innblanding, uten at det her er mulig med sikkerhet å fastslå at det er tale om torv. Imidlertid er tykkelsen på dette laget i tuft 1 såpass stor (opptil 20 cm) at det ikke virker rimelig at det er avleiret kulturlag. Bevaringsforholdene for organisk materiale er ikke ekstremt ugunstige på dette stedet.

Det er bl.a. funnet knokler i tuften.

3.3. Ildsteder i tuftene

Et interessant fenomen er at det ikke er funnet konstruerte ildsteder i noen av tuftene bortsett fra tuft 1, Nyheim. At en finner rester av hus uten ildsteder er en merkverdighet. Imidlertid har en funnet rester i mange av tuftene som klart peker i retning av bål, men dog ikke i assosiasjon med konstruerte ildsteder. En tilfredsstillende forklaring på dette har det ikke vært mulig å komme fram til. At åpne ildsteder skal ha vært erstattet med ovn, kan ikke ha vært tilfelle, både fordi det er funnet bålrester og fordi det er grunn til å tro at ovner er et relativt sent fenomen i disse områder. I Refsbotn i Finnmark, ble ovn introdusert blant sjøsamene så sendt som i andre halvdel av 1800-tallet (Larsen, 1947:9).

At fravær av konstruerte ildsteder skulle være en indikasjon på at tuftene ikke er rester av regulære gammer, men lettere konstruksjoner, finner jeg ikke rimelig. Dersom det f.eks. er tale om teltringer, ville en likevle forvente å finne ildsteder av noenlunde samme type som i gammene.

To forklaringer er etter mitt syn mulig. (i) Ildstedene har ikke hatt steinsetting eller andre ettersporbare avgrensinger. (ii) Evt. steiner e.l. er fjernet da gammen gikk av bruk. Av disse hypoteser virker kanskje den siste

mest rimelig, uten at jeg dermed vil påstå at en er kommet til den riktige løsning.

3.4. Konstruksjonsdetaljer i husene

Jeg vil her ta for meg noen observerte fenomener som i en viss grad støtter en tolkning av gammetuftene som rester av torvgammer. En står her kanskje i fare for å presse materialet noe langt. Det er funnet få, men relativt klare konstruksjonsmessige detaljer i enkelte av tuftene som peker i denne retning. Før jeg går løs på dette, vil jeg si noe om den type gammer jeg antar mitt materiale representerer. Dette er basert på opplysninger fra relativt recent etnografisk materiale. (Elgstrøm, 1922; Ruong, 1937).

At tuftenes grunnplan er tilnærmet sirkulært, skulle tyde på at dersom det dreier seg om gammer, er det tale om den såkalte bælljegamme (rundgamme). Konstruksjon med bælljek og rund eller rundaktig form hører uløselig sammen. Denne gammeform er også påstått å skulle være en alderdommelig, opprinnelig samisk form, i motsetning til de rektangulære gammetyper som etter hvert avløste rundgammen blant den bofaste kystbefolkning.

I prinsipp er denne gammetype konstruert ved hjelp av et indre reisverk, bælljek, som bærer både tak og vegger. Utenpå dette er det som regel et lag med never eller bjørkeris og utenpå dette igjen kommer gresstorvlaget. Poenget med never/rislaget er at dette skal hindre at fuktigheten fra torven kommer i direkte kontakt med reisverket av tre, for å begrense nedbrytingen av dette.

Fig. 19

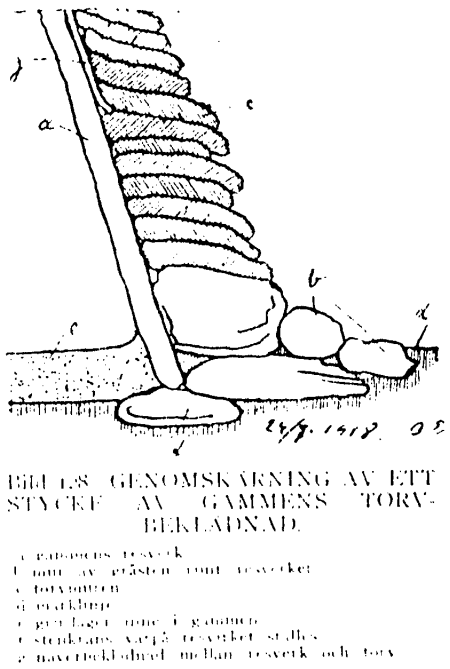

Etter Elgström 1922

I tuft 1 i Dåfjord kunne en fra ca. midt i vollen og rundt nesten hele tuften observere et opptil 60 cm bredt lag av til dels velbevart never. Jeg finner det rimeligst å tolke dette som rester etter det omtalte isolasjonslaget mellom reisverk og torvlag.

Et lignende fenomen kunne observeres under utgraving av tuft 7 på Bakkelund, Nord-Grunnfjord. Da gresstorven over tuften ble fjernet, kunne en i deler av sjakten, se tydelig avtrykk etter bjørkeris, delvis med bevart never. Dette burde være spor etter et lag med en samme funksjon som neveren i tuft 1, Dåfjord.

Et fenomen som bør ha en kommentar, er det faktum at det overhodet ikke er funnet klare spor etter reisverket i tuftene. Bortsett fra spredte og små trerester er det ingenting som klart kan identifiseres som rester etter

takbærende konstruksjoner. Da jeg er av den oppfatning at tuftene representerer gammer, er det nødvendig å forklare fraværet av stolpekonstruksjoner på annen måte. Bevaringsforholdene er her en nærliggende faktor. Men da en heller ikke har gjort slike funn i de tufter som er sene og har relativt brukbare bevaringsforhold, kan dette ikke være noen allmen forklaringsfaktor. At det i hovedsak har vært foretatt sjaktgravinger og ikke totalgravinger, kunne tenkes å føre til at en systematisk har unngått å finne stolper. Dette er neppe heller en god nok forklaring i seg selv, da antallet gravde tufter er såvidt stort. En kombinasjon av disse to faktorer er en mulig løsning.

Et annet alternativ kan ha vært at reisverkstokkene er fjernet fra huset i det det gikk av bruk. Det kan meget vel tenkes at disse er brukt til f.eks. brensel når de ikke lenger var i en slik forfatning at de kunne brukes til byggemateriale. Flere anvendelsesmuligheter kan også tenkes. Det virker i det hele meget sannsynlig at ubrukelige bælljek ble brukt til alternative formål når de ikke lenger kunne tjene sin opprinnelige funksjon. Dette virker særlig rimelig i skogfattige områder, som jo Helgøyområdet må sies å være. Dette kan en også se eksempler på i gårdshaugene i området (Holm-Olsen 1978).

Gjennom en totalvurdering av det foreliggende materialet, finner jeg det sannsynliggjort at Helgøyområdets samiske befolkning har hatt boliger av permanent karakter, altså gammer, av en form som minner om, eller er lik de gammer

en kjenner fra senere tider.

3.5. Generell vurdering

Den gjennomgang av en del av de utgravde tufter som jeg har foretatt her, mener jeg skulle kunne indikere at innslaget av identifiserbare rester etter bygningstorv er så markant at det burde være grunnlag for å anta at i alle fall de fleste tufter en i dag finner rester av,representerer runde, permanente gammer.

Det faktum at størstedelen av tuftene er helt eller delvis uten slike rester, er selvsagt problematisk. Men etter min oppfatning er det viktig å legge merke til at der en har rester etter bevart torv, er på de steder der tuftene enten er fra en sen periode eller der bevaringsforholdene er minst ugunstige, eller en kombinasjon av begge disse faktorer. Til tross for at størstedelen av området har undergrunn som består av til dels grov grus, finnes det steder, f.eks. på Skarpenes, hvor det er innslag av bedre materiale (skjellsand). At torvindikatorene finnes nettop på disse lokaliteter, gjør det mulig å forklare fravær av torv på de øvrige lokaliteter med referanse til de lokale geologiske og klimatiske forhold. At så mange tufter virker "sterile" behøver da ikke skyldes at de har vært knyttet til enkle konstruksjoner, men kan oppfattes som gammerester som på grunn av sin, for arkeologiske formål, ugunstige plassering, ikke kan framvise de trekk som de etter min oppfatning har vært i besittelse av.

KAPITTEL 4

KRONOLOGI

4.1. Innledning

I det følgende kapittel vil jeg forsøke å foreta en forholdsvis grundig kronologisk analyse av det foreliggende materiale. Dette av flere grunner. De runde tufter som er undersøkt, representerer en fornminnekategori som tidligere ikke har vært gjenstand for inngående studier i noen særlig utstrekning. Vi har derfor lite å holde oss til, også når det gjelder deres kronologiske plassering.

I Norge er vel det som kommer nærmest opp til den tuftetype som jeg har gjort til gjenstand for studium, de tufter som i 1965 ble undersøkt ved Gollivarre, av G.S. Munch. Denne gravningen er ikke analysert og publisert (rapport i Ts.Mus. Ark.avd. top.ark.).

I Sverige kan en finne visse parallelle trekk i de såkalte stallotomter som finnes i Svensk Lappland, og av Rolf Kjellström er beskrevet slik:

> I de mellersta svenske lappmarkerna finns ett slags kulturlämningar: runda til ovala tomtningar med ett til synes något försänkt bottenplan omgärdat av ringformad vall. Dessa tomtningar har påträffats från Frostvikens socken i söder till Jokkmokks socken i norr: (Kjellström, 1976:155)

Denne tuftekategorien er også omtalt av Ernst Manker, (1960). Som det framgår av Kjellströms beskrivelse, er de i Sverige registrerte "stallotomter" og gammetuftene i Helgøyområdet ikke identiske morfologiske fenomener. Hos oss har tuftene

ikke forsenket golvplan. Men likheten er tross alt så stor, og når en i tillegg ser at både de norske og de svenske ligger i "samiske" områder, ville nok komparative studier av disse være interessante.

Et av formålene med dette arbeidet er å forsøke å klarlegge hvor langt bakover i tid det er mulig å trekke gammetuftene og dermed det samiske befolkningsinnslaget. Da de første skriftlige opplysninger om samer i området kommer inn så sent som 1558 (se Kap. 7), vil en måtte støtte seg til det arkeologiske materialet for å verifisere/falsifisere en hypotese om en samisk befolkning i Helgøy før dette tidspunkt. En grundig kronologisk analyse av materialet er viktig i dette perspektivet.

Som det framgår av kapitel 2 i denne avhandling, vil jeg i tillegg til det arkeologiske materialet i en viss utstrekning benytte meg av et skriftlig kildetilfang. Disse to materialkategorier vil ikke bli betraktet isolert, men jeg vil i så stor grad som mulig forsøke å bruke dem parallelt, slik at de tilsammen danner et sett av data. Dersom dette skal være mulig, er det av betydning å ha en så finmasket kronologi som mulig.

For å datere de materielle strukturer, har jeg benyttet meg av C_{14} dateringer, funn fra tuftene, horisontal stratigrafi, og har der det har vært mulig, sammenholdt dette med de skriftlige kilder.

4.2. 14 C metoden

I løpet av de seneste år har naturvitenskapelige dateringsmetoder fått en stadig viktigere posisjon innenfor arkeologisk forskning. Blant de ulike metoder er det vel neppe noen overdrivelse å påstå at C_{14} metoden står i en særstilling. Etter at professor W.P. Libby i 1951 publiserte de første C_{14} dateringer, har metodens betydning og raffinement aksellerert.

Siden gammetuftundersøkelsen i Helgøy startet,er det foretatt 13 C_{14} dateringer fra ulike gammetufter (fig.20). Samtlige dateringer er foretatt på trekull, ved Laboratoriet for Radiologisk Datering i Trondheim. 12 av prøvene stammer fra tufter, mens en trettende er tatt i en antatt mødding utenfor tuftene.

Samtlige av de C_{14} dateringer som står i fig. 20 er oppgitt både ukalibrerte og kalibrerte. Den kalibreringsmetode som er brukt, er den såkalte "Masca" kalibreringstabell. (Ralph et al. 1973). Poenget med kalibrering av dateringer er som kjent, både hva angår "Masca" tabellen og andre tabeller, å justere dateringene i relasjon til det faktum at C_{14} intensiteten i atmosenfæren fluktuerer og har gjort det også i fortiden. Kalibrering skal således minimalisere de usikkerhetsmomenter som skyldes dette forhold. Det er publisert flere alternative kalibreringskurver de seneste år (Wendland/Donley 1971; Houtermans 1971; Damon et al. 1972). Disse kruver gir en viss variasjon i verdier, brukt på samme basisdatering. R.M. Clark har foretatt en samlet vurdering av disse kurver, og har tildels sterkt

kritisert disse (Clark 1975). Samtidig introduserer han nok en kalibreringskurve som han beskriver slik:

> It is believed that the calibration curve presented in this paper is the best that is currently available, in that it has been derived only after a thorough evaluation of the available data and with a minimum of arbitrary decisions. (Clark 1975: 258).

Ved å benytte Clarks kalibreringstabell på de foreliggende gammetuftdateringer, får en en viss forskyvning i det Mascabaserte kronologiske bildet (fig.20), men ingen avgjørende, endringer. I samme tabell er også regnet ut ytterpunktene for hver datering med ett standardavvik, både Mascakalibrert og kalibrert ved hjelp av Clarks kurve, begge med samme tall for første standardavvik. Formålet med disse bemerkninger omkring C_{14} dateringer og kalibrering av disse, har vært å illustrere noe av den varsomhet som må legges til grunn for ens omgang med disse dateringer. En slik forsiktig holdning vil jeg forsøke å legge til grunn når jeg nå skal behandle de enkelte dateringer ut fra prøvenes kontekst, gjenstandsdateringer fra de enkelte tufter og det skriftlige materialet som foreligger.

Jeg vil i det følgende foreta en kritisk vurdering av de enkelte dateringer sett i lys av prøvematerialets kvalitet (kontekst o.l.) og de funn som er gjort i de enkelte tufter. Et hovedproblem i vurderingen av trekullprøvene er den nærmest totale mangel på konstruerte ildsteder. Dette innebærer allerede i utgangspunktet at C_{14} dateringene må behandles med større varsomhet enn ellers er vanlig.

Trekullkonsentrasjonen varierer sterkt fra tuft til tuft. Enkelte tufter er helt uten trekull (Steinvoll, tuft a), mens andre har relativt kraftige konsentrasjoner som må kunne oppfattes som bålrester (Grøtvoll, 6).

Forholdet mellom C_{14} daterte og utgravde tufter er ikke 1/1. Det er foretatt gravninger i adskillig flere tufter enn det foreligger dateringer fra, tilsammen 36 tufter. Av disse er 13, eller ca. 30%, radiologisk datert.

Til tross for at de daterte tufter ikke er "utvalgt" etter et statistisk system, f.eks. "random sampling", vil jeg anta at det relativt store antall daterte tufter gjør at en ikke finner systematisk feildatering i dette materialet, m.a.o. at den kronologiske fordeling C_{14} dateringene indikerer, er signifikant. Muligheten for at en totalt skal ha unngått f.eks. de eldste tufter synes liten, dog uten at dette er statistisk dokumentert.

4.3. De enkelte lokaliteter i Nord-Grunnfjord

Fra de tre utgravde gammetuftlokaliteter i fjorden, foreligger det tilsammen 7 C_{14} dateringer. 1 fra Grøtvoll, 4 fra Bakkelund og 2 fra Sandbakken.

4.3.1. Grøtvoll

C_{14} prøver fra Grøtvoll stammer fra tuft 6 (fig. 12). Denne tuften mangler spor etter konstruerte ildsteder, men prøven er tatt i en kraftig konsentrasjon i kulturlaget,

ca. midt i tuften, m.a.o. i en posisjon der en kunne forvente at et ildsted skulle finnes. Konsentrasjonen var, i tillegg til sin plassering, av en slik karakter at det tyder på at det dreier seg om rester av bål. Konsentrasjonen var klart avgrenset, og trekullmengden var stor. Forholdet mellom prøvematerialet og tuften synes således klar. Prøven (DF 898, T-2601) viser en kalibrert alder (Masca) på 1545 ± 95 år.

Dersom en bruker Clark kalibreringsskjema (Clark 1975), viser dette 1570 ± 95 år. Det var ingen daterbare funn i tuft 6. Heller ikke i tuft 5 (fig. 12) som dekkes av samme sjakt som tuft 6.

4.3.2. Bakkelund

På lokaliteten Bakkelund er det blant de utgravde objekter datert materiale fra fire, tre tufter og en antatt mødding.

Tuft 7 (fig. 21) hører til en gruppe tufter som ligger mellom 4½ og 6½ m.o.h. Tuften har relativt klart markerte voller og den etter hvert så karakteristiske parabel-formede grøften som omslutter vollen på oversiden. Delvis under denne tuften ligger nok en tuft, som da må være eldre. C_{14} prøven (DF 946, T-2727), viser en kalibrert alder (Masca) på AD 1535 ± 90 år. Etter Clarks tabell (op.cit.) får en en alder på AD 1515 ± 90 år. Prøven er tatt fra et mørkt lag midt i det som antas å være tuftens gulvnivå, i underkant av kulturlaget (se fig.24).

Dette mørke laget besto i hovedsak av trekull. Den kraftige konsentrasjonen og plasseringen av denne skulle tyde på rester av ildsted. Dette til tross for at en heller ikke i denne tuften har klart oppbygd/nedgravd ildstedkonstruksjoner. Det ble ikke gjort funn i tuften, daterbare og/eller udaterbare. Det eneste som ble funnet, var en del ubearbeidet pimpstein, som synes å forekomme naturlig i hele området.

Like inntil tuft 7, ligger to tufter som morfologisk sett synes å tilhøre samme hovedtype. Disse har på planen fått betegnelsen tuft 8-9 (fig.21). Begge tufter ble gravd samtidig, og det daterte prøvematerialet stammer fra tuft 8. Prøven (DF 946, T-2726) viser en alder AD 1240 ± 90 (Masca). Prøvens kontekst er problematisk. Heller ikke tuft 8-9 er det funnet identifiserbare ildsteder, heller ikke trekullkonsentrasjoner av slik mengde og plassering at en ildstedtolkning synes naturlig. Prøven er oppsamlet i et område på 0,5 x 0,5 m i kulturlaget i golvet inn mot veggvollen. Prøven var i tillegg meget liten, kun 1,2 g. Det knytter seg således relativt stor usikkerhet både til selve prøven og til prøvematerialets forhold til den utgravde tuft. Det er heller ikke mulig å kontrollere, evt. korigere dateringen ved hjelp av oldsaksmaterialet, da de eneste funn som ble gjort i tuften er to små forrustede, udentifiserbare jernfragmenter som ikke gir kronologiske holdepunkter.

Den neste C_{14} daterte tuften på lokaliteten, er tuft 10 (fig.21). Dateringen herfra viser 1540± 90 (Masca),

1570± 90 (Clark, op.cit.). Isolert sett synes prøven å være av meget god kvalitet. Til tross for at heller ikke tuft 10 hadde ildstedkonstruksjoner, ble det funnet en kraftig trekullkonsentrasjon med en utbredelse på 50x50 cm i sentrum av det som antas å ha vært tuftens golvareal. Dybden på dette etter måten massive trekullaget var ca. 9-10 cm, dog uten klare spor etter nedgraving i undergrunnen. Det synes her ikke urimelig å tolke dette som et ildsted. Den daterte delen av den innsendte prøven utgjorde 5,6 g. I tillegg til at tuft 10 har visse morfologiske særegenheter, skiller den seg også ut fra de allerede omtalte tufter m.h.t. gjenstandsinventaret. Tuften kan framvise et større antall funn enn de øvrige, både i relasjon til utgravd masse og i absolutt forstand. Hovedtyngden av disse gjenstander består av uidentifiserbare jernsaker, men en del nagler finnes, likeledes en jernkniv, som dog ikke kan typologiseres, samt et kjede av bronse (se fig.34) og 2 keramikkskår. Jeg skal ofre noen ord på de to sistnevnte gjenstander. Kjedet består av sammenkoblede ringer med en diameter på 0,5 cm. I enden av kjedet er festet en plate på 1x3 cm som har et blomster-/bordemønster i relieff. Funnet er unikt i gammetuftsammenheng, men kan ikke ut fra typologisk vurdering sies å ha kronologisk utsagnskraft. Det som kan sies, er at det synes å ha et klart østlig preg.

Da dette er det eneste funn fra gammetuftene med dette preg, er det ikke uproblematisk å sette det inn i en kulturell kontekst. Som enkeltstående fenomen kan det ikke ha særlig stor utsagnskraft f.eks. angående kontakter østover, men

benyttet som en svak indikator har det selvsagt sin verdi.

Også keramikken fra tuften er unik på samme måte. Det dreier seg nemlig om to skår av grått/svart uglassert leirgods med asbestmagring. Denne skiller seg nokså klart både fra den asbestmagrede keramikk en kjenner fra steinalderen og folkevandringstidskeramikken med asbest (E. Helskog og O.S. Johansen, pers. kom.). Godset er nokså tynt, med glattet utside og med relativt finkornet magringsmateriale. Skårene er så små at selv om de passer sammen og således hører til samme kar, kan ingenting sies om kartype. Det nærmeste jeg har kommet er en slags identifisering av skårene, og da særlig med tidfesting for øyet, er en beskrivelse i boken "Keramik 1000-1600" av Claes Wahlöö (1976). I innledningen beskriver han fire typer gods som finnes i kar fra denne tiden. De omtalte skår synes å ha mest likhet med hans type B 1, som beskrives slik (Wahlöö 1976:IX):

> "B 1 = gårbränt gods ("yngre svartgods"), reduktionsbränt d.v.s. utan syretillförsel och ev. i sotande rök, varvid järnhalten i leran "reducerats", vid ca 700-900°C. Nyanser mellan ljusgrått/blågrått/<u>gråsvart/brunsvart/svart</u>. Kvartära eller förkvartära leror med <u>finkorning magring</u>. Relativt lätt, men ändå poröst gods, ofta med "klang". Ytan vanligtvis <u>finslammad</u>, <u>ibland glättad</u>. <u>Glasyr förekommer inte</u> (enstaka glaserade B 11-kärl kan ha mörkgrått gods, utan att därför böra räknas till denna grupp: ev. har reducering skett oavsiktligt eller medvetet för att glasyren skulle få mörkgrönn färg)".
>
> (Min understrekning).

Kar med denne type gods er i Sverige datert fram til 1500-tallet. Dette støtter således opp under C_{14} dateringen til 16. århundre.

Det fjerde daterte fornminne på Bakkelund er den omtalte møddding. Dette er en ovalt formet forhøyning i V-kanten av tuftegruppen (se fig. 21). Både beliggenhet og form kunne tyde på at det dreide seg om en møddding. Haugen er ca. ½ m høy. Det viste seg imidlertid at det kun var de øverste 10-15 cm som utgjorde kulturlag, og da av samme type som i tuftene. Resten av forhøyningen er naturlig. Det utelukker selvsagt ikke at det er en form for avfallshaug. Noen annen forklaring på kulturlaget er vanskelig å finne; å tolke strukturen som tuft synes urimelig.
I kulturlaget fantes relativt mye trekull, jevnt spredd i hele gravningsfeltet, som utgjorde 1x5 m. Den daterte prøve (DF 946, T-2728) er tatt fra en av disse konsentrasjoner, og viser en kalibrert alder (Masca) på 1455± 45, og 1490± 45 (Clark 1975). Den mest naturlige kontekst å plassere prøvematerialet i, er som utkastede bålrester fra en eller flere av de omkringliggende tufter. Til dette er å si at middelverdien for denne dateringen synes å falle mellom de øvrige. Dersom en vurderer datering ved hjelp av første standardavvik, kan det skapes samtidighet mellom møddingen og tuft 7 og 10, men ikke med dateringen fra tuft 8. Den statistiske sannsynlighet for at den postulerte samtidighet er reell, bør være relativt stor, ca. 33% (Gulliksen, 1975.).

4.3.3. Sandbakken

De to siste C_{14} dateringer i Grunnfjorden er foretatt på prøvemateriale fra lokaliteten Sandbakken, som er den innerste gammetuftlokalitet i fjorden (se fig. 25). I tuft 14 ble det tatt en prøve som viser 1585 ± 75 (Masca). Prøven (DF 898, T-2600) er tatt fra en trekullkonsentrasjon ca. midt i det antatte golvarealet i tuften. Mengden var ikke spesielt stor, sammenlignet med f.eks. tuft 10 på Bakkelund, slik at ildstedkonteksten derfor ikke kan sies å være fullt så klar her.

Av daterbart materiale finnes det noen skår av rødbrun keramikk (Ts. 7401 w, æ) som kanskje kan gi holdepunkter. Disse skår er av en type som kommer inn relativt sent (sammenlignet med keramikk fra gårdshaugene i området). Godset er rødbrunt, med mørk brun glasur på utsiden. Denne typen er neppe eldre enn 1600 (P.Simonsen,pers.kom.). I gårdshaugene finnes denne som regel i kontekst med krittpiper og glass, og bør således plasseres etter ca. 1600. Disse skår er funnet i kulturlaget i tuftens golv, og det skulle således ikke kunne reises spesiell tvil om deres forhold til den utgravde hustuft. På denne gakgrunn synes det rimelig å trekke dateringen av tuft 14 på Sandbakken et stykke inn i 1600-årene, noe jo C_{14} dateringen gjør fullt mulig.

Et interessant moment er at fra denne lokaliteten er det tidligere kommet inn et løsfunn, nemlig en salvekrukke. Disse er svært vanlige i Nord-Norge og dateres bakover til

mellomalder. Dessuten har disse vært brukt som en god indikator på handelskontakt med Bergen.

Funnomstendighetene omkring dette funnet er ikke helt klare, men da gammetufter er den eneste fornminnetype i det aktuelle området, er det naturlig å sette funnet i forbindelse med disse. Også på naboeiendommen Vårtun er det også framkommet en salvekrukke. M.h.t. funnomstendigheter og kontekst, gjelder det samme her som for Sandbakken.

Den siste datering fra Sandbakken er fra tuft 22. Sammenholdt med de øvrige dateringer, framstår den som en anomali. Dateringen (DF 898, T-2599) viser en alder av 945± 85 AD (Masca). Funnomstendighetene viser at muligheten for at denne prøven ikke stammer fra tuft 22, men fra tuft 23 eller overgangen mellom de to tufter, så absolutt er til stede (se fig. 25). Tuft 23 er som figuren viser en nausttuft, noe som ikke finnes i forbindelse med noen annen gammetuftlokalitet i området, og det kan slåes fast, spesielt på bakgrunn av denne datering, at forholdet gamme-/nausttufter foreløpig er uavklart. Trekullprøvens kontekst i relasjon til de beskrevne strukturer er på denne bakgrunn tvilsom. En nærliggende tanke er at denne nausttuften med jernalderdatering må sees i sammenheng med den øvrige dokumenterte jernalderbosetningen i fjorden. Ytterst i fjorden finnes et jernaldergravfelt, og like i nærheten av dette ligger en ødegård fra jernalderen.[1] Her er det foretatt utgraving i en nausttuft og C_{14} datering fra denne viser 755± 65 AD, altså mulighet for kontakt med nausttuften på Sandbakken.

1) Bolighusene er ikke funnet.

4.4. De enkelte lokaliteter i Dåfjorden

Fra lokalitetene i denne fjord, finnes det tilsammen 3 C_{14} dateringer. To fra lokaliteten Teigen og en fra Steinvoll. (For Steinvoll, se fig.27).

4.4.1. Steinvoll

Av tuftene på Steinvoll er gravet a og d. C_{14} dateringen er tatt i hus d. Dateringen (DF 946, T-2725) viser 1345$\pm$ 85 (Masca). Trekullmaterialet stammer heller ikke her fra sikker ildstedkontekst, men fra en mindre konsentrasjon på golvet, like innenfor vollen, i nærheten av inngangspartiet. I denne delen av tuften fantes relativt mye trekull, men spredt over et nokså stort område, også delvis i vollen. Det var derfor vanskelig å få en stor nok prøve fra et lite nok område. Den daterte prøven er da også bare 1,5 g. Det synes således å hefte kvalitative svakheter ved denne, både m.h.t. størrelse og kontekst. Trekullaget prøven er tatt i bar ikke preg av å være et regulært brannlag, som kunne tyde på at tuften har brent ned. Til det var mengden for liten. Usikkerheten m.h.t. forholdet mellom prøvematerialet og den opprinnelige huskonstruksjon er ikke neglisjerbart.

Det eksisterende gjenstandsmaterialet fra tuften støtter i høy grad opp under en slik tvilende holdning til C_{14} analysen. I tillegg til de etter hvert sedvanlige uidentifiserbare jerngjenstander, er det en type funn det her må legges vekt på; krittpiper. I tuften er det funnet en krittpipestilk. Denne gir ikke mulighet for findatering, da den ikke

har spesielle karakteristika som kunne hjelpe til å foreta en identifisering. Men det viktige i denne sammenheng er den antydning om avgrensing bakover i tid som prøvene gir. Den indikerer en datering ikke tidligere enn ca. 1600. På bakgrunn av dette, synes det rimelig å konkludere med at den radiologiske dateringen av tuften er tvilsom, og at en adskillig yngre datering, i alle fall til tiden etter 1600 , er den mest sannsynlige.

4.4.2. Teigen

De andre dateringene fra Dåfjorden er tatt fra tuft 3 og 5 på lokaliteten Teigen. Disse dateringene viser h.h.v. 1540 $\pm$ 100 og 1550 $\pm$ 100 (DF 854, T-2450 og DF 854, T-2451). Også i begge disse tilfeller er prøvens kontekst problematisk. Imidlertid er prøvene tatt i den sentrale delen av golvnivået i avgrensede forekomster, slik at problemene synes noe mindre i dette tilfellet enn f.eks. i Steinvoll d. Dateringen blir således mer interessant enn denne. På samme måte som Steinvoll d, tenderer gjenstandene i de tuftene på Teigen til å trekke dateringene over 1600-tallsgrensen, noe som ikke står i opposisjon til C_{14} dateringene, som tilfellet var med Steinvoll d. Verdiene innenfor første standardavvik gjør en 1600-tallsdatering fullt sannsynlig.

4.5. De enkelte lokaliteter i Skogsfjorden

De tre siste C_{14} dateringene i serien er fra lokaliteter på den vestligste delen av Ringvassøya. I Skogsfjorden er en tuft fra Solheim og en fra Nyheim datert (se h.h.v. fig. 7 og 5).

4.5.1. Solheim

Den daterte tuft på Solheim, tuft 13, ligger i den S-lige enden av en tufterekke bestående av 10 tufter, hvorav minst to overlappes av andre, nyere tufter. Prøven er tatt i en kraftig kullkonsentrasjon i sentrum av tuften. Kullet lå i forbindelse med en stein som virket såpass systematisk plassert at det synes nærliggende å anta at det dreier seg om et ildsted. Dateringen (DF 1048, T-3027) viser AD 1455 $\pm$ 45 (Masca). Noen form for kontroll av datering ved hjelp av daterbare gjenstander er ikke mulig, da de eneste funn fra denne tuft er en del mindre jernstykker som ikke kan identifiseres.

4.5.2. Nyheim

Fig. 5 er et detaljkart av lokaliteten Nyheim, som ligger noe lenger ut i Skogsfjorden (kart fig. 2). C_{14} dateringen herfra er foretatt på materiale fra tuft 1. Denne tuften står i en slags særstilling blant de utgravde gammetufter. Her finner en nemlig et helt klart ildsted. Prøven til datering er tatt i bunnen av dette ildstedet. Dateringen (DF 1048, T-3026) viser en kalibrert alder yngre enn 1600 AD (Masca). Ved bruk av Clarks kalibreringstabell kan dateringen bringes inn på 1700-tallets første halvdel (Clark, op.cit.).

Gjenstandene fra tuften bekrefter tuftens særstilling også i kronologisk henseende. I kulturlaget inne i tuften (dette er forøvrig usedvanlig tykt og med mye humus) ble det funnet beinfragmenter, jernstykker, keramikk- og glassfragmenter. Ut fra det som tidligere er sagt om de generelle bevaringsforhold i området, burde en kunne dra den slutning ut fra det organiske materialet, både hva gjelder beinfragmenter og kulturlaget generelt, at tuften ikke virker spesielt alderdommelig. Det samme inntrykket fester seg ved analyse av gjenstandsmaterialet forøvrig, bl.a. ble det funnet relativt mye glass. Glass i gårdshaugene finnes som regel kun i de samme lag som inneholder krittpiper, og skulle således utelukke en datering før ca. år 1600.[1)]

De keramikktyper som finnes i tuften står i et lignende forhold. Sammenlignet med gårdshaugmaterialet peker også disse på perioden etter 1600, tildels betydelig senere.

4.6. Sør-Grunnfjord

Den siste C_{14} datering som skal omtales her (DF 1048, T-3025), stammer fra lokaliteten Vestergård, Sør-Grunnfjorden.

---

1) Se innberetning om utgraving av gårdshaug på Helgøy og Vannareid. I.M. Holm-Olsen 1977 Tr. Mus. top.ark.

4.6.1. Vestgård

Tuften som er datert ligger på Sør-Grunnfjordens V-side, og hadde ikke noe egentlig kulturlag, dvs. massen under torven inne i tuften skilte seg ikke nevneverdig fra massene utenfor. Det ble heller ikke funnet noe som kunne tyde på ildsted i tuften. Prøven er tatt fra små spredte trekullforekomster i tuftens golv. Prøven var således meget liten, kun 0,6 g., og ifølge C_{14} laboratoriet var det vanskelig å få dannet nok gass til å foreta en pålitelig måling. Første standardavvik er følgelig også blitt stort.[1] Dateringen viser 1325 ± 105 AD (Masca). Det synes på denne bakgrunn riktig å stille seg særskilt kritisk til denne datering, både ut fra prøvens dårlige kvalitet og den besværlige kontekst den er framkommet i. Funn av tre jernnagler og et lite flintfragment, kan ikke kaste mer lys over tuftens plassering i det kronologiske bildet.

4.7. Generell vurdering og oppsummering

Jeg finner det så på sin plass å foreta en samlet vurdering av de foreliggende radiologiske dateringer og deres forhold til gjenstandsmaterialet i de C_{14} daterte tufter. Jeg vil her kort diskutere hvilke dateringer som det er rimelig å feste lit til. Sekvensen vil nødvendigvis få en viss karakter av oppramsing, fordi jeg kommer til på ny å gå gjennom de ovenfor diskuterte dateringer. Forut for dette må jeg imidlertid komme med noen korte generelle betraktninger angående gjenstandsmaterialet.

---

1) Opplysninger i brev fra Laboratoriet for Radiologisk Datering i Trondheim. Tr. Mus. arkiv.

4.8. Gjenstandene

Gjenstandene fra gammetuftene kan grovt inndeles på føglende måte:

a) Jern og andre uidentifiserbare metallgjenstander

b) Krittpiper

c) Keramikk

d) Glass

e) Annet

Av disse kategorier er det kun b) og c) og delvis d) som i dette tilfellet har kronologisk forklaringspotensiale. Komparering med materiale fra gårdshaugene blir her viktig (I.M. Holm-Olsen, 1978). I tillegg til sammenligning av typer, er frekvenser av stor betydning.

Et trekk ved samtlige gårdshauger er, i tillegg til at det i eldste lag finnes keramikk av eldre type, at den relative, og vel også absolutte, mengde keramikk øker betraktelig etter ca. AD 1600. Det vil være rimelig å anta at det samme fenomen også gjør seg gjeldende for gammetuftenes vedkommende. Den totale mengde keramikk o.a. funn fra de enkelte tufter er imidlertid så liten, at en kvantitativ analyse og sammenligning på dette nivå blir meningsløs. Den i gårdshaugene dokumenterte endring, ca. 1600, må m.a.o. gjøres relevant for gammetufter på en annen måte.

Ved betraktning av gammenes gjenstandsmateriale, viser det seg imidlertid at en del tufter er uten keramikk. Jeg vil i det følgende forsøke å gjøre dette til et kronologisk poeng, sammen med de radiologiske dateringer. Dette vil jeg gjøre ved nok en gang å gå kritisk gjennom de foreliggende C_{14} dateringer.

4.8.1. Bakkelund 7

I tuft 7 på Bakkelund i Grunnfjorden ble det som nevnt ikke gjort gjenstandsfunn overhodet. Det utgravde arealet i tuften er 9 m^2, hvorav hoveddelen består av golvareal. Det synes usannsynlig at mangelen på funn skyldes at en fordi en har gravd for lite areal, systematisk skal ha unngått de eksisterende funn. Mangelen på keramikk burde derfor kunne betraktes som en "egenskap" ved de aktuelle tufter, og ikke som et utgravningsteknisk problem. Jeg vil her understreke at jeg antar at dette forhold gjør seg gjeldende for alle de tufter jeg har behandlet. M.h.t. tidsaspektet, vil jeg derfor anta at en sammenligning med de kronologiske forhold i gårdshaugene kan gjøres gjeldende her, nemlig at den totale mangelen på keramikk må forklares med hovedvekt på tid.

Det kunne selvsagt tenkes at tufter med og uten keramikk må sees som utslag av funksjonsforskjeller, og i en viss utstrekning er nok dette tilfellet. Men dette kan neppe være hele forklaringen. Dette begrunner jeg med at det ser ut til å være åpenbare forskjeller m.h.t. keramikkfrekvens mellom fjorder som har ulik kronologisk plassering

(Nord-Grunnfjord/Dåfjord). Det faktum at det er gravd opptil fem tufter på en lokalitet (Grøtvoll), dvs. ca. 35% av samtlige tufter på lokaliteten uten å finne keramikk, peker i samme retning. Det vil i dette tilfelle si at tuften er elder enn ca. 1600. Dette samsvarer med den foreliggende C_{14} datering.

4.8.2. Bakkelund 8

Heller ikke i tuft 8 ble det funnet keramikk, kun meget forrustede jerngjenstander. Dersom en gjør samme resonement gjeldende for denne tuft, skulle en anta at også tuft 8 er eldre enn 1600-årene. Dette indikerer jo den daterte trekullprøven fra tuften.

4.8.3. Bakkelund 10

For tuft 10's vedkommende vil jeg nevne at til tross for at det her er en C_{14} datering som indikerer 1500-tall, og at det finnes keramikk i tuften, står ikke disse fakta i umiddelbar oposisjon til hverandre. Keramikken fra tuften er den eneste i sitt slag fra noen gammetuft, og er av en annen type enn den før omtalte sene keramikken. Dersom min antydning om at denne keramikktypen kan tilhøre 1500-tallet er riktig, framstår dateringen av tuften som sannsynlig.

4.8.4 Sandbakken 14

Tuft 14 på Sandbakken har keramikk av den omtalte sene type. Dette samsvarer relativt bra med den foreliggende

C_{14} datering fra stedet. Hvor langt inn på 1600-tallet tuften evt. skal trekkes, gir dette ikke svar på.

Den andre datering fra Sandbakken (945 $\pm$ 85) skal jeg ikke komme inn på i denne sammenheng ut fra de betraktninger jeg har kommet med tidligere.

4.9. Konklusjon

Vurdert på bakgrunn av C_{14} dateringer og funnmateriale, dvs. keramikken, må en konkludere med at Nord-Grunnfjorden hovedsaklig gir preg av å ligge i tidsrommet før 1600. Muligens med unntak av tuft 14 på Sandbakken.

Dåfjordlokalitetene framviser forsåvidt et annet bilde. Fra samtlige tre daterte tufter i fjorden, foreligger det keramikk og annet materiale som peker i retning av perioden etter 1600-tallets begynnelse. Keramikken fra tuft 3 og 5 på Teigen, samt keramikken fra tuft d på Steinvoll har et klart sent preg. Fra den sistnevnte tuft er det som nevnt også gjort funn av krittpipefargment. Ut fra det som tidligere er sagt om trekulldateringen fra denne tuften, er jeg tilbøyelig til å la denne datering falle og heller feste tiltro til gjenstandsdateringene.

Også når det gjelder de to dateringene fra Teigentuftene, er jeg tilbøyelig til å la gjenstandsmaterialet være utslagsgivende m.h.t. den kronologiske plassering, altså etter år 1600. Fjorden får således, på bakgrunn av disse tre dateringer, preg av å tilhøre en senere fase enn nabofjorden i øst, Grunnfjorden.

Fra Skogsfjorden foreligger det kun to dateringer som ikke viser noen form for sammenfall. En helhetsvurdering ut fra disse to alene synes derfor problematisk. Den daterte tuft på Solheim indikerer en relativt tidlig fase. Det faktum at det herfra ikke finnes keramikk til tross for at jo dette er et meget resistent materiale, skulle tyde på at en tidlig datering her er på sin plass. C_{14} prøven herfra er jo også av en slik kvalitet at det ikke synes rimelig å ha spesielt store betenkeligheter med å akseptere denne.

Denne datering sammenholdt med den sikre, sene datering på Nyheim, gjør det foreløpig rimelig å anta at Skogsfjorden har vært brukt, i en eller annen form, både før og etter 1600 av områdets samiske befolkning.

Dateringen fra Vestergård, Sør-Grunnfjorden, hefter det også spesielle svakheter ved. Men for også å gjøre mitt poeng angående keramikk/ikke keramikk i tufter gjeldende her, må det nevnes at tuften ikke har spor etter keramikk, og det skulle således være grunn til å plassere tuften tidlig. Dette uten å ta stilling til den rediologiske daterings validitet. Denne type dateringsmateriale finnes det for lite av til å si noe om fjordens bosetningsmessige og kronologiske plassering.

4.10. De øvrige utgravde tufters kronologi

Jeg vil i det følgende gjøre et forsøk på å knytte de udaterte tufter til de daterte i håp om å kunne utvide de kronologiske holdepunkter i bosetningshistorisk perspektiv.

Jeg vil gjøre dette i samme rekkefølge som tidligere ved å starte i Nord-Grunnfjorden og bevege meg vestover i regionen.

4.10.1 Nord-Grunnfjorden

På lokaliteten Grøtvoll ble det gravd snitt i tilsammen 5 tufter. Av disse er en C_{14} datert (se fig. 20), nemlig tuft 6. Dateringen herfra viser AD 1545 $\pm$ 95. Ingen daterbare funn fra tuften, men det generelle preg fjorden gir i kronologisk perspektiv, gjør det rimelig å akseptere en datering til et eller annet tidspunkt på 1500-tallet.

Tuft 5, som også er utgravd, ligger tett inntil og delvis under tuft 6, og må følgelig være en eldre. Hvor mye elder denne er, er ikke mulig å fastslå, men dersom en antar at den tilhører den foregående "gammegenerasjonen", er det rimelig å anta at de to tufter er forlatt med ca. 30-50 års mellomrom. Jeg vil her og i det følgende gå ut fra at gammene i området har hatt en gjennomsnittlig funksjonstid på ca. 50 år (jfr. Elgström 1922). Dette synes å være et rimelig estimat for levealderen for denne type huskonstruksjoner. Tuft 5 skulle således bli å plassere kronologisk enten på 1500-tallet eller muligens innpå 1400-tallet.

De tre øvrige tufter som er gravd i på lokaliteten, er tuftene 11, 12 og 13. Disse ligger på en rekke noe høyere (1-1½ m) enn tuft 5 og 6. Mens tuft 13 var helt uten funn, ble det funnet små jernfragment i tuft 12 og fem keramikk-skår i tuft 11. Fire av disse skårene passer sammen og

det femte hører også bestemt til samme kar. Denne keramikken er lys brun, uglassert, men sotet på utsiden, og med spor etter brun glasur på innsiden. Det har ikke vært mulig å få fastslått denne keramikktypens plassering i tid gjennom sammenligning med den litterært beskrevne keramikken. Muligheten for å plassere tuften etter 1600, synes å være til stede, men usikkerheten er stor.
De to andre tuftene, 12 og 13, inneholder m.a.o. ikke daterbare funn. Heller ikke på annen måte, f.eks. typologisk, synes det enkelt å datere dem verken absolutt eller i forhold til tuft 11. Ved å benytte mitt resonement angående mangel på keramikk, kan det synes rimelig å hypotetisere at disse to tufter må plasseres i perioden før ca. 1600.

Deres innbyrdes plassering er imidlertid også slik at det muligens kan sies noe om den innbyrdes kronologi, og derigjennom også om den absolutte plassering. Ved betraktning av tuftene på overflaten, ser en at det er en viss overlapping av tufter, noe som også framgår av kartet (fig.12 Tuft 12 går litt over vollen på tuft 13, mens tuft 12 igjen overlappes delvis av tuft 11. Av dette skulle det framgå at tuftene tilhører tre ulike generasjoner. Tuft 13 skulle således være eldst, etterfulgt av tuft 12 og deretter tuft 11. Dersom en gjør de samme betraktninger gjeldende her som i forholdet mellom tuft 5 og 6, skulle en tro at disse tre tufter spenner over et tidsrom på mellom 50 og 100 år, dersom en antar at alle har stått "full tid", dvs. at de ikke er revet før de var i en slik forfatning at de ikke kunne repareres lenger. At de ble

revet tidligere er selvsagt en mulighet. Under alle omstendigheter er det mulig at en, sannsynligvis begge disse tuftene tilhører 1500-tallet, gitt at tuft 11 må trekkes inn i 1600-årene.

På Sandbakken ble det gravd to relativt lange snitt. Et som gikk gjennom tuftene 11, 12, 13 og 14, og et som gikk gjennom tuftene 20, 21, 22 og 23. I den første sjekten, Sandbakken 1, ble det ikke funnet daterbare gjenstander i noen av tuftene, bortsett fra tuft 14, som er C_{14} datert, og er behandlet tidligere. Delvis under denne tuft 14 ligger en tuft (se fig.25). Dersom tuft 14 tilhører begynnelsen av 1600-tallet, bør den underliggende tuften i alle fall ikke dateres senere enn den siste delen av 1500-årene. De øvrige utgravde tufter kan ikke plasseres kronologisk.

Når det gjelder Sandbakken 2, finnes det daterbart materiale fra en tuft, tuft 21 (se fig.25). Her ble det funnet et grønt glasskår samt et fragment av meget fint, nærmest fajanselignende keramikk. Dersom disse to gjenstander ikke er senere innblanding, noe som kan være tilfelle, bør denne tuften ligge sent. Sannsynligvis betydelig etter 1600. De øvrige tufter kan ikke dateres.

På feltet Bakkelund er det gravd ut 6 tufter i tillegg til den omtalte mødding. Av disse 7 objekter, er 4 C_{14} datert. Dette vil si at mer enn 50% av de utgravde enheter er daterte. Dette ugjør ca. 20% av samtlige tufter på

lokaliteten. Også i dette tilfellet vil jeg tro at de foreliggende dateringer er representative for anlegget som helhet. Ingen av de utgravde, udaterte tufter inneholdt funn som kan gi pekepinn m.h.t. tidsmessig plassering. Det eneste som kan slåes fast, er at tuft 13 som ligger delvis under tuft 7, må være eldre enn denne. Ettersom tuft 7 synes å ligge på 1500-tallet, må også tuft 13 bli å finne her, eller tidligere.

4.10.2. Dåfjorden

I tillegg til de tre daterte tuftene her, er det gravd i fire andre. På Steinvoll ble det i tillegg til den daterte tuft d gravd i tuft a (se fig.27). Gjenstandsmaterialet her er relativt lite, men de objekter som finnes peker i retning av samtidighet med tuft 4. Keramikken fra denne tuften og tuft 4 har et nokså ensartet preg. De nokså velbevarte jerngjenstander her tyder heller ikke på at tuften skal være meget gammel. Ut fra det som tidligere er anført angående tuft 4, vil jeg være tilbøyelig til også å plassere tuft 9 i perioden etter 1600. Hvor langt fram i tid tuften skal trekkes, er vanskelig å anslå på bakgrunn av det foreliggende materialet.

Lokaliteten Skarpenes ligger ca. 1 km fra Steinvoll, utover fjorden. Av de ca. 15 gammetuftene her, er det gravd et snitt i en. Fra denne lokaliteten foreligger det ingen C_{14} dateringer, men fra den utgravde tuft 3 foreligger det et relativt stort gjenstandsmateriale, i hovedsak keramikk. Denne har et meget sent preg.

Dels består keramikken av fragmenter av lys brunt gods med tosidig glassering, dels av hvite skår av meget fint, stentøyaktig gods, noen med meget kunstferdige tegninger av bl.a. mennesker (se fig.35). En presis datering er vanskelig, men er trolig at en kommer nærmest det korrekte tidspunkt dersom en anslår 17-1800-tall.

Bortsett fra tuft 3 og 5 på Teigen, er det gravd i tuftene 1, 2 og 4 på denne lokaliteten. Tuft 1 er den eneste gammetuft som er totalgravd. Fra denne tuften stammer også den sikreste gjenstandsdatering fra noen gammetuft, nemlig et hode av Goudapipe (se fig.33)som kan dateres til ca.1740-50, sannsynligvis etter 1740 (Helbers & Goudewaagen, 1942). Keramikkmaterialet i tuften er i hovedsak av den samme type som jeg tidligere har datert til tiden etter 1600, men den er ikke av en slik karakter at andre tufter kan findateres ved hjelp av sammenligning med denne keramikken.

Fra tuft 4 finnes det et bunnskår av en liten krukke som ser ut til å være av nøyaktig samme type som et som ble funnet i den daterte tuft 5. Disse to tufter bør følgelig være samtidige, sannsynligvis etter 1600.

I tuft 2 ble det funnet to skår av hvit keramikk som heller ikke kan være eldre enn 1600. Det foreliggende daterbare materialet fra Dåfjorden peker således mot en bosatt periode fra ca. 1600 til 17-/1800-tallet.

4.10.3. Skogsfjorden

På gården Solheim ble det gravd i tilsammen 7 tufter. Av disse er en C_{14} datert (tuft 13). Det ble overhodet ikke gjort daterbare funn i noen av de utgravde tufter. Det eneste som kan sies om disse tuftene, er at det dreier seg om flere bosetningsfaser. Dette fordi noen av tuftene ligger oppå andre, eldre tufter (se fig. 7).

Fra den udaterte tuft 2 på Nyheim, ble det ikke gjort funn bortsett fra trekull. En gjenstandsdatering av denne er følgelig utelukket. Den totale funntomhet, sett i relasjon til tuft 1, kan selvsagt ha kronologisk implikasjoner, men kan også forklares ut fra ulik funksjonstolkning.

Jeg har tidligere lansert hypotesen om at mangel på keramikk skyldes høy alder. Da massen i denne tuften, sammenlignet med tuft 1 på samme lokalitet, tyder på at tuften ikke er svært gammel, må konklusjonen bli, dersom poenget med keramikken er riktig, at tuften ikke er et bolighus, men har hatt en funksjon som kan forklare fraværet av keramikk.

4.10.4. Sør-Grunnfjorden

Fra Bakkejord foreligger det ingen radiologiske dateringer fra noen av de fem gravde tufter. Kun i en av disse tuftene ble det gjort funn. I tuft 3 ble det funnet et krittpipefragment og et keramikkskår. Dette skulle gi indikasjoner på en "etter 1600-datering", i alle fall av denne ene tuften. De øvrige forblir udaterte.

Fra Vestergård foreligger det en C_{14} datering, fra tuft 1. I tillegg er det foretatt graving i tuft 2. Denne tuften kan ikke framvise direkte daterbare funn. Det som er funnet her er jernfragmenter samt 3 knokler og 2 mindre beinfragmenter. Bevart organisk materiale er jo som tidligere nevnt meget sjeldent i gammetuftsammenheng.

Ut fra de betraktninger angående bevaringsforhold i området som jeg har gjort gjeldende, skulle det faktum at en tuft har bevart organisk materiale, tyde på en ikke altfor framskreden alder. Nærmere en fast datering av denne tuften er det vanskelig å komme. Dette, sammen med de problemer som er forbundet med den radiologiske dateringen, gjør at Vestergårds kronologiske status er meget problematisk.

4.11. Oppsummering

Vurderingen av materialet fra samtlige av de utgravde tuftene, synes å forsterke inntrykket av at Nord-Grunnfjordens gammebosetning ser ut til å tilhøre en eldre fase, dvs. med tyngdepunktet i tiden før 1600 (uviss hvor lenge før bosetningen ble tatt opp) og overgangen mellom 15-/1600-tallet. Dåfjorden ser ut til å plassere seg umiddelbart etter dette, muligens med en viss overlapping på slutten av 1500-tallet. Bosettingen her foregår i de to påfølgende århundrer, etter alt å dømme kontinuerlig fram til den samiske utflyttingen fra fjorden i begynnelsen av 1800-tallet (Mathiesen 1968).

En vurdering av Skogsfjorden er mer problematisk på basis av tuftematerialet. En klart dokumentert sen fase finnes her (Nyheim 1). Samtidig er de øvrige tufter i fjorden meget vanskelige å datere, bortsett fra at C_{14} dateringen fra Solheim indikerer en tidligere fase. Det samme gjør seg også gjeldende for Sør-Grunnfjorden. Her har vi også indikasjon på tidlig bosetning, selv om det hefter store betenkeligheter ved denne, samtidig som vi har klare vitnesbyrd om bosetning etter 1600.

KAPITTEL 5

ETNISITETSSTUDIER PÅ DIAKRONT MATERIALE

5.1. Innledning

Et problem som arkeologer har felles med historikere, etnologer og andre fortidsforskere, er at de samfunn som vi gjør til gjenstand for studium, er "døde" samfunn. De former vi observerer, og som utgjør vår informasjonsmasse, er fossile former. Dette gjør prossessen med å transformere innformasjon til data mer komplisert enn tilfellet vil være for f.eks. en samfunnsforsker som arbeider med et synkront materiale, og således i prinsippet har en uendielighet av informasjon til rådighet (Bjørklund 1978:9). Det som vil være avgjørende for validiteten av hans analyse, er hvorvidt hans analytiske apparat er av en slik karakter at utvelgelsen og bearbeidelsen av informasjonen samsvarer med hans forklaringsintensjoner. For arkeologer er forholdet at informasjonsmassen er begrenset og i noen grad tilfeldig. Med tilfeldig mener jeg at hvilke strukturer som er bevarte, vil avhenge av mange, for forskeren ukontrollerbare faktorer (bevaringsforhold på lokaliteten, anleggsaktivitet på plassen osv.). Dette faktum vil måtte få konsekvenser både for den type problemstillinger en tar opp og for måten å behandle disse på.

Problemet angående mangelen på adekvate data blir særlig påtrengende når en fortidsforsker tar opp problemstillinger som krever at han gjør bruk av etnisitetsbegrepet.

Innen norsk arkeologi har problemer av denne art vært behandlet bl.a. av Randi Håland (1977) og Else Johansen Kleppe (1974). Begge forskere er opptatt av forholdet mellom materielle strukturer/gjenstander og etnisk identitet. Selv om det materialet som behandles i de to arbeider er forskjellige i det det første benytter empiri fra Afrika mens det andre tar opp problemer hentet fra den nordnorske samisk/norske virkelighet, har de viktige likhetspunkter. Dette gjelder først og fremst at det teoretiske grunnlag i begge tilfeller er det samme, nemlig det jeg vil kalle moderne etnisitetsteori, slik den er blitt utformet de seneste år innen de samfunnsvitenskapelige disipliner, særlig sosialantropologi. At Fredrik Barth står sentralt i denne sammenhengen, bærer både Hålands og Kleppes arbeider preg av.

Av andre arkeologer som har vært opptatt av etnisitetsproblematikk, vil jeg nevne de to svenske forskerne Inger Zachrisson (1976) og Evert Baudou (1973). I sine forsøk på å relatere materielle fenomener til identifiserbare etniske grupper, behandler de begge et stort arkeologisk materiale. De to avhandlinger skiller seg imidlertid fra de tidligere omtalte norske ved at de ikke gjør bruk av en eksplisit samfunnsvitenskapelig teori. I denne sammenheng kan det sies at mitt arbeide nok tilstreber en form som ligger nær Håland og Kleppes arbeider.

I en avhandling som den foreliggende, som nok delvis har sammenfallende målsettinger med de tidligere omtalte arbeider, vil de analytiske problemer knyttet til begrepet

etnisitet måtte bli vesentlige. Jeg vil derfor i det følgende gjøre rede for min bruk av begrepet, og for de problemer som reiser seg m.h.t. operasjonaliseringen av det når den empiriske basis utgjøres av et diakront materiale, arkeologisk eller arkivalisk.

5.2. Innholdet i etnisitetsbegrepet

Hvilket meningsinnhold har dette begrepet? Hva sier en om mennesker/grupper når en kobler dem sammen med etnisitetsbegrepet? Det er viktig å slå fast at slik etnisitetsbegrepet har vært brukt i de senere år har det med grense/kontrast mellom grupper å gjøre (Barth, 1969:14). Det som har vært, og vel også fremdeles er , gjenstand for debatt innen etnisitetsteorien, er spørsmålet om hva det absolutte innhold i begrepet består i og hvorledes/hvorfor det artikuleres. Det som synes å være blitt klarlagt, er at etniske ulikheter ikke bare er betinget av materielle, språklige o.a. direkte observerbare dikotomier, men primært er knyttet til mer fundamentale, kognitive forskjeller mellom mennesker. Barths definisjon av begrepet er et uttrykk for denne retning. Han slår fast at selvtilskriving og tilskriving fra andre må være det definitoriske poeng (op.cit.:13). I tillegg sier han.

> "A cathegorical ascription is an ethnic ascription when it classifies a person in terms of his basic most general identity, presumptively determinded by his origin and background". (Barth 1968:13).

Tilskriving av etnisk identitet blir således nært knyttet sammen med vurderinger av moralske kvaliteter, m.a.o. et fenomen av kognitiv karakter. Forskjellenen består i at de

ulike gruppenes kodifiseringsform er forskjellige, slik at oppfatningen og verdsettingen av fenomener blir forskjellig. Tilskrivelse av egenskaper i forhold til seg selv og andre blir oppfattet som kjennetegnende for egen og andre grupper, og framstår dermed som grunnlag for statusutformingen i interaksjonssammenheng.

Dette leder oss fram til et annet hovedpoeng hos Barth, nemlig etnisk identitet som grunnlag for sosial organisasjon (Barth, 1969). Dette vil si at etnisk identitet blir en faktor som kan forklare interaksjonelle forløp. Etnisitet, gjort sosialt effektivt, er med på å organisere interaksjon mellom mennesker. Dette gjelder både inter- og intraetniske relasjoner. Statusen "same" kan være utslagsgivende for ens måte å interagere på, både overfor andre samer og overfor personer med annen etnisk tilhørighet.

Dersom en aksepterer denne skisse av noen viktige analytiske kjennetegn på begrepet etnisitet, har vi samtidig fått en anvisning på hvorledes en skal kunne etablere etniske grenser empirisk. For en samtidsforsker kan problemet løses ved relativt elaborerte metoder både hva feltarbeide og teoretisk bearbeidelse angår. Ved deltagende observasjon kan en observere tegn og signaler som kan gjøre det mulig å konstituere data om etniske grenser. Dette fordi en kan gå direkte på samhandlingssituasjonen og ekstrahere informasjon fra denne. Slik direkte tilgang på samhandlingsdata står ikke til en fortidsforskers disposisjon. Det en er henvist til å benytte seg av, er fragmenter av situasjoner hvor en kan få

informasjon som kan transformeres til data om samtidig kategorisering, interaksjon.

5.3. Idomer

Hvorledes kan etnisk tilhørighet i betydningen kvalitativ kontrastering gjøres observervart?

> The cultural contents of ethnic dichotomies would seem analythically to be of two orders: (i) overt signals or signs - the diaritical features that people look for and exhibit to show identity, often such features as dress, language, house-form, or general style of life, and (ii) basic value orientations: the standards of morality and excellence by which performance is judged. Since belonging to an ethnic category implies being a certain kind of person, having that basic identity, it also implies a claim to be judged, and to judge oneself, by those standards that are relevant to that identity. Neither of these kinds of cultural "contents" follows from a descriptive list of cultural features or cultural differences; one cannot predict from first principles which features will be emphasized and made organizasionally relevant by the actors. In other words, ethnic categories provide an organizational vessel that may bi given varying amounts and forms of content in differens socio-cultural systems.

Dette ofte brukte sitatet fra Barth (1969:14)[1] kan være klargjørende i så måte. Ved hjelp av signaler, idiomer, tilkjennegir en person sin etniske identitet. Disse idiomer kan være av mange slag. Fra de mest sofistikerte verbale eller andre ikkematerielle signaler til lettere observerbare

---

1) Sml. Kleppe 1974 og Håland 1978.

fenomener som klesdrakt, husform, geografisk plassering osv. Disse siste er jo fenomener som kan observeres også av historikere og arkeologer. Dikotomier vedrørende husform, bostedsvalg, redskapsinventar o.l. er da også fenomener som arkeologien alltid har vært opptatt av. Problemet har imidlertid vært knyttet til det å vurdere disse dikotomiers generelle utsagnskraft når det fortidige samband mellom gjenstand og etnisitet ikke er kjent. Hva slags forskjeller gjenspeiler de formforskjeller som kan observeres i et arkeologisk materiale? Er det etniske forskjeller eller er det forskjeller som må forklares m.h.t. f.eks. økologi. Etniske dikotomier skifter jo over tid. Signaler om etnisk tilhørighet er ikke ensartet til alle tider og i alle områder. Eksempler hentet fra Nord-Norge både i nåtid og fortid kan illustrere dette.

I dag oppfatter den norske befolkning i Nord-Norge bruken av komager som et entydig samisk idiom. Det å bruke komager er ensbetydende med å være same. I de aller fleste tilfeller vil nok dette være riktig, men dersom en går noen generasjoner tilbake i tiden, vil en slik slutning ikke være gyldig. Da gikk størstedelen av landsdelens befolkning med slikt fottøy. Dette illustrerer det faktum at ting har ikke ideomatisk innhold <u>i seg selv</u>. Som alle andre kulturelle fenomener har disse det innhold og den mening vi tillegger dem. Hvorvidt et fenomen skal kunne opptattes som signal om etnisk tilhørighet, må avgjøres ut fra den <u>kontekst</u> det står i. Vi må m.a.o. kjenne <u>omstendighetene</u> omkring de konkrete ytringer for å avgjøre om de fenomener

vi studerer er utsagn om etniske forhold eller om en må søke andre forklaringer.

I et arbeide fra Vanna, har Per Bær (1977) dokumentert det faktum at til tross for at det lenge ikke har vært mulig å identifisere en samisk befolkning ved overfladisk observasjon (klær, hus, yrke o.l.) eksisterte det omkring 1900 klare forestillinger blant befolkning om tilstedeværelsen av en etnisk dikotomi i området. Den samiske befolkningen som er belagt historisk var ikke forsvunnet til tross for at noen av de gamle samiske idiomer ikke var observerbare lenger, og et kontrasterende samisk kulturelt repertoir var gradvis erstattet med et konformiserende norsk. Det samme kan en forsåvidt si er tilfellet i hele Helgøyområdet i dag. En behøver ikke å være en trenet antropologisk feltarbeider for å observere at forestillingen om at store deler av befolkningen i en eller annen forstand er samer, er levende. At signalisering av etnisk tilhørighet forekommer i lokale fora, synes det ikke å være noen grunn til å tvile på. En ikkeprofesjonell exlokal observatør vil muligens ha vansker med å identifisere disse signaler, dersom disse ikke er i samsvar med hans stereotypier.

Vi ser igjen at kjennskap til den kontekst idiomene forekommer i er utslagsgivende for hvorvidt vi er i stand til å tolke disse. Det avgjørende er den sosiale situasjonen signalene forekommer innenfor.

5.4. Fortidige kategoriseringer

Den eneste tilgjengelige vei å gå for å få innblikk i hvorledes folk oppfatter hverandre og seg selv i etnisk henseende, synes å være gjennom skriftlige kilder, altså en kildekategori som i en eller annen forstand avspeiler folks inndeling av virkeligheten. Dette bør være samtidige kilder som er av en slik karakter at de kategoriseringer som forekommer kan antas å ha vært generelt akseptert blant den befolkning det er tale om. Med dette mener jeg at dersom en f.eks. bruker skattelister som kilde, og disse skiller mellom to ulike grupper, må en vite om dette skillet kun avspeiler en administrativ oppdeling, eller om det gjenspeiler dikotomier som har vært sosialt aktive i lokalmiljøet.[1)]

I en analyse om fortidige interetniske relasjoner må dette være utgangspunktet. Dersom en på denne måte kan belegge eller i alle fall sannsynliggjøre at det har vært tale om to folkegrupper som har samhandlet med hverandre, kan en begynne å lete etter fenomener av materielle art som virker differensierende i arkeologisk kontekst. Det vil nok i svært mange tilfeller være mulig å oppdage ulikheter i et slikt materiale, forskjeller som en nok kunne ha registrert uten å ha gått veien om skrevne kilder. Men poenget er at det er først etter at en har fått etablert etniske grenser ved hjelp av samtidig "kategoriseringsmateriale", det er mulig å hypotetisere at de observerbare ulikheter i et arkeologisk materiale har relevans til en tolkning om etniske grupper.

---

1) Sml. Mathiesen 1978.

5.5. Et tenkt tilfelle

For ytterligere å illustrere mitt hovedpoeng, skal jeg kort komme inn på en gammel diskusjon i norsk arkeologi, spørsmålet om en "kulturdualisme" i jernalderen i Sør -Norge. Utgangspunktet for en slik hypotese er det faktum at en i eldre jernalder finner to typer samtidige bosetningsspor, nemlig en vanlig gårdsbosetning og en hellerbosetning på kysten (Bakka, 1973). Det som slår en er at materialet i hellerne ikke skiller seg ut fra det en finner i graver og hustufter fra samme periode (Bakka, op.cit.). Dette har så dannet grunnlaget for en debatt hvor utgangspunktene har vært at dette dreier seg om to samtidige "kulturer", altså en dualisme, eller at det en observerer er spor av en kultur som har hatt et syklisk tilpasningsmønster med sesongboplasser (Hagen, 1967; Gjessing, 1944).

Jeg skal ikke ta stilling til denne debatten, men muligens kunne sette den inn i et nytt perspektiv gjennom å overføre disse tanker til det materialet jeg arbeider med.

Som det har framgått av min innledning, finnes det i mitt område i hovedsak to typer fornminner fra perioden 1250 til 1800. Dette er gårdshauger og gammetufter. Deres regionale distribusjon er av en slik karakter at det er nærliggende å tro at de har tjent ulike formål m.h.t. ressursutnyttelse. Mens gårdshaugene i hovedsak ligger spredt langs den ytre, havvendte delen av området, er gammetuftene nesten utelukkende å finne på den største øya i området (se fig. 2). Dersom en går til oldsaksmaterialet i de to fornminnekategorier, vil en finne stor

grad av overensstemmelse. Det vil si at gjenstands-materialet i gammetuftene er meget lite, men det er ikke funnet noe her som ikke også er funnet i gårdshaugene. Nagler, jernfragmenter, kniver, krittpiper og samme type keramikk (bortsett fra et enkelt tilfelle) er funnet begge steder. På denne bakgrunn ville det være nærliggende å trekke den konklusjon at det en har for seg er to sider av samme kultur. En totalvurdering av dette materialet ville gjøre en hypotese om sesongboplasser meget rimelig. Siden Helgøyområdet jo ligger i Nord-Norge, ville kanskje de fleste komme inn på tanken at det kunne være spor av to folkegrupper, men dette ville i så fall være en tolkning basert på "sunn fornuft" og ikke på en vitenskapelig analyse. Når så det skriftlige materialet kommer inn med sine klare og delvis samtidige vitnesbyrd om at en differensiering har gjort seg gjeldende blant mennesker som er gjenstand for vårt studium, kan en betrakte de før omtalte dikotomier i et annet lys. Nå kan en hypotetisere at disse forskjeller gjenspeiler kulturelle forskjelligheter og ikke bare økologiske, tilpasningsmessige ulikheter. At disse to typer grenser empirisk har en tendens til å falle sammen, rokker ikke ved det prinsippielle i en slik tilnærmingsmåte.

Jeg har ikke med dette ment å postulere at det materialet jeg nevnte innledningsvis bør sees i dette perspektivet, men jeg mener å ha illustrert visse begrensninger for problem-stillinger og hypotesedannelser i de situasjoner der en kun har "død" informasjon og samfunnsforhold til rådighet. Tilgang på data om interaksjon og samtidige kategoriseringer

åpner muligheter som kan resultere i mer detaljerte analyser på mange, viktige felter.

5.6. Runde tufter som et samisk idiom

5.6.1. Innledning

Et hovedpremiss for dette arbeidet er det antatte faktum at runde tufter er uttrykk for samisk tilhørighet. Denne hypotese vil jeg forsøke å verifisere i det følgende.

Mitt grunnlag for å anta at de personer som har bebodd de hus som de runde tuftene er rester av, er samer, ligger i en kombinasjon av to typer kilder: (i) det arkeologiske materialet, dvs. gammetuftene og deres geografiske distribusjon; (ii) det samtidige skriftlige materialet som differensierer mellom mennesker m.h.t. etnisk tilhørighet, f.eks. manntall og i særdeleshet skattelister. Jeg antar at de etniske kategoriseringer som gjenspeiles i dette materialet, og som jo er byråkratiske kategorier, som f.eks. skulle tjene til å fordele skattebyrdene i forhold til de fastsatte regler, er i samsvar med de tilskrivinger angående etnisk gruppering som var aktive i det lokale miljø.[1] Med dette mener jeg at de grupper materialet behandler, er "virkelige" grupper, som de lokale aktører har vært i stand til å differensiere mellom.

---

1) Sml. Mathiesen 1978.

5.6.2. Det arkeologiske materialet

De karakteristiske gammetuftfelter er distribuert på følgende måte (se fig. 2):

a) Nord-Grunnfjord
b) Dåfjord
c) Skogsfjord
d) Sør-Grunnfjord
e) Prestøra
f) Stakkvik
g) Hansnes (Langsund)
h) Rebbenes

I tillegg til disse steder, finnes det gammetufter, som ikke danner den samme type "tun" som de øvrige på Nord-Kvaløyas sørside. På Ringvassøysiden av Langsund har en gode opplysninger om denne type tufter som i dag er borte.

En forutsetning for min oversikt over runde gammetufter i regionen, er at hele området er gjennomregistrert, slik at min liste vil tilnærmelsesvis omfatte det totale antall tufter som er bevarte (se innledning). Det området som er registrert og intensiteten i disse registreringer, tillater den forutsigelse at det antall tufter/grupper som vil dukke opp i framtiden vil være meget beskjedent. Hvilken sammenheng er det så mellom dette materialet og de skrevne kilder?

5.6.3. Konnektering av det arkeologiske og det skriftlige materialet

Den eldste opplysning med referanse til samer i Helgøy-området, er en svensk skatteliste fra 1558. Her er lokaliteten Langsund nevnt. [1] Fra 1577 kommer så Nord-Grunnfjorden inn som svensk "skattelokalitet". Langsund og Grunnfjord overlapper hverandre noen år før Langsund forsvinner. Disse svenske skattelistene går fram til 1607. I løpet av dette tidsrom opptrer foruten Langsund og Grunnfjord, også Dåfjord og Skogsfjord.

Fra norsk side kommer opplysninger angående samiske forhold inn fra 1601. Vi får da et manntall over samiske skatteytere som omfatter personer i Nord-Grunnfjord og Skogsfjord. Disse lokaliteter er siden stadig nevnt i det norske skattematerialet, og fra begynnelsen av 1700-tallet (Manntall 1702) får en sikkert belegg for samisk bosetting også i Sør-Grunnfjorden. I et manntall fra 1666 finnes det en opplysning om en "find" som er bosatt på Reinøya, og i Krigsstyrlisten fra 1713 er det gitt opplysninger om fire samer i Toftefjord på Rebbenes.

De siste foreliggende opplysninger om sjøfinneskattlegging finnes i Koppskattlistene fra 1645/-46 . Det finnes her ingen lokaliteter i vårt område som jeg ikke har nevnt tidligere. På denne bakgrunn synes det rimelig å trekke

---

1) Kildemessige problemer m.h.t. lokaliteten er drøftet i kap. 7.

den slutning at de steder som har hatt en befolkning som av norsk og svensk byråkrati er blitt kategorisert som "finner", er følgende: Langsund, Nord-Grunnfjord, Dåfjord, Skogsfjord, Sør-Grunnfjord, Rebbenes (Toftefjord) og Reinøya.

Fig. 36

Tabell som viser korrelasjon mellom lokaliteter med gammetufter og steder som har skriftlig belagt samisk befolkning i løpet av perioden 1558-1713:

Lokalitet	Gammetufter	Skriftlig belagt
Nord-Grunnfjord	x	x
Dåfjord	x	x
Skogsfjord	x	x
Sør-Grunnfjord	x	x
Prestøra		
Stakkvik	x	x[1)]
Rebbenes	x	
Toftefjord		x
Langsund	x	x
Reinøy	x[1)]	x
Nordkvaløy	x	

Siden Reinøya ikke opptrer i det eldste materialet, dvs. de svenske skattelister, må det være rimelig å tro at disse er blitt skattlagt under Langsund. Toftefjord er nevnt i kildene,

1) Tuftene på Prestøra og Stakkvik har ikke sin direkte motsvarighet i det skriftlige materialet. Lokalitetene er ikke nevnt direkte. At jeg har tatt dem med i denne sammenheng, skyldes at jeg antar at de enten er med i listene under Reinøy et år, eller kanskje mer sannsynlig under Langsund. Tuftene er ikke undersøkt, slik at deres kronologiske plassering ikke er klar.

men kommer inn så sent st det ikke nødvendigvis blir problematisk i dette perspektivet. Her er det foretatt systematiske registreringer, men det er ikke funnet gammetufter overhodet.

Det er heller ikke mulig å komme til sikre konklusjoner om årsakene til at de mennesker som har bebodd det registrerte gammefeltet på østsiden av Rebbenes ikke er registrert som samer i materialet. Kanskje er det kronologiske forklaringer som ligger til grunn for dette. Vi vet jo at de vestlige og ytre deler av området, som Rebbenes hører til, opplevde en "samisk ekspansjon" i tiden etter ca. 1830 (Mathiesen, 1968:4.60).

Til tross for dette som jeg vil betegne som små forstyrrelser, er det generelle bildet at det er en stor grad av overensstemmelse mellom det skriftlige og det arkeologiske materialet: Det er kun to lokaliteter som har gammetufter, men som ikke er nevnt i kildene. Samtidig er det en lokalitet som finnes i det skriftlige materialet, men som ikke har tufter av denne karakter. Den nærmest fullstendige samvariasjon mellom steder som har runde gammetufter og steder som iflg. skrevne kilder er å oppfatte som "finnefjorder", er det ikke mulig å betrakte som en tilfeldighet.

Det faktum at det er systematisk samsvar mellom de to typer data vil jeg oppfatte dithen at en slutning om at runde tufter i dette området må kunne sees på som rester etter

en befolkning som av samtiden ble kategorisert som "samisk". Runde tufter blir i denne sammenheng et idiom, nemlig en gjenstand som i samhandling mellom samer og nordmenn uttrykte etnisk forskjellighet. Vi har imidlertid ikke tilgang på informasjon som kan fortelle hvordan slike idiomer ble aktivisert i samhandling. Men gitt de klare fellestrekk i samenes boligform som jeg har pekt på - nemlig runde gammer - synes det rimelig å anta at den norske omverden må ha oppfattet dette som etnisk kontrasterende til norske boligformer og følgelig tillagt gammer idiomatisk verdi. Analytisk kan derfor gammetufter benyttes som utsagn om etnisk tilhørighet.

Mitt resonnement må ikke tolkes slik at jeg mener å ha kommet til en konklusjon av universell gyldighet, nemlig at runde tufter er et tidløst uttrykk for samisk bosetting. Av det jeg tidligere har sagt går det fram at for å kunne identifisere gjenstander med idiomatisk innhold, må en kjenne opphavssituasjonen. Det er etter min oppfatning tilfellet her. Det vi ser i Helgøy i det tidsrom jeg behandler, er at de som bodde i runde gammer ble oppfattet som samer. At de av embetsmenn og naboer[1)] ble tilskrevet en slik identitet, skyldes neppe bare det faktum at de benyttet seg av en bestemt hustype. Det er heller ikke vesentlig for meg å fastslå hvorvidt det jeg oppfatter som et etnisk signal ble brukt bevisst eller ikke. Mitt poeng er at frekvensen av visse observerbare trekk er av en slik

---

1) Sml. Mathiesen, 1968.

karakter at det er rimelig å anta at det vi har for oss kan brukes til differensierende formål. På denne måten blir det klart at min hypotese, at runde tufter viser tilbake på en samisk befolkning, i alle fall har gyldighet innenfor det området jeg behandler, og innenfor det tidsrom mine data er hentet fra.

KAPITTEL 6. ØKONOMI OG TILPASNING

6.1. Mobil eller sedentær bosetning.

Et hovedproblem som må få en tilfredsstillende løsning før en kan beskrive den samiske befolkningens utnyttelse av området, er hvorvidt befolkningen har hatt sedentær karakter (helt eller delvis) eller om det dreier seg om en mer mobil tilpasningsform. I kapittel 3, hvor jeg har diskutert hvilke implikasjoner massenes beskaffenhet i de utgravde tuftene har for tolkningen av tuftene, har jeg konkludert med at sansynligheten er stor for at tuftene må kunne oppfattes som rester av hus, dvs. det en kan kalle regulære gammer. Dette materialet skal selvsagt ikke presses for langt hva angår tolkningen av bosettingens karakter, men det bør kunne slåes fast at tuftene ikke slår grunnen vekk under en tolkning av befolkningen som relativt bofast.

6.1.1. Sesongvis/sedentær bosetning i kildene

Dersom en vender seg til de skriftlige kildene, kan en ikke finne indikasjoner på at samene i Helgøy i tiden mellom 1500- og 1800-tallet har hatt en form for nomadiserende tilpasning. Det finnes ingen konkrete opplysninger om dette. Det bildet en kan danne seg på bakgrunn av det arkivaliske materialet viser snarere en fastere bosettingsform. Skattematerialet, som er det eldste skriftlige materialet, synes å peke i retning av en stabil, bofast befolkning. Materialet er dog problematisk og langt fra entydig. Fra det tidspunkt en får inn skifter

(dvs. 1700-tallet), blir bildet noe enklere å tolke. Av dette materialet synes det å gå fram at det en har for seg er en type gårdsbosetning som ikke skiller seg dramatisk fra den norske. Inventarlistene viser både stor- og småfe, og et relativt stort antall hus av typer som en ville forvente å finne på en for perioden vanlig gård.

6.1.2. Topografisk vurdering

Et moment, er de topografiske forholdene i regionen, og de ressursmuligheter disse innebærer. Det er vanskelig å få øye på de fordeler en gruppe mennesker skulle få ved å utvikle en tilpasningsform som innebærer strabasiøse flytninger over relativt lange avstander.[1] Dersom Helgøy har vært base for sesongvise ressursutnyttelser, må en antakelig inn i fjordene på fastlandet for å finne de boplasser som ble benyttet andre tider på året, og til andre formål. Det er få trekk som skulle sannsynliggjøre en slik form. Tilfellet er snarere tvert om; det er mange ting som peker i retning av at et slikt system ikke var hensiktsmessig. Jeg vil anta at uansett hvilken tilpasningsform gruppen har, vil en stasjonær bosetning i de ytre områder synes mer profittabel enn en syklisk bosetning (øyer/fastland) med de vanskeligheter det flyttemønster jeg her har skissert ville innebære. Et unntak ville det kanskje være dersom det er tale om grupper som kun har basert sin eksistens på fiske og jakt/sanking, men dette virker lite trolig ut fra det eksisterende materialet. Dette peker som vi senere skal se, i retning av en langt mer fasettert tilpasningsform. Det en synes å stå igjen med,

---

1) Det forutsettes her flytting med rein og/eller andre husdyr.

er muligheten for en eller annen form for flytninger innenfor området, dvs. Helgøy sogn. Dette kan være tale om korte flyttinger for diverse formål. En kan f.eks. tenke seg kortvarige opphold på ulike steder til bestemte tider for å kunne oppnå optimal utnyttelse av en fluktuerende ressurs, eller det kan tenkes temporære fravær fra hovedplassen for å spare hjemmemarka for avbeiting. En slik form kjenner en flere eksempler på.[1] Dette vil måtte bety at i alle fall en del av tuftene representerer en regulær gammebosetning. Sannsynligheten er vel dessuten stor for at de fleste tufter må sees i det perspektivet. Dersom en har utnyttet et gitt antall lokaliteter i et syklisk mønster der en kommer tilbake til de samme lokaliteter med visse mellomrom, er det rimelig å tro at det har vært like formålstjenlig å sette opp gammer av permanent karakter og vedlikeholde disse, som å benytte seg av lettere konstruksjoner som har hatt kort levetid og kanskje måtte bygges opp for hver gang en benyttet plassen.

Alt i alt virker en tolkning av den samiske bosettingen i Helgøyområdet som en fast, om enn ikke fullstendig stasjonær bosetning, som den mest rimelige. I den grad flytting har forekommet, har dette vært knyttet til Ringvassøya og de nærmeste omgivelser.

I kap. 5 har jeg vist at runde tufter kan benyttes som indikasjon på samisk bosetting, som et samisk idiom.

---

1) Bjørklund, 1978:35

Det er grunn til å gå ut fra at den nære sammenheng som eksisterer mellom runde gammetufter og samisk befolkning også har vært til stede i tiden før de skriftlige kildene kommer inn, dvs. 1500-tallet første halvdel og før.
Det faktum at det ikke finnes runde tufter andre steder enn de tidligere omtalte, og at det er klare indikasjoner på at en del tufter og tuftegrupper går tilbake til tiden før 1500, peker i retning av at samene har hatt sine basisområder på Ringvassøya også i tiden før 1500. De argumenter jeg har anført mot en nomadisk tilpasning som omfatter andre områder enn Ringvassøya, gjelder i like stor grad for den tidlige perioden som i den skriftlige belagte tid.
En analyse av en samisk tilpasningsform i tiden før 1500, vil i stor utstrekning også dreie seg om de muligheter og begrensninger som finnes på Ringvassøya og øyene omkring.

6.2. Økonomisk tilpasning,

6.2.1. Analytiske problem

Et hovedproblem m.h.t. rekonstryksjon av fortidige økonomiske systemer, er tilgangen på adekvate data.[1)]
Dette gjør seg i høy grad gjeldende også for dette arbeidet. Det arkeologiske datamaterialet er ikke av en slik karakter som en kunne ønske. Det jeg i særlig grad tenker på i denne forbindelse, er at en ikke har vært i stand til å identifisere og undersøke møddinger. Grunnen til dette er sannsynligvis at disse er forsvunnet som følge av de ekstremt dårlige bevaringsforholdene. Det innblikk i befolkningens nisjetilpasning som dette kunne ha gitt oss, er vi derfor avskåret fra. I tillegg til dette, faller

1) Se kap. 5

oppgaven bare delvis innenfor den skriftlig belagte perioden. I arkeologisk litteratur har en vanlig måte å nærme seg slike problemer på, vært gjennom en oversikt over det som blir betegnet som "ressurser". I en slik oversikt ser det ut til at forfatterne pretenderer å gi oversikt over det totale ressursutbud, en slags innføring i den naturgitte "setting" for aktørenes virksomhet. På denne måten skal leseren få et innblikk i de naturgitte muligheter, hvilke "økologiske rammer" befolkningen opererer innenfor. (Sml. Binns, 1978).

Dette har i mange tilfeller vist seg å være en tjenlig måte å gå fram på, men jeg mener alikevel at det må knyttes noen kommentarer til en slik framgangsmåte, for å illustrere noen metodisk problematiske momenter. Jeg vil da ta utgangspunkt i ressursbegrepet. En ressurs er ikke noe som kan betraktes isolert. For at et naturfenomen skal kunne betegnes som en ressurs, må det sees i sammenheng med flere faktorer, så som teknologi, organisasjon, markedsmuligheter etc.

Å snakke om den <u>totale mengde</u> fisk i havet som en ressurs, mens den aktuelle befolkning kun har teknologi til å fange en minimal del av all denne fisken, blir en meningsløshet. På samme måte framstår et forsøk på å gjennomgå den totale ressursmengde innenfor et geografisk avgrenset område. Det jeg etterlyser er en eksplisitt, analytisk avgrensing m.h.t. mulige objekter som kan ha hatt næringsmessig betydning. For det som gjøres i de omtalte ressursgjennomganger, er jo en ubevisst, implisitt relatering til den befolkning som

blir behandlet. En holistisk beskrivelse av et område i ressurssammenheng er jo en umulighet under alle omstendigheter, og en løser heller ikke dette problemet ved å innføre begrepet "potensielle ressurser". Den totale mengde av fortidige-, nåværende- og naturlige forekomster som i framtiden kan tenkes å få økonomisk betydning er jo i prinsippet uendelig, slik at et hvert forsøk på beskrivelse av disse må ha et analytisk preg. Dette henger selvsagt sammen med det generelle syn at ingen totalitetsbeskrivelse av et fenomen, det være seg av naturlig eller kulturell karakter, er mulig.[1] All vår forståelse av verden omkring oss er jo nettopp basert på en analytisk klassifisering av fenomener og hendelser. Dette gjelder både for vitenskapelige og folkelige forståelsesformer. Forskjellen er bare, eller bør være, at de vitenskapelige måter å klassifisere og ordne hendelser og fenomener på, følger en bevisst metodologisk framgangsmåte som i hvert enkelt tilfelle er relatert til de aktuelle problemstillinger. En oversikt over et område som noe som er uavhengig av, eller overordnet konkrete problemstillinger, vil jeg oppfatte som, i beste fall, særdeles problematisk. Mangel på data angående befolkningens teknologiske og organisatoriske nivå, kan ikke erstattes med en oversikt over de tilgjengelige "ressurser", ved at en antar, mer eller mindre velbegrunnet, av disse ressurser har vært utnyttet.
En beskrivelse av det fysiske miljø er selvsagt av en viss betydning, i og med at det kan gi leseren et innblikk i aktørenes materielle univers, men en for sterk binding til

---

1) Sml. f.eks. Bjørklund 1978.

ressursbegrepet vil måtte gi et uriktig bilde av de virkelige forløp.

6.2.2. Bosetningens distribusjon, tilpasningsmessige implikasjoner

Ved hjelp av de runde gammetuftene, som jeg tidliger har vist kan benyttes som indikasjon på samisk bosetting, og det skriftlige materialet, kan det være grunn til å anta at denne bosettingen strekker seg bakover til tiden før 1500. Som det vil framgå av kartet på fig.2 , finnes disse tuftegrupper, og dermed den samiske befolkning, konsentrert på en ganske bestemt måte. I all hovedsak er det et bosetningsmøsnter med sterk affinitet til Ringvassøya. En del tuftegrupper finnes andre steder, men hovedtyngden av den samiske befolkning som kan knyttes til gammetuftene, er å finne på Ringvassøya. Dette gjelder for perioden inntil ca. 1830-1840 (Mathiesen, 1968). Dette bosetningsbildet kan observeres som en kontrast til den norske befolkningsgruppen i området i det samme tidsrom. Den norske befolkning, som kan etterspores ved hjelp av skriftlige og arkeologiske kilder, (andre tuftetyper enn gammetufter, gårdshauger), har sin hovedtyngde i de ytre deler av området (se fig.4).

Fra 1500-tallet har en visse muligheter til å stedfeste den delen av den norske befolkningen som nedfelles i de skriftlige kildene. Fra perioden 1518-1521/-22 foreligger det restanselister hvor personer fra Helgøyområdet figurerer (se kap. 2). I listen over utbudsskatten (tomarkskatten) fra 1518, finnes i alt 88 personer.[1] Bare en av disse er påført lokalitet, nemlig Skjervøy. Fra 1520/-21 foreligger

1) Dette tallet gjelder hele lenet.

det ingen skatteliste, men en oversikt over innbetalinger i restanselister i Bergen. Her kan en finne igjen 47 personer fra skattelisten fra 1518, og noen av disse er påført lokalitet. Her vil en finne noen bosteder fra vårt og de omkringliggende områder: Helgøy, Torsvåg, Vannvåg, Kvitnes, Hersøy.[1] Dette er illustrert på kartet på fig.29.

Som det vil framgå her, er det ingen norske skattebetalere som sogner til Ringvassøya og de indre soner av Helgøy sogn. Dette bildet blir enda klarere dersom en går fram til året 1567 (kart fig.30). I lensregnskapet for 1567 er alle norske skatteytere plassert på bosted, bortsett fra 3 stykker. Av denne listen går det fram at den norske befolkning på dette tidspunkt i hovedsak er å finne i det ytre området i sognet. De ytre øyene både i vest og øst er bosatte. Dette samtidig med at den, riktignok fåtallige, samiske folkegruppen har sine bosteder på Ringvassøya, altså ikke i den "ytre sone". Å bringe inn sonebegrepet kan synes fruktbart i denne sammenheng. Det er nemlig visse, i bosettingssammenheng, markante, forskjeller på det en kan kalle en ytre og en indre sone. Denne forskjell vil jeg anta må ha hatt tilpasningsmessige implikasjoner.

Denne omtalte norske befolkning på ytterkysten, synes å ha en tilpasning som er solid forankret i kommersielt fiske samt handel og jektefart for en dels vedkommende (Bratrein, 1978 a). En betraktning av den geografiske distribusjonen

---

1) Hersøy kan være feiltolkning. Lokaliteten det refereres til kan være Hillesøy.

i dette perspektivet, gir interessante resultater.

Området som behandles, ligger innenfor det ordinære skreiinnsigområdet, samtidig som det ligger så langt mot øst at det også i noen tilfeller kommer innsig av vårtorsk. Når det gjelder torskefisket, kan det drives i store deler av området, f.eks. har Dåfjorden vært en tradisjonell fiskefjord, men de ytre områdene har så absolutt vært de beste (Bratrein 1974b:1). Også når det gjelder seifisket, står de ytre strøk i en bedre stilling enn fjordene og sundene lenger inne i herredet. De tidlige, regulære fiskeværene er jo også lokalisert til de ytre strøk. F.eks. vet vi at Flatvær på 1600-tallet var et relativt stort vær, med 100 båter i 1666 (Bratrein 1974b:2). For en befolkning som baserte sin næringsmessige virksomhet i hovedsak på fiske for salg, må disse områdene ha pekt seg ut som spesielt attraktive. Den norske befolknings affinitet til de ytre deler av området, må så absolutt sees i et slikt perspektiv. Valg av boplass er i hovedsak knyttet til aktiviteter innenfor det kommersielle fisket. Muligheter for februk har nok også spilt en viss, men i lokaliseringssammenheng underordnet rolle.

I kontrast til dette bildet, står så den samiske gruppens lokalisering. Hvorfor finner vi nesten ingen samisk bosetning som er direkte knyttet til de deler av området som står mest sentralt i det kommersielle fisket? Skyldes dette at de ikke har deltatt i denne virksomhet? Dette er neppe tilfellet. Det finnes materiale som gir holdepunkter for

å vurdere det sjøsamiske eksportrettende fisket. Men før jeg går inn på dette i detalj, vil jeg ta for meg trekk med det som er det mest iøynefallende ved den sjøsamiske lokaliseringen, nemlig den sterke tiltrekning mot Ringvassøya.

6.3. Ringvassøya i næringsperspektiv

Samenes systematiske og delvis ensidige tilknytning til Ringvassøya gjennom tiden fram til 1800-tallet gjør det nødvendig å betrakte denne øya i økonomisk perspektiv. Kan det tenkes at samene her har funnet muligheter til å føre videre en tilpasning som "de brakte med seg" da de kom til området, og/eller at de har utviklet tilpasnings-former ut fra de lokale mulighetene på øya?

Ringvassøya er, med sine 666,6 km^2, den største øya i om-rådet. På mange vis kan en også si at det m.h.t. topografi og naturforhold, er den mest varierte. I tillegg til den vanlige ytterkyst, har øya et stort innland, med områdets eneste egentlige innsjø, Skogsfjordvann, og mer skog enn noen annet sted i området. Overfladisk sett vil en kunne si at Ringvassøya synes å by på de beste muligheter for en forholdsvis allsidig næringstilpasning. Det er i dette perspektivet jeg i det følgende vil betrakte den samiske befolknings virksomhet på øya.

Som nevnt representerer den samiske bosettingen som er knyttet til gammetuftene ern relativt lang bosettingsfase. Det som er essensielt i denne sammenheng er at bosettingen kan observeres både før og etter 1500. I en analyse av folkegruppens økonomiske tilpasning er det derfor nødvendig

å innføre et kronologisk skille. Dette har sin bakgrunn i at materialet får en annen karakter i løpet av 1500-årene. Fra dette tidspunkt kommer de skriftlige kildene inn, slik at datatilfanget utvides betraktelig. I de første 200 år er mengden av skriftlige materiale nokså beskjeden, men det gir oss allikevel mulighet til å bruke andre metoder i analysen enn i den forutgående periode. I den delen av analysen som tar for seg tiden fram til ca. 1500, er det derfor nødvendig å la det arkeologiske materialet være utslagsgivende.

6.3.1. Tiden før 1500

Siden gjenstandsmaterialet ikke er av en slik karakter at det kan lages vidtgående tilpasningsanalyser på bakgrunn av dette, og organisk materiale mangler totalt, er det problematisk å gi en fullgod beskrivelse av Helgøysamenes økonomiske virksomhet i førhistorisk tid. Gjenstandene, som i hovedsak består av keramikk og krittpiper (for tiden etter 1500), delvis uidentifiserbare jernstykker osv. (se app.C.) gir lite rom for tolkninger angående økonomisk tilpasning og andre problemstillinger knyttet til dette. Det materialet en da må støtte seg til, blir tuftegruppene og deres plassering i rommet. I de senere år er det utviklet metoder som gjør det mulig å til en viss grad objektivisere analyser som blir foretatt på slikt materiale, slik at en kan komme noe lenger enn rene "common sense" betraktninger. En slik metode er den såkallte "site catchment analysis" og jeg vil i det følgende undersøke om denne form for analyse kan gi meningsfulle resultater anvendt på denne type materiale.

I følge de som introduserte begrepet i arkeologiske litteratur, nemlig Claudio Vita-Finzi og Eric Higgs, er dette en metode for: "the study of relationships between technology and those natual resourses lying within economic range of individual sites". (Vita-Finzi and Higgs, 1970:5) (min understreking).

I dette ligger det i og for seg ikke epokegjørende utsagn om at det er et nært forhold mellom avstanden fra boplassene til de enkelte ressurser og den relative betydning de ulike ressursene har for den aktuelle befolkning. Vita-Finzi og Higgs antar at jo lengre fra en boplass en ressurs befinner seg, jo mindre sjanse har den til å bli utnyttet, fordi utbyttet av denne vil være mindre en ressurser som ligger nærmere og ikke krever så store investeringer i tid. Dette selvsagt under den forutsetning at den aktuelle ressurs ikke er produktiv i eksepsjonell grad (op.cit.:7).
En slik antagelse er basert på grundige studier av etnografisk litteratur, som viser at en slik hypotese har gyldighet for befolkningsgrupper av både jakt/fangst- og jordbrukskarakter.

Ved å trekke sirkler omkring de ulike boplasser med en radius på 5 km, framkommer det som i Vita-Finzi og Higgs terminologi kalles "Catchment areas", dvs. det området som må antas å være det areal som størstedelen av befolkningene økonomiske utbytte hentes fra. Det totale areal innenfor denne sirkel er 7900 ha eller 79 km^2. Dette areal splittes så opp i mindre kategorier, så som "dyrkbart land", "potensiellet dyrkbart", "gressmark", osv.

Ved å beregne disse ulike kategorier som prosentvise deler av det totale arealet, vil det framkomme et mønster som kan danne grunnlag for utsagn om bosetningens karakter. En for liten prosent av dyrkbart land (under 20) gjør at boplassen neppe har vært bebodd av en jordbrukende befolkning. (Vita-Finzi and Higgs, 1970:16). En må dog ha in mente at denne metode er utprøvd ved hjelp av materiale fra Midt Østen, siden anvendt på Mesoamerikansk materiale, slik at en direkte overføring til de topografiske og klimatiske forhold i Nord Norge ikke er mulig.

Jeg har i mitt forsøk på å anvende denne metode på mitt materiale, valgt ut tre boplasser på Ringvassøya.[1)] Til den første, Gamnes i Langsund er det å bemerke at denne er i en viss utstrekning vilkårlig valgt. Det er som tidliger nevnt ikke funnet gammetufter i dette områder, men da Langsund er det sted som i følge de skrevne kilder har den eldste bosetting i området, og både navnet Gamnes og opplysninger fra informanter tyder på at det har vært tufter her, finner jeg det rimelig å bruke denne lokalitet.

Jeg har i tillegg valgt en lokalitet i Nord og en i Sør-Grunnfjorden, da disse har klare indikasjoner på bosetting i tiden før 1500-tallet.

---

1) Til arealberegningen har jeg anvendt et HAF planimeter. Som kartgrunnlag for beregningene er benyttet "Produksjonsgrunnlaget for landbruket", målestokk 1:100.000

Forskjellen mellom de forhold Vita-Finza og Higgs opererte under i Palestina og de en møter på den nordnorske ytterkyst blir klare allerede når en skal bestemme hvilke arealtyper det vil være formålstjenlig å inndele "catchment areas" i. Hos de grupper som har vært analysert ved hjelp av site catchment, har det f.eks. vært et gjennomgående trekk at dyrket planteføde har vært en viktig ressurs (Vita-Finzi og Higgs 1970, Rossman 1976). Området som omfattes av min analyse ligger utenfor den nåværende korngrensen (Fjærvoll, 1961) og det er ingen grunn til å anta at forholdene kan ha endret seg så mye at korndyrking kan ha vært en betydningsfull ressurs for befolkningen i Helgøy i perioden fram mot 1500-tallet. Det er derfor ingen grunn til å skille ut areal som kan ha vært mulig korndyrkingsareal.

Ved å betrakte den lokale topografi, både på kart og i marken, vil en se at en del trekk opptrer repetativt. Som regel vil en finne at området nærmest havet består av en svak hellende flate som i dag er gressvokst og utgjør innmarken på de nåværende bruk. Ovenfor dette finner en som regel et belte med bjørkeskog av varierende kvalitet og størrelse. Over ca. 100-200 m over havet starter det en kan kalle områder med høyfjellsvegetasjon.

Jeg har derfor delt de ulike "catchment areas" inn i tre hovedkategorier: a. Dyrket/dyrkbar jord og skog, b. Utmark/høyfjell og c. hav. Kategori a. ligger i all hovedsak under 100-meterskoten mens kategori b. for det meste ligger over denne. At det i de enkelte catchment areas kommer inn relativt mye hav, er rimelig da alle boplasser er kystbundne, og prosent-

variasjonen for denne kategori er neppe utslagsgivende i tilpasningssammenheng.

Antall km^2 hav som blir liggende innenfor de respektive sirkler anser jeg for å være tilfeldig i den forstand at det i hovedsak er et produkt av de topografiske forhold på de enkelte lokaliteter og ikke et utslag av bevist strategi fra befolkningens side. Jeg vil gå ut fra at det analytiske hovedpoeng i site catchmentanalysen (ressursenes relative avstand fra boplassene) ikke eller i liten grad , kan gjelde for maritime ressurser, da avstands- og følgelig tidsdimensjonen blir ganske annerledes her. I tabellen fig. 36 vil en se at mengden av hav varierer mellom 16 og 40 % av det totale areal innenfor de enkelte områder. Dette vil selvsagt føre til at de andre kategoriers andel vil variere i forhold til dette. Jeg har derfor funnet det formålstjenlig i hovedsak å konsentrere meg om landareal, og regne ut kategoriene i forhold til dette. Tabellen viser at en slik analysemåte gir ganske store utslag. Område 1 får, dersom en tar med hav i det totale areal, kun 19,4 % dyrkbar jord/skog, eller ca. halvdelen så mye som område II med 38,8 % og ca. 10 % mindre enn område 1 med 28,2 %. Når man ekskluderer havarealet i alle tre områder, ser en at den relative forskjell mellom område II og III holder seg, mens forskjellen mellom område I og II er blitt mindre. I de tre tilfellene blir den prosentvise fordeling av kategori a i forhold til det totale landareal hhv. 34,8, 62,2 og 31 %. Den høye andelen for område to's vedkommende skyldes at det her finnes store områder med relativt dårlig skog, som til dels ligger meget høgt (150 m og over)

Jord- og vekstforholdene er her av en slik karakter at det er liten grunn til å tro at områdene er, eller har vært egnet til jordbruksformål, annet enn beitemark, og det er neppe tenkelig at skogen tidligere har vært av særlig bedre kvalitet. Men da skog må ha vært et ettertraktelsesverdig gode i seg selv, synes jeg ikke at dette området kan utelukkes, selv om det kompliserer sammenlikningen mellom de ulike områder. Dersom en tar utgangspunkt i et immigrasjontidspunkt, i tiden etter det tilsynelatende befolkningsmessige vakum i høgmiddelalderen, vil det være mest nærliggende å benytte site catchmentanalysen i et lokaliseringsperspektiv. Dette vil gjelde alle boplasser, enten de ble opptatt i den første fase eller om de hører til en senere periode.

Jeg har annetsteds gjort rede for de kronologiske relasjoner mellom boplassområdene Langsund og Nord Grunnfjorden. Her vil jeg bare slå fast at det er grunn til å tro at disse lokaliteter hører med blant de eldste samiske bosteder i omårdet. Som nevnt er det også rimelig å anta at disse deler av regionen ikke var befolket av andre grupper, slik at de kan betraktes som åpne for immigrasjon. Site Catchment kan i et slikt perspektiv hjelpe til å gi svar på hvorfor disse lokaliteter framsto som særskillt attraktive.

6.3.1.1. Februk

Et av de mest iøynefallende trekk ved den samiske lokalisering, er at denne knyttet til de i dag mest optimale områder sett fra et jordbrukssynspunkt.

De områder som synes velegnet til beite-/ og slåtteland utgjør i % av det totale landareal mellom 34 og 62 % i de tre områder.

Som det framgår av tabellen har både område 1, II og III såvidt mye jord av kategori a, dvs. det som i dag utgjør innmark pluss en del av utmarken på de eksisterende bruk, at de alle burde ligge godt til rette for en februksøkonomi.
En variable kan det selvsagt være at det har ligget andre boplasser så nært det geometriske sentrum for de sirkler jeg har trukket, at de enkelte catchment areas i stor utstrekning har vært sammenfallende. Til tross for dette faktum, vil slåttemark i rimelig avstand fra boplassen og ikke minst de velegnede utmarksarealer skulle peke i denne retning.
En må dog her ta i betraktning at utgangspunktet for arealberegningen er dagens situasjon. Det har fram til i dag vært foretatt en del grøfting, slik at jord som tidligere har vært for fuktig til å benyttes som slåtte- eller beiteland, i dag er gode jordbruksareal.

Beitemark til den delen av året hvor dyrene går ute kan ikke sies å være, eller ha vært en begrensende faktor. Med dagens standard regner en vanligvis med inntil 10 da utmark pr. ku og 3-4 da pr. småfe.[1] Det burde være mulig å bruke noenlunde tilsvarende mål på forholdene i den aktuelle periode.

---

1) Opplysning fra Troms Landbruksselskap.

En vil da se at mulighetene for beite innenfor ca. 8000 ha stor "catchment area" er meget gode selv om en trekker fra 20-40 % "innmark"[2] som det ikke ble beitet på.

Dersom en benytter disse beregninger, vil en se at alle de registrerte sjøsamiske lokaliteter i f.eks. Nord Grunnfjorden dersom en antar at de har vært samtidige, har rikelige beiteområder innenfor gården Bakkelunds catchment area.

Et større problem har nok vinterføret representert. En har her ikke kunnet foreta vurdering ut fra de topografiske forhold. Fenomener som teknologi, organisasjonelle forutsetninger osv. må komme inn her. Fra det samme området vet en fra historisk tid at de fleste ikke kunne skaffe nok terrestisk vinterfor til buskapen fra jordene omkring gården, men måtte i stor grad ta i bruk utslåtter, ofte langt fra gården. Det er neppe en særlig dristig retrospektiv slutning å gå ut fra at det samme har vært tilfellet i tiden før 1500.

Årsakene til dette kan være flere. Som tidligere nevnt må en gå ut fra at arealene har vært mindre enn i dag pga. høg fuktighet i jorda. Dessuten må avkastningen pr. arealenhet ha vært svært mye mindre pga. manglende gjødsling. Alt i alt må en kunne si at det er et assymmetrisk forhold mellom det antall dyr som kan holdes på beite over sommeren og det antall som kan innefores om vinteren. Særlig gir dette seg klare utslag dersom en forutsetter at fór betyr terrestisk

---

2) Innmark i moderne forstand er det ikke tale om her. Feet har nok helst vært gjetet bort fra slåtteområdene.

for. Dette har imidlertid neppe vært tilfelle. De maritime forressurser har nok vært sterkt inne i bildet, da som i senere tider. Tang, tare og fiskeavfall har nok utgjort en stor del av vinterforet, kanskje så mye som halvparten, dersom en sammenlikner med senere tider.
Dette skulle da innebære at ved å utnytte alle eksisterende forressurser, skulle det være mulig å regne med et februk av en viss størrelse. Å gå ut fra at en familie kunne fø 8-10 småfe pluss en ku eller to virker meget rimelig.

Selv om det er mulig å påvise at forholdene innenfor "catchment areas" ligger godt til rette for februk, ja faktisk så godt at det kan se ut til at bostedsvalget er foretatt ut fra jordbrukshensyn, kan ikke dette brukes som et endelig bevis for at samen tidlig på 1500-tallet og før virkelig har hatt fe.

Men dersom en aksepterer de forutsetninger osm ligger til grunn for "site catchment" analysen er det, om ikke nødvendig, så i alle fall nærliggende å gå ut fra at et boplassvalg som medfører en stor prosentandel dyrkbart land og enorme beiteområder innenfor et areal på 7900 ha, bør være en klar indikasjon på at februk har hatt en viss betydning.

Vi møter det samiske februket i diverse skriftlige kilder på 16-1700-tallet. Vi kan da se helt klart at det omfanget dette kan ikke tydes på en befolkning med en ensidig februkøkonomi. Det vi ser er en sterkt utviklet kombinasjonsøkonomi. Det vil være rimelig å anta at februk har stått i et liknende forhold også tidligere.

Hvilke andre muligheter foreligger så for en næringsmessig utnyttelse av området med utgangspunkt i de enkelte boplasser?

6.3.1.2. Villreinfangst

Tradisjonelt har en jo oppfattet den samiske bosettingen på nordkalotten som hovedsakelig veideorientert inntil framveksten av reinnomadismen på 15-1600-tallet (Vorren 1977). En kultur hvor villreinsjakt var det bærende element, og som ga befolkningen både naturalprodukter og konvertible produkter.

Hvordan er så mulighetene for en veidetilpasning hovedsakelig basert på villreinfangst på Ringvassøya? Det finnes tallrike indikasjoner på at Ringvassøya har hatt en villreinstamme; enten stasjonær eller periodisk under sykliske trekk. Ut fra en topografisk vurdering syns det første alternativ mest sansynlig. Øya er stor nok, og har tilstrekkelig næringsgrunnlag for å fø en relativt stor flokk. De brede og stormfulle havstykker som omgir øya bør ha virket begrensende på sesongtrekk. Fra 15- og 1600-årene finnes arkivalisk evidens for villrein i området, dog uten at det har vært mulig å foreta en kvantifisering ut over at mengden må ha vært beskjeden. Dette stemmer forsåvidt godt med det generelle bildet en har om en desimering av villreinbestanden på dette tidspunktet (Vorren 1977).

Av faste kulturminner som indikerer villrenifangst, er det få på Ringvassøya. En har muntlige opplysninger om bogastiller

i fjellene rundt Skogsfjordvatn,og ved nordenden av dette vannet er det registrert et fangstgropanlegg bestående av 24 groper.[1] Anlegget er ikke C_{14} datert, men er undersøkt av botaniker, som antyder en datering et sted mellom 500 f.Kr. og 500 e.Kr. (K.D. Vorren, personlig kommunikasjon).
Det synes således ikke å være mulig å knytte dette anlegget til gammetuftene og den tilhørende samiske befolkning.
Dette til tross for at anlegget faller inn under catchment area for gården Bakkejord i Sør Grunnfjorden, noe som du må betegnes som en tilfeldighet. På denne bakgrunn burde det være grunnlag for å anta at den samiske gruppen som flytter inn i Helgøy i siste del av middelalderen hadde fjernet seg fra en i hovedsak jakt/fangstilpasing. Dette er i så fall noe tidligere enn en vanligvis tenker seg overgangen jakt/ fangst - nomadisme generellt på Nord Kalotten. (Vorren 1977).

.1.3. Reindrift

Så sent som på 1700-tallet finnes arkivaliske data som klart viser at en del samer fremdeles drev på med en form for reindrift som har gått forut for den ekstensive, nomadiserende form, nemlig intensiv drift med små flokker. Før den svenske utnyttelsen av Helgøy som sommerbeite, og senere helårsbeite fra 1800-tallet, kjenner en ingen eksempler på nomadisk reindrift i området. De grupper som imigrerte i tiden før 1500, og ikke var spesialiserte jegere, må således ha hatt andre alternative energikilder.

---

1)Tr. Mus. top. ark.

Muligheten for at en allerede har en form for tamreindrift er selvsagt til stede, men en har ikke data for dette.

6.3.1.4. Terrestisk jakt/fangst

Når en betrakter Ringvassøya fra et økonomisk preferanse-synspunkt, er det nødvendig å si noen ord om jakt/fangst muligheter bortsett fra villrein.

Småviltjakt og innlandsfiske gir Ringvassøya rike muligheter til. I historisk tid ser en at dette utgjør en ressurs. For perioden forut for dette, foreligger ikke materiale som gir svar på om dette var tilfelle også da, men jeg vil hypotetisere at dette har vært en mulighet som ikke har ligget uutnyttet. Som det vil framgå av kartet,(fig.32)faller Skogsfjordvatnet og dets nærmeste omgivelser, som jo er det beste området for de nevnte aktiviteter, ikke innenfor noen av de catchment areas jeg har benyttet meg av. Det samme vil være tilfelle uansett hvilken av de gamle prenomadiske sameboplassene enen utgår fra. Dette kan allikevel ikke sies å stå i noe motsetningsforhold til selve analysemetoden. En slik mulighet synes å være forutsett av Vita Finzi og Higgs. (1979:7):

> It is first of all necessary to establish the area which is likely to have been exploited from a site. Other things being equal, distance from the site has a bearing on this: the further the area is from the site, the less it is likely to be exploited, and teh less rewarding is its exploitation (unless it is peculiarly productive) since the energy consumed in movement to and from the site will tend to cancel out that derived from the resource. (Forfatterens utheving).

Jeg vil hypotetisere at vilt- og fiskeforekomstene i øyas innland må kunne betraktes som "peculiarly productive". Dette må ikke nødvendigvis bety at mengden av fisk og vilt er så enorme at utbyttet alltid vil være tilsvarende. Det kan bety, og betyr vel i de fleste tilfeller, at det forventede utbyttet erfaringsmessig er såpass stort at det til visse tider framstår som en lønnsom investering. De sesongvise eller årvisse fluktuasjoner kan være slik at temporære opphold i dette området har vært profitabelt, men da boplassen ligger ved sjøen har ikke jakt o.l. vært den utslagsgivende lokaliseringsfaktor og følgelig ikke det bærende element i økonomien.

.1.5. Fiske, maritim fangst.

Til sist noen ord om de økonomiske aktiviteter som er knyttet til havet. Dvs. maritim jakt/fangst og fiske.
At boplassene er lokalisert til strandkanten kan selvsagt i hovedsak skyldes at det er her en har de mest optimale betingelser for jordbruk (flatt lende, gode vekstforhold, tidlig vår etc.) og at det var gunstig fra et kommunikasjonsmessig synspunkt. Men det må være grunn til å anta at havet har spillt en rolle i befolkningen økonomiske aktivitet.
Og igjen står en ovenfor problemer mht. kvantifisering.
Som tidligere nevnt er jeg av den oppfatning at de grunnleggende forutsetninger angående avstand o.l. innen site catchment analysen, ikke kan gjøres gjeldende for utnyttelse av de ressurser som er knyttet til havet.

Når det gjelder havpattedyr, kan en ikke regne med at disse kan ha vært en ressurs innenfor noen av de omtalte catchment areas. En art som kobbe, som ser ut til å ha vært nokså tallrik i tiden for 1500 (Bratrein 1978 b.), er stasjonær på kysten av Nord-Norge, men en kjenner ikke til at det har eksistert kobbeveider så langt innen som i de samiske bosettingsområdene. En eventuell fangst på disse dyr må da ha vært foretatt som fjernfangst med kortere eller lengre fravær fra boplassen, men en har intet materiale som kan verifisere en slik antagelse. Muligheten må dog ha vært til stede.

I samme forhold står sjøfuglene.Ut fra materialet fra gårdshaugene i området, ser en at disse har vært utnyttet i varierende grad i mellomalderen av den presumptivt norske befolkning. Nord-Grunnfjord (som gikk over fra å være samisk til å bli norsk bosettingsområde på 1600-tallet) er det funnet 13.508 fragment av alke (Bratrein 1978 b). Dette til tross for at det neppe er blitt fanget mye fugl i- og omkring fjorden, men at forekomstene har vært størst i fuglefjellene ytterst på kysten, (Nord- og Sør-Fugløy). Med andre ord kan ikke avstanden fra boplass til ressurs ha vært avgjørende for beboerne her. En ser her at visse virksomheter har foregått utenfor de arealer som omfattes av catchment areas.
Her kan en si at de samme forhold gjør seg gjeldende som for fangsten på Ringvassøyas indre deler.

Et moment som kan peke mot samene har tatt aktivt dele i disse fangstformer, er at disse produkter var kommersielle allerede fra middelalderen og derfor sansynligvis tidlig monopolisert av bestemte grupper/personer. Med basis i data

fra senere tider, kan det virke lite trolig at samer sto i en slik økonomisk og sosial posisjon at de kan ha hatt slike eksklusive rettigheter.

Ingen av de samiske boplassene ligger i umiddelbar nærhet av de beste fiskeplassene, i motsetning til de norske bygdene. Men det kan fastslåes at mulighetene for fiske i mindre målestokk, dvs. til eget konsum og til dyrefor har vært gode i havområdene i nærheten av boplassene. Dette gjelder for samtlige av boplassene og -områdene. Det er fristende å si at fisket har hatt et nokså stor betydning, uten at dette kan dokumenteres ut over all tvil. At havet ikke skal ha blitt utnyttet ressursmessig virker for usansynlig.

Konklusjonen på denne gjennomgang må da bli at når det gjelder tiden før de skriftlige kildene kommer inn, har en små muligheter for å verifisere utsagn som går på den samiske befolknings ressursutnyttelse av sine områder. Dog mener jeg å ha sansynliggjord en del ting. Vi har ikke for oss en gruppe villreinjegere som kon sammenliknes med det en kjenner fra andre områder fra samme tidsrom. I den grad rein har vært viktig, har det vært jakt på "strødyr", altså ikke massefangst med dyregraver; eller tamreinhold i en eller annen fasong, dog ikke nomadisk reindrift. Jakt/fangst på andre dyr bør ha hatt en viss betydning. Februk og fiske for konsum er muligens de aktiviteter som sammen med de før nevnte har vært viktigst, og som har virket bestemmende på deres lokalisering.

6.3.2. Ressursutnyttelse i historisk tid.

Innledning

I det følgende vil jeg foreta tilsvarende analyse av samenes økonomiske tilpassning som den jeg har laget for den forutgående periode, men jeg vil nå la opplysninger fra skrevne kilder være hovedmaterialet. De kildekategorier jeg vil benytte meg av er i hovedsak skifter, tiendelister og skattelister.

6.3.2.1. Februk

Som sagt ligger alle gammetuftlokaliteter på steder som egner seg godt til februk. Dette forsåvidt som alle stedene har gode beitemuligheter både for stor- og småfe. En bør ha i mente at gårdsdrift i Nord-Norge også i lang tid etter 1500-tallet ble drevet i en form der innmark som fórproduksjonsfaktor i moderne betydning av begrepet neppe har hatt særlig betydning (Bratrein 1974b:3). Mesteparten av grasfóret (vinterfór) kom nok fra utslåtter som kunne være lokalisert et godt stykke fra boplassen.[1)]

I det utgravde gjenstandsmaterialet finnes få holdepunkter for februk. I tuft 1 i Dåfjorden, som er datert til etter 1700, er det funnet et skavjern som kan settes i forbindelse med forsanking, men som også kan ha hatt annen anvendelse.

---

1) Det er viktig i denne sammenheng å ha klart for seg at gress kun var en del av fóret. Tang, tare og fisk og fiskeavfall har representert et betydelig tilskudd til fóret, kanskje så mye som halvparten.

Fra tuft 4 på Steinvoll i samme fjord, finnes en gjenstand som enten kan tolkes som klave brukt til å feste småfe til båsen eller som en slags fotlenke for hest. Som tidligere nevnt finnes ingen bevarte møddinger, slik at et entydig arkeologisk svar på spørsmålet om februk i hele eller deler av perioden finnes ikke. De beste opplysninger om samiske forhold i historisk tid finner en i 7 skifter fra Dåfjord fra perioden 1723-1785.[1)]

Samtlige personer i skiftene fra Dåfjorden er oppgitt å ha storfe. Antallet varierer fra 1 til 7 stykker. Variasjonen er såvidt stor at det neppe har noen hensikt å finne fram til noen form for gjennomsnitt. I alle fall vil neppe et slikt gjennomsnitt være signifikant. Forskjellen i antall storfe må enten si noe om februkets viktighet for det enkelte hushold eller antyde noe om individuell velstand husholdene imellom. Det er et gjennomgående trekk at de personer som har flest storfe, også har flest sau og geit. Samtidig ser en at den person som har det største antall fe totalt, også eier spesialisert fiskeredskap (not, line). Altså er mer velstående generellt. Det synes således ikke å være grunnlag for å postulere en differensiering innen den samiske befolkning m.h.t. erhverv. De forskjeller som en kan se i materialet må nok helst betraktes som utslag av "individuelle prosesser" basert på personlige egenskaper som har ledet til ulik grad av kapitalakumulasjon blant samene.

---

1) Se tabell fig. 31

En finner også småfe i alle skiftene fra 1700-tallet. Tallene her varierer fra 4 til 11. De individuelle forskjeller kan forklares på samme måte som for storfe. De som har flest kan kanskje tenkes å ha hatt et visst overskudd for salg, men i hovedsak må nok også småfeholdet i denne sammenheng betraktes som naturalhusholdningsbruk. Hovedinntrykket er at både stor- og småfehold har vært ett element i sjøsamenes tilpasning i denne perioden. At det også har vært det langt tilbake i tiden kan ikke være usannsynlig. Den form dette feholdet har hatt syns ikke å skille seg ut fra det den norske befolkning drev. Det kan selvsagt tenkes at det kan ha vært visse kvantitative forskjeller siden jo en del samer hadde rein i tillegg til øvrige husdyr (Mathiesen 1978:104).

I den grad handel med jordbruksprodukter har forekommet, har dette vært i beskjeden grad og med relativt liten økonomisk betydning. Hovedformålet med februk har nok vært å være selvforsynt med visse nødvendighetsartikler (kjøtt, melk, skinn til klær osv.).

6.3.2.2. Det kommersielle fisket

Jeg vil nå forsøke å klarlegge den samiske befolknings rolle i det markedsrettede kommersielle fisket som, med vekslende intensitet og utbytte ble drevet i Helgøyområdet i mellomalderen og de påfølgende århundrer. Jeg vil også forsøke å vise i hvilken grad dette fisket har spilt en rolle i den totale sjøsamiske tilpasning.

Det materialet som kan gi det beste innsyn i disse forhold, er listene over tiendeinnbetalingene.[1)] Slike lister finnes for den første halvdelen av 1600-tallet for vårt område. For årene 1614 til 1616 kan en skille ut en av lokalitetene på Ringvassøy, nemlig Dåfjord. Det samme er tilfellet i året 1619/-20, men ellers er Dåfjord, sammen med andre lokaliteter slått sammen under "Ullsfjords finner".

Det faktum at samene betaler tiende, betyr jo at de har fisket kommersielt, da tiende kun ble innkrevd for denne type fiske, og ikke for fiske til eget konsum (Bratrein 1974:a 342)

En annen indikasjon på at den samiske befolkning har vært tilknyttet det europeiske markedssystem i en viss forstand, får en ved hjelp av gjendstandsmaterialet fra gammetuft-lokalitetene. Både de sparsomme funn fra utgravingene og de innkomne løsfunn bærer bud om dette. De to salvekrukker fra Nord-Grunnfjorden som jeg tidligere har nevnt peker mot en viss kontakt med Bergen allerede i mellomalderen, og keramikken og krittpipene fra perioden etter

---

1) En forutsetning for å behandle materialet på den måten som jeg har gjort, er at samene ikke, eller i liten grad har betalt tiende i værene, og således blitt inkludert i de "vanlige" tiendelistene. Det bør heller ikke ha vært for mange fremmende fiskere som har betalt tiende i Helgøy.

1600 viser at denne kontakt ikke er blitt borte.

Også for spørsmålet i hvor stor grad samene deltok i eksportfisket, og hvor stor plass dette fisket hadde i deres totale tilpasning, er tiendematerialet informativt.
En sammenligning med de norske fiskere er i denne sammenheng viktig. Dersom en betrakter perioden fra 1612 til 1639, varierer gjennomsnittet av oppfisket kvantum pr. norske skatteyter fra 28,7 til 15,8 våg. Et gjennomsnitt for hele denne perioden blir 22,1 våg fisk. Et tilsvarende gjennomsnitt for den samiske befolkning blir 5,2 våg.[1)]
En ser at en norsk fisker i gjennomsnitt fisker mer enn fire ganger så stort kvantum som en samisk i denne perioden. Hvordan skal en så forstå denne markante forskjellen i fiskemengde? Dersom en ser bort fra forklaringer av typen "nordmennene var dyktigere fiskere enn samene", synes det rimelig å anta at samenes relativt små kvanta må oppfattes som utslag av intensjonelle handlingsvalg. De har m.a.o. allokert mindre av sin arbeidskraft til denne virksomheten enn nordmennene har gjort. Da ca. 5 våg fisk neppe kan ha gitt tilstrekkelig inntekt på årsbasis, er det nærliggende å tenke seg at en må søke andre former for utnyttelse av omgivelsene dersom en ønsker å gi en fullstendig beskrivelse av en "samisk" tilpasningsform.

Som vi har sett er det klare indikasjoner på samisk kommersielt fiske i Helgøyregionen på 1600-tallet.

---

1) Sml. Nilsen 1978.

For 1700-tallets vedkommende, finnes også en del materiale som er egnet til, i en viss grad,å kaste lys over disse forhold. Siden tienden på dette tidspunkt ikke hadde samme form som tidligere, finnes ikke tilsvarende lister som på 1600-tallet.[1] Nå kommer derimot skiftematerialet inn. Materialet er ikke stort, men det gir likevel grunnlag for visse slutninger. Jeg vil også i denne forbindelse benytte meg av skifter fra Dåfjorden, som jo på denne tiden hadde en eksklusiv samisk befolkning. Av de sju skiftene fra 1700-tallet, finnes det opplysninger om båter i fire tilfeller. Et skifte har kobbromsbåt, to har både kobbroms og seksring, mens et bare har seksring. Seksringen er en treroms båt, men kobbromingen er tre og en halv roms eller fire og et halvt rom, også kallt halvfemterøming. Det dreier seg m.a.o. om relativt store båter, som krever flere manns besetning og som egner seg godt til å drive fiske av en viss størrelsesorden, f.eks. fiske av kommersiell karakter. Båtene kan synes unødvendig store dersom de kun skulle brukes til hjemmefiske til eget konsum. Men en slik mulighet kan naturligvis ikke utelukkes på dette grunnlag.

Skiftematerialet gir også opplysninger som mer direkte viser til fiske, nemlig fiskeredskaper.

---

1) I 1666 ble tienden solgt til private, slik at de sentrale myndigheter ikke lenger sto for oppkrevingen. Oppgaver etter denne tiden er ikke tilgjengelige, muligens ikke bevarte (Coldevin, 1943:11).

I fire tilfeller finner en opplysninger om vad, i et tilfelle har en person line i tillegg til vad, mens det i to tilfller opptrer nøter i materialet. Den type vad det her er tale om, er en med få angler, dvs. fra 10 til 20 stykker. Dette er et redskap som har vært brukt til kveitefiske, og er kjent fra 1500-tallet (Bratrein, 1974a: 211f). I tillegg til at kveita nok har vært konsumert lokalt, har den også vært en betydelig handelsvare. Kveiteeksport til Bergen vet en har spilt en viss rolle, i alle fall fra 1500-tallet.

Når det gjelder not (søkkenot) er dette et relativt sent redskap som begynner å spille en vesentlig rolle utover på 1700-tallet. Notbruk i seifisket må sees hovedsaklig i sammenheng med russehandelen. For eksporten sørover har den nok spilt mindre rolle. Når nøter finnes i skiftematerialet, må det etter mitt syn, indikere at det fisket som disse personer har drevet har et klart kommersielt tilsnitt. Seinotfisket er en såpass spesialisert og arbeids- og kapitalkrevende form for fiske at det neppe har vært regningssvarende eller hensiktsmessig å benytte seg av slik redskap til konsumfiske for eget hushold. Linebruket står i et lignende forhold. Jeg er tilbøyelig til å anta at også dette peker i retning av en kommersialisering av fisket.

At sjøsamene i Helgøy har drevet næringsmessig fiske på 1700-tallet anser jeg på denne bakgrunn for å være meget sannsynlig. Selv om det skiftematerialet som her er be-

nyttet kun viser direkte tilbake til en fjord, Dåfjorden, er det ikke urimelig å hypotisere at det samme forhold gjør seg gjeldende i de øvrige finnefjordene i området.

Bruk av not i fisket i andre halvdel av 1700-tallet er også interessant i denne sammenheng. I tillegg til at noten må ha representert et betydelig investeringsobjekt,[1] kommer det faktum at det på dette tidspunkt også var et relativt nytt redskap. Noten ble som nevnt introdusert i løpet av 1700-tallet (Bratrein 1974:336). Av denne nye, og forholdsvis kapitalkrevende redskapstypen blir tatt i bruk blant samene i Helgøy såpass snart etter at den var introdusert, bør, etter min oppfatning, peke i retning av at vi har for oss et miljø, hvor spesialisert fiske hadde en betydelig plass i økonomien. Hvor langt tilbake en skal kunne føre en slik tradisjon, er vanskelig å fastslå, men ut fra en totalvurdering av både tiende- og skiftematerialet, synes det ikke urimelig å anta at den går tilbake til tiden før 1600.

Som en sammenfatning kan det slåes fast at det finnes klare indikasjoner på at den samiske befolkningen har deltatt i det kommersielle fisket ved ytterkysten, som vel den norske befolkning har stått som den fremste eksponent for. Deltakelsen synes godt belagt for både 1600 og 1700-tallet. Tiden forut for dette står i et mer problematisk lys.

---

1) En av personene i skiftene har "Part i Seivads", dvs. at han ikke eide et helt notbruk. Dette besto som regel av fire deler. En form for delt investering, partseie, har altså finnet sted.

Det synes også klart at samene har stått i et noe annet forhold til fiske enn sien norske kolleger. Mens fisket for nordmennenen har vært det bærende element i økonomien, dvs. at det har vært både det mest arbeidskrevende og det mest innbringende, har det for samene ikke spilt den sammen overordnede rolle. Andre faktorer må på en ganske annen måte ha hatt betydning for denne gruppen. Dette underbygges ikke minst av deres åpenbare lokaliserings-preferanser.

6.3.2.3. "Spesialiserte samiske erhvervsformer"

Det foreliggende materialet synes å gi et visst innblikk i næringsformer som kan tenkes å ha hatt et spesifikt "samisk" preg. Jeg benytter meg av anførselstegn for å understreke at dels er dette tentativt, og dels at forholdet mellom etnisitet og materielle/kulturelle fenomener er problematisk. Hvorvidt f.eks. reindrift eller jakt fangst er "samiske" næringer i den forstand at de kan benyttes som samiske diakrita, skal jeg i denne sammenheng ikke ta opp.

---

1) Et unntak fra dette kan geitholdet tenkes å ha representert. Før de moderne oljehyrer ble introdusert, var jo geiteskinn det materiale som egnet seg best til sjøhyrer, og kan som sådant ha vært en ettertraktet handelsvare. I de kilder som viser handelen mellom Nord-Norge og Bergen, finner en som de eneste jordbruksprodukter det har vært handlet med, bukkeskinn og talg. Talgen ser imidlertid ut til å ha spilt en mye mindre rolle enn skinnene. Sml. Coldevin 1938 og Ytreberg 1941.

6.3.2.4. Reindrift

De direkte opplysninger angående rein og reindrift er få. Særlig gjelder dette tiden før 1700. Det arkeologiske materialet inneholder ikke annet som skulle peke i retning av reindrift, enn de ting jeg har vært inne på i min gjennomgang av perioden før 1500.

Først noen ord om den type reindrift det sannsynligvis må ha vært tale om. Det finnes relativt sparsomt med opplysninger om den form for reindrift som eksisterte i tilknytning til de kystvendte distriktene i Nord-Norge. Visse ting synes dog klarlagt. Det må ha dreid seg om en intensiv form for drift, i hovedsak basert på relativt små flokker. For de flestes vedkommende kan reinskjøtsel heller ikke ha vært eneste middel til å opprettholde livet (Ruong, 1975:66 f). For området som omfatter øyene nord og vest for Tromsø, er det ingen indikasjoner på at dette har vært utnyttet sesongmessig av nomadiserende folk på samme måte som f.eks. Tysfjorden og Ofoten (Ruong, op.cit.). Avstandene fra disse distrikter til akutelle vinterbosteder i indre strøk, f.eks. i Sverige, er ikke i seg selv avskrekkende store. Lange sesongvandringer er ikke sjeldne innen reindriftsnæringen. Den begrensende faktor har nok vært den lokale topografi. Det store antall fjorder og sund som måtte krysses med flokkene må ha framstått som både besværlig og ikke minst risikofylt. Den form for reindrift en finner på Ringvassøya i tiden <u>før</u> svenske reinnomader tok området i bruk, sannsynligvis tidlig på 1800-tallet, er en stasjonær driftsform, basert på de

muligheter selve øya kunne by på (Mathiesen, 1978:113). Disse har jo i og for seg vært meget gode, ja så gode at i et reindriftsperspektiv må en betrakte Ringvassøya som det beste alternativ i hele området. I dag gir øya gode helårsbeitemuligheter for en etter forholdene meget stor flokk på mer enn 700-800 dyr. Dersom reindrift har vært et viktig tilpasningselement for samene da de tok området i bruk kan det se ut som om dette har vært en vesentlig lokaliseringsfaktor. Deres tiltrekning mot Ringvassøya blir forståelig i et slikt perspektiv.

Hva kan så kildene konkret si om rein og reindrift? Den eldste sikre opplysning om reindrift får en i manntallet i 1702. Under Helgø med Dåfjord står oppført Willum Einarsen find. I en påtegning får vi vite at han "nærer sig af sine Reynsdyr". Det er ikke helt enkelt å forstå hva manntallsføreren legger i uttrykket "nærer sig af". Det kan tenkes at dette er en indikasjon på at denne person har hatt reindrift som, om ikke enenæring, så i alle fall hovednæring. En annen mulighet er selvsagt at reindrift av representantene for byråkratiet har vært oppfattet som en såpass spesiell form for næringsutøvelse at den er blitt lagt særlig vekt på. De andre delene av reineierens tilpasning har så kommet i skyggen av dette.

I 1702, da manntallet ble tatt, var Willum Einersen en mann på 40 år. 21 år senere dør han, og opptegnelsene fra den skiftesamling som da ble holdt, er bevart. Av dette kan en se at han har forblitt i reindriftsnæringen i en eller annen form i den perioden som ligger i mellom. Av skiftet går det fram at han ved sin død var i besittelse av 33 reinsdyr.

Dersom en går ut fra at det antall som står i skiftet er nokså korrekt, må en gå ut fra at flokken har vært i minste laget til at den kan ha representert et tilstrekkelig grunnlag for å fø en familie, dersom reindrift har vært enenæring. Hvis en sammenligner med de reineiere som er beskrevet hos Ruong (op.cit.). vil en finne at en så liten flokk ville føre til at innehaveren klassifiseres som fattig.
I MT 1702 er Willum Einersen ikke, i motsetning til mange av de andre personene som opptrer her, kalt "husarm".
Uten å legge for mye i dette forhold, er jeg tilbøyelig til å bruke dette som et utsagn om at reinholdet nettopp ikke har vært enenæring, noe som sannsynligvis ville ha kvalifisert utøveren til betegnelsen fattig. Tamreinholdet har bare inngått som et element i forsøket på å oppnå en adekvat tilpasning.

I tillegg til rein har Willum Einarsen, som samtlige av de andre sjøsamer det finnes skifter etter, både stor- og småfe. Dessuten var han ved sin død i besittelse av 5 laksegarn, som burde være en solid indikator på at fiske i elvene i området har vært en beskjeftigelse av en viss betydning.
I skiftet finnes også et kobbegarn samt skytevåpen og annet jaktutstyr (Revejern). Willum Einarsen framstår på denne bakgrunn som en person med en meget allsidig næringsutøvelse. At han i tillegg også har <u>not</u>, skulle komplettere dette bildet.

Bortsett fra Willum Einersens, finnes det et sjøsameskifte til som inneholder opplysninger om tamreinhold. Det er fra samme fjord, Dåfjorden, datert 1771, altså en del senere enn det før omtalte. Personen det er tale om i dette tilfellet, har ifølge booppgjøret en flokk bestående av 10 rein. Dette er jo igjen et antall som er utilstrekkelig som økonomisk basis for et hushold. Andre former for inntekt må ha kommet i tillegg. Også for denne persons vedkommende (Siur Amundsen) ser det av hans etterlatenskaper i skiftene ut til at en slutning om en form for multitilpasning har validitet. Av skiftelisten går det fram at han ved sin død hadde både andre husdyr enn rein, fiskeutstyr og våpen.

Et interessant faktum er at han ikke synes å ha hatt båt, i alle fall ikke på dette tidspunkt. Dersom han i sin periode som aktiv fisker heller ikke har hatt båt, kan det tenkes at han har deltatt som mannskap på en av de andre båtene fra fjorden. Av materialet går det fram at sjøsamene i Dåfjorden har hatt relativt store båter som har hatt mannskapsbehov som nok har vært større enn det et enkelt hushold kunne stille.

Selv på bakgrunn av et såpass spinkelt materiale, synes det å være grunn til å anta at tamreindrift har spilt en viss rolle for samene i Helgøy. Mer problematisk blir det å belegge denne særlig langt bakenfor de skrevne kilder, dvs. bakenfor 1600-tallet. (En person som "nærer sig af sine reynsdyr" i 1702 må forventes å ha gjort dette også før århundreskiftet). Det eneste som jeg kan se er å anføre i

denne sammenheng, er igjen sjøsamenes lokalisering i området. For en befolkning som i en viss utstrekning er basert på reindrift, må en lokalisering til Ringvassøy ha representert de beste muligheter for å optimaliser sin tilpasningsform.

6.3.2.5. Jakt/fangst, innlandsfiske

Jeg vil igjen ta for meg de eksisterende sjøsameskifter for derigjennom å fullføre den skisse jeg her forsøkt å tegne av den samiske befolknings økonomiske virksomhet. Et generelt trekk ved skiftene er et markant innslag av våpen og jaktutstyr. Av de 7 1700-tallsskiftene forekommer våpen/jaktutstyr i tre. To av de personer dette gjelder, er identiske med de to som ifølge skiftene driver reindrift. En mulig sammenheng kunne nok tenkes her, uten at jeg vil elaborere dette på så spinkelt materiale. I alle fall er våpen/jaktutstyr en indikasjon på utnyttelse av andre terrestriske ressurser enn beitemark for rein og bufe. Dette får en jo også innblikk i gjennom bruk av andre kildetyper. I skattematerialet, og da i særdeleshet det svenske, er det enkelte år oppgitt f.eks. revskinn, oterskinn o.l. som skattespecies. Det er mest nærliggende å anta at dette er skaffet ved egen jakt. Hvor betydningsfull denne jakten har vært, er selvsagt ikke mulig å si på dette grunnlag. I denne forbindelse er det naturlig å henlede oppmerksomheten på at Ringvassøya også m.h.t. småvilt har en solid posisjon i området vurdert under ett. Den står i en særstilling sett på bakgrunn av senere tiders forhold, særlig er området omkring Skogsfjordvannet kjent for store og stabile rype-

forekomster. Dersom forholdene ikke har endret seg radikalt fra det tidspunkt jeg her omtaler (tiden før 1800) ville det være rimelig å tro at dette kan ha representert en ressurs som ville gi et relativt sikkert utbytte.

6.3.2.6. Villreinfangst

Villreinjaktens eventuelle betydning for samene i Helgøy-området i historisk tid er noe problematisk å komme på spor av. Imidlertid finnes det sikre opplysninger om villrein i området fra ca. 1690. Kartografen Melchior Ramus foretok kartlegginger i området i 1689, og på et av hans karter er det i forbindelse med Reinøya skrevet: "Her findes vilde Rene".[1] Fra året etter finnes det opplysninger om at det i forbindelse med oppretting av hvalstasjon på Nipøya ved Finnkroken var planlagt å skaffe proviant til arbeiderne ved å skyte rein på Reinøya (Kiil, 1933-36).[2] Dette er jo klare indikasjoner på at det fantes villrein i området på dette tidspunkt, og det er rimelig å tenke seg at disse villreinstammene går langt tilbake i tid.

At Ringvassøya ikke er nevnt i denne forbindelse er interessant og forsåvidt problematisk. Som nevnt tyder fangstanleggene her på at det på et eller annet tidspunkt har eksistert villrein her. En mulighet er selvsagt at de ekslokale observatører som jeg her har referert til, ikke var i stand til å se reinene på Ringvassøy fordi det her

---

1) Kopi finnes i Norsk Stadnavnarkiv, Oslo.

2) Bilag til Håløygminne IV, 1933-36.

ble drevet med tamreinhold på dette tidspunkt. Muligheten er også tilstede for at villreinen var fordrevet fra øya eller jaktet ned p.gr.a. tamreinholdet.

Stort nærmere dette problemets løsning synes det ikke mulig å komme. Det bør dog bemerkes at innslaget av skytevåpen i samenes gjenstandsinventar nok enten må sees i sammenheng med jakt på villrein eller eventuelt sjøpattedyr.

6.3.2.7. Maritim jakt/fangst

For å komplettere bildet vil jeg komme med noen bemerkninger om de få hentydninger kildene gir om denne type virksomhet. Som nevnt kan skytevåpen tenkes å ha vært brukt til jakt på f.eks. kobbe elle sel. I de vestlige deler av området finnes gode kobbeveider som kan ha vært utnyttet.[1)]
I et skifte fra Dåfjorden i 1723, forekommer kobbegarn i inventarlistene. Kobbefangst med garn har ved siden av skyting vært den vanlige jaktformen. At kobbegarn bare forekommer i et tilfelle, kan tyde på at dette ikke har vært så vanlig blant samene. Jakt med våpen kan selvsagt ha spilt en viss rolle i det totale tilpasningsbildet.[2)]

6.3.2.8. Håndverk

Til slutt i denne gjennomgangen vil jeg knytte noen kommentarer til de sjøsamiske skifter hvor det forekommer håndverksredskaper. Jeg vil ta utgangspunkt i et sitat fra

---

1) Sml. forholdene før 1500

2) Sml. Gjessing 1953-55.

Knut Kolsrud (1947:131 f)

"På denne bakgrunn kan en ta for sig skiftene for å se hvad det kan sluttes av dem angående utnyttelsen av skogen i indre Ofoten. Som naturlig er hører økser med til det registrerte gods i praktisk talt alle skifter både efter bumenn og finner. Ofte har de eid et par stykker, undertiden flere, øksen er selvfølgelig et nødvendig redskap. Slipesteinen hører da med, skjønt den på langt nær er så almindelig.

Så langt kan der ikke spores noen forskjell mellom bumenn og finner. Men ved en videre betraktning av boopgjørene åpenbarer det sig en slående kontrast mellom dem på grunn av finneskiftenes relativt rikholdige utstyr av smiesaker. Av de i alt 21 skifter hele 15 opført med et nærmest fullstendig sett av smieredskap. De få som mangler dem kan til dels ha vært efter kårfolk. Sammenholder vi dette med hvad registreringen forteller om nordmennenes redskapsutstyr, både i de 16 skifter efter folk på de gamle bumannsgårdene i indre Ofoten og i de 11 efter nordmenn som flyttet inn på finnerydninger, mangler redskapssett som var nødvendige for smedhåndverket. Bare et par av de 27 norske opsitterne efterlot sig en to-tre smieredskaper, intet fullstendig smiesett, og den ene har øiensynlig overtatt et par ting av løsøre på en finneplass han flyttet inn på, den annen var en rik skipper - den ene av to i Ofoten - som så å si faller utenfor den almindelige vurdering.

Det er i hvertfall klart at skiftene har åpenbarer en distinkt forskjell i finners og bumenns virksomhet".

I det materialet han har behandlet fra dette området, mener han å kunne observere en klar forskjell mellom samer og nordmenn hva angår deres bruk av smedredskaper. Samene har redskaper som benyttes til en slik virksomhet mens nordmennene ikke har dette. Jeg vil ikke gjøre hans hypotese angående dette forhold til min, i alle fall ikke hva angår observerte forskjeller mellom grupper.

Det ser i alle fall ut fra skiftematerialet at den samiske befolkning i en viss utstrekning også har drevet smedvirksomhet. I to av sju skifter forekommer nogenlunde komplette sett av smedverktøy, medregnet smiehus og ambolt. Et ikke ubetydelig innslag av andre typer håndverkredskaper som høvel, sag, bor o.l. forekommer også. Hvorvidt dette representerer en form for spesialisering, eventuelt med kommersielt tilsnitt, eller om det kun er uttrykk for gjenstander som har vært benyttet til arbeid på gården og for de nærmeste omgivelser, skal i denne forbindelse være usagt. Ei heller skal jeg postulere noen påtagelig forskjell mellom den samiske og den norske befolkning i så måte. Det til dels meget store norske skiftematerialet fra perioden er fremdeles ubearbeidet. Enkelte stikkprøver jeg har foretatt synes i alle fall å antyde at muligheten for en slik dikotomi.

6.4. Sammenfatning

Det materialet jeg her behandlet på de foregående sider, synes å indikere at den samiske befolkning som har hatt sitt tyngdepunkt på Ringvassøya fra deres inntog i området

og til begynnelsen av 1800-tallet, ser ut til å ha hatt en økonomi som har vært meget mangesidig. I dette mønsteret har en bl.a. lagt vekt på den maritime siden, dvs. intensivt fiske på samme måte som den norske befolkning. Dessuten er det dokumentert en samisk gårdsdrift med stor- og småfe som vel heller neppe har skilt seg ut fra den form som den norske gårdsdriften har hatt i området på det samme tidspunkt. Reindrift i en viss forstand og i et visst omfang ser også ut til å ha spilt en rolle. Om dette har vært et eksklusivt samisk fenomen, vet en ikke. (Det finnes opplysninger om at også nordmenn har eid rein). I tillegg til dette ser det ut som om samene har utnyttet de muligheter som Ringvassøya totalt har kunnet tilby. Jeg tenker her særlig på innlandsfiske i vann og elver, og småvilt og fangst. Villreinjakt kan til tider ha spilt en underordnet rolle. Et element av håndverk (spesialisering?) kan etterspores i materialet. Konklusjonen vil måtte bli at vi har for oss en befolkning som i stor grad har utnyttet alle de for hånden værende muligheter i sin streben etter å optimalisere sin tilpasning.

KAPITTEL 7

DEN ELDSTE SAMISKE LOKALISERING. BAKRE KRONOLOGISKE GRENSE.

7.1. "Grunnfjorden" i det eldste skrevne materialet

Det skriftlige materialet som skal benyttes i denne sammenheng, er en del lister over "finneskatten".[1] Disse lister er for en dels vedkommende trykt (O.A. Johnsen, 1922). Resten av materialet er utrykte lister.

Av de aktuelle lokaliteter, opptrer følgende i listene: Langsund, Grunnfjord, Dåfjord og Skogsfjord. Som det har gått fram av mine tidligere beskrivelser fra de ulike lokaliteter, finnes det i området to steder ved navn Grunnfjorden, nemlig Sør- og Nord-Grunnfjorden. Jeg vil derfor foreta en klargjøring på dette punkt.

Listene skiller ikke mellom disse to lokaliteter, idet prefiksene nord og sør ikke forekommer. Det foreligger følgelig en viss mulighet for feiltolking her.
Av den topografiske beskrivelse hos Oscar Albert Johnsen (Johnsen, 1922:283) kan det se ut som om den aktuelle fjorden er Sør-Grunnfjorden. Beskrivelsen av Grunnfjordens beliggenhet blir hos Johnsen gitt i forbindelse med en omtale av skattemanntallet for 1601, og denne beskrivelsen peker i retning av Sør-Grunnfjord. Ut fra det arkeologiske dateringsmaterialet fra denne fjorden stemmer dette godt. Vi har klare indikasjoner på bosetting av "gammetuftkarakter" ca. 1600.

---

1) Se kapittel 2.

Problemet melder seg med full tyngde når en behandler tiden før 1600. Grunnfjord opptrer i svenske skattelister for første gang i 1557. Hvorvidt det har vært samisk bosetting i Sør-Grunnfjorden på dette tidspunkt er vanskelig å fastslå ut fra de tidligere omtalte problemer med C_{14} og arkeologiske dateringer. Imidlertid finnes det et kildeskrift som jeg er tilbøyelig til å la bli avgjørende i denne sammenhengen. Dette gjelder kanselisten Claus Urnes beskrivelse av de nordnorske finnefjorder fra 1599.[1] Også han beskriver kun en lokalitet ved navn Grunnfjorden. Ut fra den nokså grundige beskrivelse han gir av topografi og beliggenhet, bl.a. med orienteringsoppgaver ut fra stedsnavn som fremdeles er i bruk (Kjerringvik, Storstennes), synes det hevet over tvil at fjorden han omtaler er den senere Nord-Grunnfjorden.

Dersom en ser på personnavnene som opptrer i 1601-manntallet fra Grunnfjorden, viser dette stor grad av overensstemmelse med listene for samme lokalitetsnavn i de svenske listene for 1596 og 1597, altså umiddelbart forut for Urnes' opptegnelse. Her finner en igjen h.h.v. to og tre av de personer som opptrer i 1601-manntallet.

Ut fra det jeg har fastslått ovenfor, nemlig at den eldste Grunnfjordbetegnelsen refererer til Nord-Grunnfjorden, synes det rimelig å anta at også det norsk/danske manntallet fra 1601 refererer til samme fjord. Den svenske og den norsk/

---

1) Se appendix B

danske listen fra 1601 er så å si identiske, og det er intet i den svenske listen som indikerer at listen omhandler en annen fjord enn tidligere. Sør-Grunnfjorden bør således ikke ha hatt fast samisk bosetning på dette tidspunkt.

7.2. Langsunds status i kildene

AV de resterende lokaliteter som omfattes av dette arbeid, er Langsund den som først møter oss i kildene. Den eldste svenske skatteliste som omhandler Langsund er fra året 1558, og denne gir navnet på tilsammen 7 skattepersoner. I årene fram til 1577 er Langsund den eneste lokalitet med en skattepliktig (evt. skattbar) befolkning. Dette faktum representerer et kildemessig problem.

Det faktum at kun Langsund figurerer i kildene, kan etter min oppfatning bety tre ting: (i) Langsund er det eneste sted i området som har en skattepliktig befolkning, (evt. en befolkning som det har vært mulig å få skatt fra). (ii) Langsund fungerer som sentralt skatteoppkrevingssted for hele området. (iii) Befolkningen har hatt en form for syklisk tilpasning og skatteoppkrevingen har foregått på en av sesongboplassene.

Når det gjelder gammetufter på Ringvassøysiden av Langsund, er det ikke meget å vise til. Imidlertid finnes det meget klare indikasjoner på at gammetuftfelter har eksistert i dette distriktet. Fra oppsittere ved Gamnes har en sikre opplysninger om et relativt stort antall tufter som ble ødelagt under veibygging.

At jeg er tilbøyelig til å feste stor lit til de muntlige opplysninger fra lokale folk, skyldes at de beskrivelser de har gitt angående både tuftenes form og inventar, er såvidt detaljert og stemmer så godt overens med det en etterhvert vet om denne tuftekategori, at det ikke er grunn til tvile på opplysningene.

På Reinøysiden av Langsundet finnes det imidlertid bevarte gammetuftfelter på to lokaliteter, Prestøra og Stakkvik.[1] Det vil nok være rimelig å anta at når det refereres til Langsund i listene, er det snakk om begge sider av sundet, både Ringvassøya og Reinøy.

Det faktum at Langsund har hatt en samisk befolkning som også er arkeologisk dokumentert, gjør at alle de tre alternativer som angår lokalitetens status i skattesammenheng er mulige. I alle fall er det rimelig å anta at dersom Langsund har vært oppkrevingssted, har det også hatt en lokal befolkning.

Grunnfjord kommer som nevnt inn i listene i 1577 for første gang. I perioden 1577 til 1579 finnes lister fra begge lokaliteter.

---

1) Reg. av H.D. Bratrein, pers. kommunikasjon.

En kontroll ved hjelp av personnavnene på den første listen for Grunnfjord sammenholdt med Langsundlisten for året før vil heller ikke føre til noen avklaring på dette punkt. Dersom noen av Langsundnavnene er flyttet over til Grunnfjordlisten, kan jo dette både bety at det har skjedd en regulær overflytting, og det kan bety at skatteobjektene blir ført på sine respektive bosteder og ikke lenger på listen fra et sentralt oppkrevingssted. Det er imidlertid ingenting i materialet som indikerer at et slikt systemskifte har funnet sted på dette tidspunkt. Et viktig poeng blir i denne sammenheng å forsøke å fastslå hvor langt tidsrom bosettingen i Grunnfjorden strekker seg over.

7.3. Grunnfjorden

Skattelistene fra Grunnfjorden strekker seg over tidsrommet fra 1571 til 1605, med opphold i tiden 1587 til 1601, og 1602 til 1604. I listen for 1606, som omfatter Skogsfjorden og "Lerboo"[1] står følgende: "Udi Lerboo boo nu alle Grundfjords finner som igienn Leffuer, och Grundfjord ähr nu aldeles öde". Dette kan neppe tolkes på noen annen måte enn at det har foregått en regulær forflytning av hele den samiske befolkning fra Grunnfjord til Dåfjord.

---

1) Stedsnavnet "Lerboo", som forøvrig finnes i listene med vekslende stavemåter, finnes minst to steder i området i dag. At jeg tolker det som Dåfjord her, skyldes i hovedsak en påtegning i den norsk/danske skattelisten fra 1611 hvor det står: "Lerbøe som kaldits Daugfjord".

Den grense framover i tid som må gjøres gjeldende for bosettingen i Grunnfjorden, ligger altså ved inngangen til 1600-årene. En ser her at det er kildemessig overensstemmelse mellom det skriftlige materialet og de arkeologiske data. Som jeg tidligerer har ført fram argumenter for, viser utgravingene av hovedtyngden av gammetuftene må tidfestes til perioden før 1600. Årstallet 1600 må selvsagt ikke oppfattes som absolutt når det relateres til arkeologiske dateringer. Et visst avvik i begge retninger må en regne med.

Den bakre tidsavgrensningen for Grunnfjorden er adskillig mer komplisert. Her kan ikke det arkeologiske materialet gi noe entydig indikasjon. Heller ikke de skriftlige kilder kan her bidrea til en endelig løsning. Det synes dog ikke rimelig å anta at den samiske innflytting til området faller sammen med begynnelsen av den svenske systematiske skattelegging.

7.4. Underdekning i skattelistene

Bortsett fra de aller første årene Grunnfjord opptrer i listene, er det hvert år 5-6 personer som betaler skatt.[1] Et problem i denne sammenheng er at en del personer kan tenkes systematisk å ha undratt seg skattlegging. Dette er et kildekritisk problem som synes vanskelig å overvinne.

---

1) Se fig. 28

Dersom en går til den norske oppgaven over finneskatt og finneleidang, vil en finne at disse blir betalt på sammen tid av året, slik at overensstemmelsen m.h.t. personer hver gang er 100% (Nielsen, 1978:3). En sammenholding av svenske og norske finneskattelister er heller ingen farbar vei, da overlappende kilder kun finnes for et enkelt år, 1601. Den norske kilden det her refereres til er heller ingen skatteliste, men et manntall. Disse to lister er sammenfallende hva antall personer angår (7 stykker), men det er kun fire av de samme personene som går igjen. Uansett er dette materialet for lite til at det kan gis noen tolkningsmessig relevans.

Alf R. Nielsen har ved systematisk å utnytte leidangs- og landskatteliste for den norske befolkning i perioden 1612 til 1638, kommet fram til en gjennomsnittlig underdekning i listene for hele perioden på 6,9% (Nielsen, 1978:13). Han sier også at: "Men selv om unndragingsprosenten blant de som er rubrisert som "finner" i skattelistene muligens kan ha vært større enn for den øvrige befolkninga, vil utslaget for den totale befolkningsutviklinga i Helgøy/ Karlsøy bli svært liten" (Nielsen, op.cit.:3).

Hvorfor, og i tilfelle hvor mye større denne prosenten skal være, er uklart. Siden det ikke finnes kildemessig dekning for en slik antagelse, vil jeg tro at den skyldes en generell oppfatning av samene som mindre stedbundne enn

den øvrige befolkning. Dette er et synspunkt som ikke uten videre kan gjøres gjeldende for dette området i det aktuelle tidsrom. Dessuten kommer det faktum til at med den tallmessig lille befolkning en finner i skattelistene, må prosenten for unndragelser være relativt mye høyere dersom den skal slå nevneverdig ut i befolkningssammenheng.

At antallet personer som var "forarmet" og derfor ikke betalte skatt var høyere enn blant nordmennene, er en mulighet, men annet materiale, f.eks. skifter, peker ikke entydig i denne retning. En er på denne bakgrunn henvist til i hovedsak å akseptere det antall personer som står i listene, eventuelt gå ut fra at underdekningen er noenlunde den samme som for den norske befolkning.

7.5. Forholdet skattepersoner/hushold

I tillegg til problemet med underdekning i listene, står vi overfor en viss usikkerhet m.h.t. hva hvert navn oppgitt i skattelistene representerer. Det mest nærliggende er jo å anta at en skattebetaler representerer et hushold, dvs. en enhet med et mannlig og et kvinnelig medlem samt deres barn. I tillegg kunne komme ikke skattepliktige voksne, f.eks. besteforeldre som var gamle og/eller syke. Ved betraktning av listene, ser en at det relativt ofte forekommer navn som gir grunnlag for å anta at det foreligger nært slektskap mellom skattepersonene (far/sønn). Dersom dette er et reelt forhold, er muligheten til stede for at det ikke er et direkte samband mellom skatteperson/eget hushold.

Det har vært antatt at voksne eller halvvoksne sønner i sjøsamefamilier kan ha betalt skatt uavhengig av sin far til tross for at de ikke hadde etablert seg med egen familie (Holmsen, 1966:163).[1] I listen for Grunnfjord i 1601 forekommer en person ved navn Morten Aslachson. I samme listen opptrer Aslach Mårtenson og Rafuel Mårtenson. De to sistnevnte er sansynligvis sønner av den første. Det er imidlertid ingenting som eksplisett fastslår at disse to sønner ikke har etablert seg i fjorden med egne familier/hushold. Ved å sammenligne skattelisten og mantall/folketellingen ser en klart at det f.eks. ikke er en form for koppskatt som blir utlignet. I mantallene ser en at familier har hatt til dels voksne sønner som ikke har betalt skatt, til tross for at de nok har utført en voksen manns arbeid for husholdet. Det er derfor rimeligst å anta at når sønner betaler skatt på linje med faren, skylder dette at de har etablert seg som familieoverhoder. Jeg vil på denne bakgrunn gå ut fra en skatteperson representerer et hushold/gård.

7.6. Bosettingens kronologiske utstrekning.

Antall personer/hushold relatert til antall tufter.

Som vi har sett, opptrer Grunnfjorden for første gang i det skriftlige materialet på slutten av 1500-tallet. Samtidig er det klare indikasjoner på at dette tidspunkt ikke representerer den bakre grense for bosettingen.

I Dåfjorden, derimot, kan en ved hjelp av det skriftlige materialet fastsette bosettingens utstrekning med relativt liten feilmargin. Det finnes klare beviser for at Dåfjorden ble bosatt i begynnelsen av 1600-tallet, av personer som

flyttet fra Grunnfjorden. Som jeg tidligere har vist, finnes det ikke noe i det utgravde arkeologiske materialet som opponerer mot en slik slutning.

På samme måte som Grunnfjorden har også Dåfjorden en klar framre grense for bosettingen. Også her får vi i tidens fylde en fullstendig personellutskifting (Mathiesen 1968). Den samiske utflyttingen finner i denne fjorden sted et eller annet sted omkring 1830-40. På denne bakgrunn kan en slå fast at Dåfjorden framstår som "finnefjord" over en periode på i underkant av 250 år. Det antall gammetufter som er akkumulert i løpet av denne perioden, har jeg satt til 50. Antallet registrerte tufter er noe mindre (se se fig.3) men jeg har funnet det riktig å øke dette tallet noe for å fange opp et visst antall ødelagte tufter. At en del tufter er ødelagte har en belegg for gjennom intervjuer med oppsittere i dag. Ved å regne med til sammen 50 tufter, burde en være nær et korrekt tall. Spørsmålet blir da hvor mange av disse tuftene har stått samtidig, hvor mange tufter, dvs. hus har hver enkel bruker/familie hatt? For å komme fram til dette, trenger en data om en gammes livslengde og en må vite antallet brukere i fjorden til en hver tid, eller i det minste et gjennomsnitt av dette tallet. Den svenske etnografen Ossian Elgström har, på basis av egne observasjoner og ved hjelp av informanter, ment å kunne fastslå at en torvgamme kan stå i inntil 60 til 70 år (Engström, 1922:185-6).

Som gjennomsnittstall virker dette imidlertid noe høyt. Dersom en regner med 50 år som middeltall for brukstiden, er nok nærmere et korrekt estimat. Med en bosatt periode på nærmere 250 år, vil det si at de 50 tuftene representerer ca. 5 "generasjoner" gammer. Det vil si at det har blitt bygd nye gammer hvert femtiende år. En formel som viser den kumulative effekt dette vil ha, må da se slik ut:

$$x \cdot 5 = 50$$

X er her det antall tufter som har vært i bruk i fjorden til en hver tid, i gjennomsnitt. Ut fra den formel som er satt opp her, ser en at dette tallet er 10.
Det har med a.o. stått 10 gammer i fjorden til en hver tid, dog uten at denne utregning kan si noe om fordelingen innen fjorden. Hvor mange av de tilsammen 10 boplassene i fjorden har vært i bruk samtidig? For å komme videre her må en ta i bruk det skriftlige materialet.

Dåfjord kommer inn i det svenske skattematerialet i 1606, da under navnet "Lerboo", men forsvinner etter bare to år. Fra 1611/12 kommer så de norske finneskattelistene inn og går fram til 1645. Etter denne tid blir det ikke mulig å skille ut Dåfjords befolkning for hvert år, da fjorden blir liggende under matrikkelgården Helgøy og tatt med i listene over denne. I tillegg til disse listene, har jeg brukt prestens mantall fra 1666, mantall fra 1702 og folketellingen fra 1769. Gjennom geneologiske slutninger med utg.pkt. i denne siste folketetellingen, har det vært mulig å skille ut Dåfjorbefolkningen fra skattelistene i årene omkring dette tidspunkt, dog med en viss mulighet for innebygde feil.

Det ser ut til at det utover på 1700-tallet finner sted en viss økning av folketallet i Dåfjorden. Mens den gjennomsnittlige befolkning i 1600-årene ligger i underkant av 4 skattebetalere/familier, er dette tallet en del høyere i det påfølgende århundre (6-7). Dersom en da regner gjennomsnitt for alle de år det foreligger opplysninger om antallet familier, kommer en til et antall nokså nær 5 hushold. Gjennom disse utregninger har en mommet fram til at det, i statistisk forstand, har vært 5 hushold i fjorden til en hver tid i den bosatte periode. Da det har vært 10 gammer "til fordeling", må den naturlige slutning være at hver familie har hatt to gammer i gjennomsnitt.
Ved hjelp av denne utregning, skulle det være mulig å fastslå bosetningens kronologiske utstrekning i Nord- Grunnfjoden. I Grunnfjorden finnes det tilsammen 54 gammetufter. Fra en av lokalitetene, Vårtun, som i dag har 2 tufter, er det ved pløying ødelagt et uvisst antall tufter. Dersom en anslår antallet av tufter i fjorden til maksimalt 60, bør en være i rimelig nærhet av en korrekt estimat.
Dette antall tufter fordeler seg over fire lokaliteter.

I den skriftlig belagte perioden kan en registrere et gjennomsnitt på i overkant av fire familier. Ved å sette tallet til 4, står en i fare for å få et vel høgt gjennomsnit, særlig dersom bosetingen går langt bakenfor 1500-tallet. Dette ser en forsåvidt indikasjoner på i det skriftlige materialet. I de første årene er tallet relativt mye lavere enn for den senere perioden. I de 5 første årene er det hhv. 2, 1, 1, 3 og 4 familier. Gjennomsnittet for disse få årene blir 2,2 personer/hushold. Men da materialet ikke

går bakenfor 1577, er det ikke mulig å fremskaffe andre tall til grunnlag for beregningen. En må da bruke 4 familier som beregningsgrunnlag og heller se det resultat som fremkommer i lys av denne feilkilden.

Dersom antallet familier rettes til 4, og hver familie har to gammer, kan en sette opp følgende formel:

$$x \cdot 8 = 60$$

X er her antall "gammegenerasjoner", dvs. det antall ganger en har måtte bygge nye gammer. En kommer her til at de 60 eksisterende tufter representerer 7,5 generasjoner. Setter en så hver generasjon til 50 år, og tidspunktet fjorden ble fraflyttet til år 1606, kommer en fram til bosetningens kronologiske begrensning bakover etter følgende formel: (x er her bosettingens bakre grense)

$$x = 1606 - (7{,}5 \cdot 50)$$

En kommer da fram til året 1231. Dette tallet stemmer dårlig overens med det skriftlige materialet, dersom en antar at skattlegging og bosetting starter samtidig i Grunnfjorden, dvs. i 1577. Å oppfatte dette tallet som absolutt synes ikke nødvendig, særlig sett på bakgrunn av de problemer den svenske skatteoppkrevingen i dette området hadde på denne tiden. Oscar Albert Johnsen dokumenterer at skatt av norske sjøsamer ble oppkrevd av birkarlene allerede i middelalderen, dog uten noen konkret referanse til vårt område (Johnsen, 1922:38). At de første registrerte skatteregnskaper fra vårt område kommer inn i 1558, stemmer godt med det Johnsen anfører (op.cit.:63). Her blir det fastslått at det var først fra dette år at skattleggingen av

samene sør for Kvænangen kom i ordentlig gjenge. Fra dette år ble det bl.a. gjort gjeldende nye administrative inndelinger for lappmarkene som skulle effektivisere skattleggingen.

En annen mulighet til å forklare det store antall tufter, ligger i å postulere en viss mobilitet innen den samiske befolkning. Jeg her tidligere antydet at kildebelegget for en slik antakelse i liten grad var tilstede, i alle fall dersom en er ute etter sikre konklusjoner. I skattelistene kan en spore en viss bevegelse hva navn på skattebetalere angår. Et visst innslag av personer som dukker opp i listene et år for så å forsvinne forekommer, men det må da samtidig slåes fast at hovedinntrykket så absolutt er stabilitet. En kjerne av personer går igjen år etter år, og skiller seg etter min oppfatning ikke ut fra det kildene synes å peke i retning av angående den norske befolkning. i så måte. F.eks. kan Gunnar Rafuelsen følges fra han for første gang dukker opp i Langsundlisten for 1577 til han druknet i 1605 nær 30 år senere.

Med det som ovefor er anført angående bosetningens lengde i Nord-Grunnfjorden, anser jeg det for overveiende sannsynlig at den befolkning som kommer til syne gjennom de tidlige skattelistene for Langsund, også omfatter befolkningen i Grunnfjorden. Langsund har m.a.o. fungert som sentralt oppkrevingssted for i alle fall disse to lokaliteter. Hvor immobil bosettingen de to steder har vært, skal jeg i denne forbindelse ikke si noe om. Det synes på denne bakgrunn sansynliggjort at bosettingen på Ringvassøyas

østlige del er betydelig eldre enn det en kan få inntrykk av ved å legg ensidig vekt på de skriftlige kildene. Imidlertid må en ta i betrakting at den metode jeg har benyttet, er beheftet med en del statistiske svakheter, slik at det tall jeg har kommet fram til som bosettingens baker grense ikke må oppfattes som absolutt. Dateringsmaterialet fra de arkeologiske undersøkelsene kan heller ikke uten videre brukes til å bekrefte en hypotese om en slik kronologisk avgrensing. Samtlige av de tidlige dateringene er såpass problematisk at en må være varsom med å benytte disse i denne sammenheng, men det er selvsagt ikke grunnlag for å avskrive dem totalt. De utregninger jeg har foretatt har i alle fall antydet muligheten for at den samiske befolkningen koloniserte deler av Helgøyområdet allerede så tidlig som i høymiddelalderen.

7.7. Gammenes funkjsonsmessige plassering på gården.

Som jeg har vist, er det sansynlig at hver gårdsenhet i gjennomsnitt har hatt to gammer av den type som nå kan etterspores arkeologisk som runde gammetufter.
Men dersom en går til det skiftematerialet som er bevart, vil en se at antall hus pr. gård er større enn dette.
Hva er forklaringen på et slikt forhold?
Fra 1700-årene foreligger det 7 skifter fra sjøsamemiljø, og samtlige er fra Dåfjorden. Antall bygninger i disse skiftene varierer en del, men da en må gå ut fra at disse skiftene kun representerer en del av fjordens avdøde personer, må det kunne forsvares å operere med gjennomsnittstall også her. Antall bygninger i disse skiftene kommer tilsammen opp i 43. Dette gir et gjennomsnitt på 6 bygninger

pr. bruk. Forøvrig har ett av disse skiftene opplysninger om kun 2 bygninger. Hva dette skyldes er uklart, men uansett fører dette til at gjennomsnittet blir trukket noe ned. Dersom dette skiftet hadde hatt like mange bygninger som det av de øvrige som har færrest, nemlig 6, ville gjennomsnittet ha blitt 6,8. Av beskrivelsen går det fram at husene er av forskjellig type hva angår funksjon, men det er aldri gitt detaljerte beskrivelser av konstrukjsonsmåten.[1] Skriftene oppgir f.eks. "en stuegamme", "en gammel høelade" eller "en gammel Skiaa". Da en rekonstruksjon av de datidige typologiske kategorier på dette felt er problematisk, er skiftene ikke egnet til å skape fullstendig klarhet her. Hvorvidt en gammel skjå eller høylade refererer seg til torvbygde, runde hus eller andre typer konstruksjoner, går ikke fram av skiftene. Det faktum at det verken i Dåfjorden eller Grunnfjorden finnes spor etter andre typer hus enn runde gammer, som kan stamme fra det aktuelle tidsrom, er interressant i denne sammenheng. De muligheter som står opne er da: (1) Gammetuftene er rester etter samtlige bygninger, dvs. alle kategorier hus. (11) Hovedmengden av hus har vært av en slik karakter at de ikke har etterlatt seg observerbare spor.

Alternativ(11) burde kunne avskrives ut fra de beregninger jeg tidligere har foretatt. Å anta at hver familie har hatt 6 gammer, som vi i dag finner som tufter, bryter for sterkt med de kronologiske realiteter. En står da igjen med alternativ (11). Er det så rimelig at de fleste av gårdens hus ikke kan etterspores arkeologisk, og hva

representerer de tufter som kan observeres? Hva kan leses ut av skiftene om disse forhold?
Av de 7 skiftene, er det 4 som eksplisett nevner gammer. I samtlige av disse er det ført opp "stuegamme", og i ett tilfelle en fjøsgamme i tillegg. I de øvrige tre skifter er det ikke nevnt bolighus overhodet, slik at det må være mulig å gå ut fra at også her har folk bodd i gammer, men at disse ikke er tatt med i dødsboet. Ut fra dette må en tro at hver går har hatt en stuegamme, som vi i dag kan finne rester av i terrenget, som tufter. Dette er neppe oppsiktsvekkende, da et beboelseshus må ha vært såpass forseggjort og bestandig, at det etterlater seg synlige rester. Hvilke av gårdens øvrige bygninger bør ha vært av samme karakter? Som nevnt finnes det i skiftene ett tilfelle av fjøsgamme, og i 4 andre forekommer det "kohus" eller fjøs. Å tro at også denne kategori har vært av en slik beskaffenhet at de etterlater seg synlige spor, er neppe en dristig slutning.
Dersom min hypotese om at hvært hushold har hatt to gammer, bør de resterende hus være såvidt enkle konstruksjoner at de i dag er fullstendig borte. De øvrige bygninger som er nevnt i skiftene umuliggjør i alle fall ikke en slik antagelse. Disse hus fordeler seg på følgende kategorier: "boe" (bod) "nøst", "høelade" (eller bare "lade"),"skjå" (fiskesjå), "stabur". Med unntak av stabbur og matbod, som typologisk er problematisk, er alle de andre kategorier av en slik karakter at de kan tenkes å ha vært meget lette konstruksjoner. Både skjå, fiskesjå og høylade kan meget vel ha vært enkle, luftige plankekonstruksjoner, som enten har falt ned og forsvunnet helt i tidens løp, eller de kan

ha blitt benyttet som brensel eller som materialer i andre byggverk.

Min konklusjon må da bli at generellt har hver familie hatt to hus av "permanent" karakter, nemlig stue og fjøs, og i tillegg et varierende antall lettere, mindre motstandsdyktige bygninger til ulike formål. Disse siste er det i dag ikke mulig å etterspore arkeologisk.

KAPITTEL 8

DEN SAMISKE BEFOLKNING - BEVEGELSER INNEN OMRÅDET

8.1. Innledning

Den totale arkeologiske materialet i Helgøyregionen synes å tyde på en diskontinuitet i bosettingen fra ca. 1000 AD til ca. 1250. Av de tilsammen 15 undersøkte gårdshaugene i området, går bare to lenger tilbake enn til ca. 1250.[1] Det finnes heller ingen andre presumptivt norske strukturer som kan dateres til perioden mellom jernalder og gårdshaugenes begynnelse. Heller ikke det materialet som jeg har argumentert for som samisk, dvs. de runde gammetuftene, kan føres tilbake til denne perioden. Jeg har tidligere behandlet gammetuftdateringene og manet til stor forsiktighet i bruken av en del av disse. Noen av de tidligste C_{14} dateringer har jeg argumentert for å avvise helt. I alle fall kan ikke gammetuftmaterialet brukes til å fylle igjen det befolkningsmessige vakuum som synes å foreligge i området i de omtalte hundreår.

På 12-/1300-tallet har m.a.o. Helgøy framstått som "jomfruelig mark", sett fra den innflyttende befolknings synspunkt. Det kan føres argumenter for at den norske og den samiske folkegruppen tar området i bruk noenlunde samtidig, etter at det tilsynelatende har ligget øde i en periode på ca. 250 år. Jeg vil i det følgende forsøke å gi en generell beskrivelse av den samiske befolknings lokalisering innen område, og deres bevegelser over tid.

---

1) Jfr. Helgøyprosjektets NAVF-søknad for 1978.

Det eldste "snapshot" av den samiske befolkning i Helgøy viser altså en befolkning som har sitt tyngdepunkt langs Ringvassøyas østside.[1] Vi kan også se konturene av en tilpasningsform som viser seg å være meget stabil over tid. Denne delen av øya utgjør det samiske kjerneområdet fra immigrasjonstidspunktet og i en periode på ca. 300 år.

8.2. De første bevegelser

I løpet av siste halvdel av 1500-årene får en så en endring i dette bildet. Kildene synes å vise en viss forskyvning av befolkningen. Mens Langsund glir ut av de skrevne kilder, kommer Grunnfjord inn med full tyngde. Dersom dette konstruerte bildet stemmer overens med den datidige virkelighet, hvilke prosesser har så ført til et slikt resultat? Flere fenomener kan pekes på i denne sammenheng. Vi er på dette tidspunkt midt inne i det storpolitiske spill mellom nasjonene, som også fikk virkninger i et distrikt som fra mange synsvinkler må ha fortonet seg som "utkant". Etter den fullstendige unionsoppløsning i 1523, sørget den svenske krone bl.a. for å få kontroll over finneskatt som inntil da hadde vært del av birkarlenes privillegier.

Dermed er jo også de svenske territoriale prestensjoner i Nord-Norge et faktum. Hva som var vesentlig for den svenske kronen, skatten eller territoritet og hva som initierte det andre, skal jeg her ikke ta opp. Bare slå fast at de norske myndigheter synes å ha oppfattet dette som et problem. Som eksempel på dette kan anføres et kildeskrift fra 1609, hvor den norske lensherre

---

1) Se kapittel 7.

Hartvig Bille beklager seg over samene som bor spredt utover øyene og ikke i de "rette finnefjorder" hvor han ønsker å ha dem, dvs. på fastlandet. Omtrent på samme tid beklager svenske ombudsmenn seg over det de kaller fordrivelse av finnene (Mathiesen, 1978).

Men en slik fordrivelse innover i landet synes ikke å ha funnet sted. I alle fall ikke i en slik grad at det nedfeller seg i materialet. Det vi ser er en forskyvning fra Ringvassøyas østside og i en viss forstand utover, fra Langsund til Grunnfjord.

En annen viktig faktor som gjør bildet av de befolknings-messige forhold i Langsundområdet omkring 1600 mer fasettert, er at det på denne tiden etableres stadig nye norske hushold. Mens det i 1567 ikke var norske gårder i dette området, finnes det i 1610 6 stykker. Om disse bruk ble bygslet direkte på de gamle sjøsameboplassene, vet en ikke. I alle fall er det nærliggende å trekke den slutning at det er en sammenheng mellom den norske inn- og den samiske ut-flyttingen. Det er heller ikke mulig å slå fast hvorvidt kilder av typen Hartvig Billes brev er ledd i en strategi som hadde til formål å åpne dette området for norske "settlere". Det synes imidlertid som om vi aner omrisset av at de to grupper, nordmenn og samer, står i ulike opportunitetssituasjoner. Kanskje kan den første gruppen sies å ha det nasjonale byråkrati i ryggen i sin koloni-sering, mens den andre blir, i alle fall verbalt, motar-beidet av det samme byråkrati. Det må sies at det er meget

vanskelig å få tak i prosessens forløp. Det vi kan observere er i en viss forstand dens resultater. Samene flytter ut, nordmennene flytter inn. At samene ikke drar innover i fjordene på fastlandet, men forblir i regionen, er et tankekors. Kanskje kan de norske myndigheters fordrivelsesforsøk, i den grad de har vært satt ut i livet, mer vært innrettet mot å legge forholdene til rette for en norsk befolkning enn egentlig å bli kvitt samene?

I årene fram mot 1610, er så Grunnfjorden den dominerende finnefjord i Helgøy. Det som så skjer her, kan illustreres ved å overføre det bildet jeg har skissert for Langsunds vedkommende til denne fjorden. Samene flytter inn i et område som er folketomt, og befolkningen blir eksklusiv samisk. Ved hjelp av litterære kilder og arkeologisk materiale (gårdshaug) kan det dokumenteres at dette bildet blir forstyrret av at en norsk befolkning tar fjorden i bruk. I Grunnfjorden skjer dette i begynnelsen av 1600-tallet. Gårdshaugmaterialet synes å bekrefte dette.[1)]

8.3. Bevegelse vestover

Samtidig, eller umiddelbart etter, skjer det dramatiske endringer i den samiske befolkning. De flytter ut av fjorden og bosetter seg annetsteds. Med dramatisk mener

---

1) Se Inger Marie Holm-Olsen: "Gårdshaugstrategrafi", stensil Tromsø 1978.

jeg ikke at det nødvendigvis har foregått en form for voldelig fordrivelse, men det må kunne oppfattes som dramatisk at en fjords befolkning, selv om den er liten, blir fullstendig utskiftet på kort tid. Det sted Grunnfjordsamene, som jo delvis er perpetuerte Langsundfamilier,[1] bosetter seg, er nabofjorden Dåfjorden. Her blir så den sjøsamiske bosetningen stabil inntil begynnelsen av 1800-tallet.[2]

Samtidig med at Dåfjorden blir tatt i bruk av den samiske befolkning i fjorden blir et eksklusivt samisk bosettingsområde, ekspanderer den faste samiske befolkning videre vestover i sognet. Skogsfjorden får et innslag av samiske hushold på dette tidspunkt. Det samme gjør seg gjeldende for Sør-Grunnfjordens vedkommende. Den etniske homogenitet i de sistnevnte to fjordene er ikke så absolutt som de steder jeg tidligere har behandlet (Langsund, Nord-Grunnfjord, Dåfjord). Fra 1610 kan det i både Skogsfjord og Sør-Grunnfjord dokumenteres en befolkning som ikke har nedfelt seg i kildene som samisk. Uten å kjenne de samtidige tilskrivningsregler er det selvsagt ikke mulig kategorisk å avvise at desse er samiske i en eller annen forstand, men dersom en bruker det samme metodiske prinsipp på disse

---

1) Disse personer må nødvendigvis ikke ha bodd i Langsund på noen tidspunkt, men de har opptrått som skattepersoner i listene for denne lokaliteten.

2) Denne utflyttingen og tiden etter, er behandlet av Per Mathiesen i "Grunnfjord/Dypfjord". Studiet av tilpasningsprosesser i to Nordnorske lokalsamfunn, Oslo 1968, og "Västersjöfinner på Ringvassøy" Tromsø 1978.

lister som det jeg har gjort m.h.t. andre skattelister, er det grunn til å anta at disse var norske. På denne bakgrunn kan en ikke anse Skogsfjord og Sør-Grunnfjord for å være finnefjorder av samme karakter som Dåfjord og Nord-Grunnfjord. Hvorledes dette etniske mangfoldet i fjorden har vært organisert, f.eks. m.h.t. mikrolokalisering, er det ikke mulig å få utsagnskraftige data på.

8.4. Sammenfatning

Det vi kan observere er, at den samiske befolkning har et delvis stabilt preg, men en del nokså dramatiske prosesser virker forstyrrende inn i bildet. Etter en periode på bortimot 350 år med lokalisering både til Langsund og Nord-Grunnfjorden, bortfaller Langsundområdet som lokaliseringsmulighet, og bosetningen konsentreres om Grunnfjorden. Dette må antas å ha skjedd i tiden fram mot århundreskiftet 15-/1600. Etter en relativt kort periode der Grunnfjorden har framstått som den sentrale finnefjorden på Ringvassøya, foregår det et fullstendig personellskifte i fjorden: samisk ut, norsk inn. En ny sentral finnefjord etableres i og med at Dåfjorden fungerer som destinasjon for de som forlater Grunnfjorden. Områdene lenger vest, står i et noe mer diffust lys. Klare, etnisk baserte avgrensninger er her mer problematisk, i og med at vi i de aktuelle fjorder sannsynligvis har blandet personell.

Hva er så årsakene til denne flyttingen, og hvilke konsekvenser kan den tenkes å ha hatt for samenes opportunitetssituasjon hva angår utnyttelse av de ressurser de hadde

basert sin tilpasning på? Jeg har tidligere pekt på et sammenfall i tid for personellskiftet samisk/norsk, både i Langsund og i Grunnfjorden. Årsakssammenhengen her er imidlertid ikke klar. Bildet blir jo heller ikke enklere når en ser at i soknets vestlige deler lever de to gruppers representanter i nær daglig kontakt i og med at de bor i sammen fjord. Vi ser altså at dersom det skulle postuleres en form for kausalitet mellom norsk innflytting og samisk utflytting, må denne i hvert fall ha endret seg over tid. De samme prosesser kan ikke ha vært virksomme de ulike steder. Den eneste operasjonaliserbare problemstilling innen en slik "fordrivelsesproblematikk", synes å være at en har med gruppenes erverv, dvs. deres ulike tilpasninger å gjøre. Løsningen kunne i så fall være at de to gruppers næringsutøvelse var av en slik karakter at de ikke kunne drives samtidig på den sammen avgrensende lokalitet, enten sett fra begge eller fra den ene gruppens synspunkt. Hva dette konkret kan ha vært, gir ikke kildene opplysninger om. En ulik utnyttelse av jorda kan tenkes å være en årsak. En konflikt mellom en norsk befolkning som ved siden av hovednæringen fiske, drev et lite februk, og samenes muligens mere ekstensive utnyttelse av arealene, samtidig som reindrift var et vesentlig element. Uten å kunne sette fingeren på konkrete fenomener, vil jeg anse at mulighetene for slike konfrontasjoner kan ha vært til stede. Om samene har oppfattet sin situasjon som uholdbar og fant det mest opportunt å flytte vekk (det forelå jo alternative bostedsmuligheter som ikke var belagt med

de samme restriksjoner) eller om nordmennene fant at samenes nærvær representert et problem for deres tilpasning, skal her være usagt.

At de her skisserte problemer ikke synes å ha vært til stede i den vestlige delen av området, kunne tyde på at det har foregått en viss forskyvning i den ene eller begge gruppers tilpasning. En nærliggende tanke i denne sammenheng er at samenes reindrift har undergått forandringer. Endringen har neppe gått på formen for reindrift, men snarere på den relative plassen denne har fått for familienes økonomi. Antallet rein kan ha gått ned og antallet familier med rein kan ha blitt desimert. At ikke alle familier har hatt rein, ser en jo ut fra skiftematerialet på 1700-tallet. På denne måten kan de problemer som har eksistert for "sameksistensen" mellom gruppene ha blitt fjernet eller betydelig redusert.

8.5. Konkluderende bemerkninger

Som avslutning på denne avhandling, vil jeg med utg.pkt. i de problemstillinger jeg har formulert innledningsvis, forsøke å gjøre opp en slags status, og deretter kaste blikket framover for å se på de oppgaver som kunne være en naturlig oppfølging av dette arbeidet.

Ved å benytte både skriftlige kilder og arkeologisk materiale, mener jeg å ha dokumentert at Helgøys samiske befolkning har etterlatt seg en type bosettingsspor som må kunne oppfattes som eksklusive for denne gruppen, nemlig de

runde gammetufter. Disse kan således sies å ha utsagnskraft om brukerens etniske identitet. Gammetuftene er etablert som samiske idiomer.

Det synes klart at den samiske bosettingen som er knyttet til gammetuftene, er betydelig eldre i området enn det de skriftlige kilder gir informasjoner om. Både radiologiske dateringer og utregninger basert på relasjonen mellom antall personer og antall tufter, synes å indikere at området kan ha hatt et samisk befolkningsinnslag i alle fall så langt tilbake som slutten av 1200- begynnelsen av 1300-årene. Dette er så langt tilbake det synes mulig å trekke de runde gammetuftene i Helgøy.

Analysen av den samiske befolknings økonomiske aktivitet i området, viser en form for mangesidig tilpasning. Den "samiske økonomi" kan beskrives som en fasettert form, sammensatt av flere elementer, som tilsammen utgjør befolkningens økonomiske fundament. De klare forskjeller som er dokumentert mellom samers og nordmenns lokaliseringspreferanser ser ut til å kunne forklares ut fra tilpasningsmessige ulikheter.

Dersom en ser videre framover, er det flere viktige forskningsoppgaver som synes aktuelle. Det ville f.eks. være av interesse å undersøke om det forhold som eksisterer i Helgøy mellom runde tufter og samisk identitet også har aktualitet i andre områder. En utvidelse av den geografiske ramme ville derfor være av betydning.

En slik utvidelse ville også være interessant sett i lys av det store svenske skattematerialet som har vært benyttet i dette arbeidet. (I hovedsak det materialet som omhandler Helgøy). Dette materialet inneholder viktig informasjon om store deler av Nord-Norge, og det ville være nyttig å få dette bearbeidet og sammenholdt med et relevant arkeologisk materiale.

Også i et kronologisk perspektiv ville det være riktig å nå ta for seg et større område. Dersom min hypotese om en samisk innflytting til Helgøy i siste del av middelalderen er riktig, ville det jo være naturlig å stille spørsmålet: hvor kom de fra? Kanskje kan Helgøysamenes "hjemsted" finnes i et av de distrikter som som ligger omkring det området som jeg har gjort til gjenstand for undersøkelse.

ILLUSTRASJONER

Fig. 2

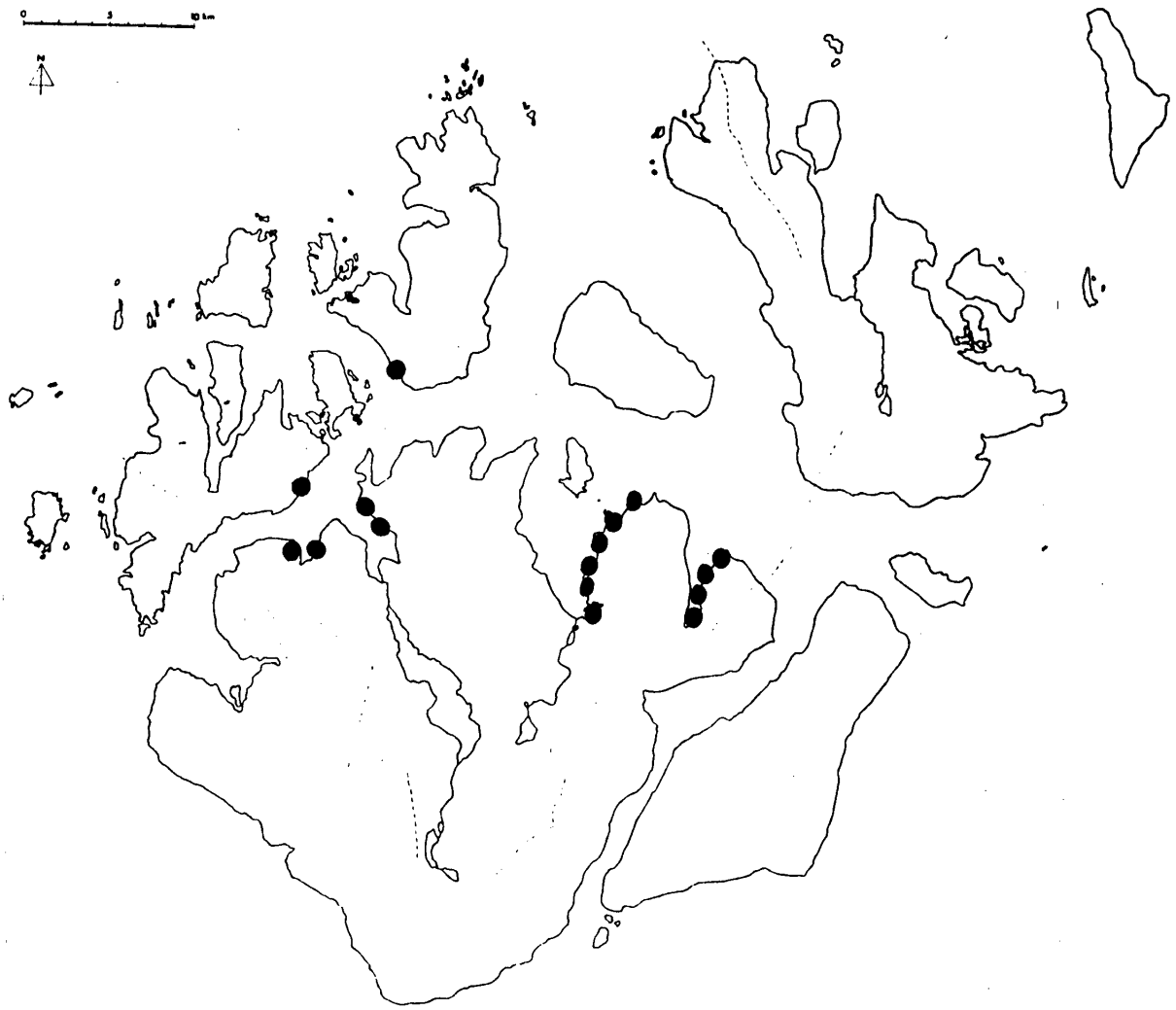

Kart som viser fordelingen av gammetuftfelter i området.

Fig. 3

GAMMETUFTER FORDELT ETTER STØRRELSE. DÅFJORD OG GRUNNFJORD

Indre areal i m^2		4,9	7,0	9,6	12,5	15,8	19,6	23,7	28,2	33,1	38,4	44,6	
Diameter	3,5	4,0	4,5	5,0	5,5	6,0	6,5	7,0	7,5	8,0	8,5	9,0	
Lokalitet													
Mellomgård				1									1
Nellevold		1				1		1					3
Steinvoll	2			2	1	3	1						9
Vinternes													5 1)
Teigen													10 1)
Skarpenes	1	1	1	3	1	3			1	1			12
Håkaby I							1	1					2
Håkaby II						1							1
Sakariasbukt		1		1	1	2							5
Langstrand				2									2
Bakkelund				5		6	2	3		3	2		21
Grøtvoll		1		3	2	2	1	1		1			11
Sandbakken I					1	1		2					4
Sandbakken II + de øvre				8	4	3	1						16
Vårtun			2										2

1) Disse tall omfatter en del tufter som er helt eller delvis rasert og er i en viss utstrekning basert på informanter.

Fig. 4

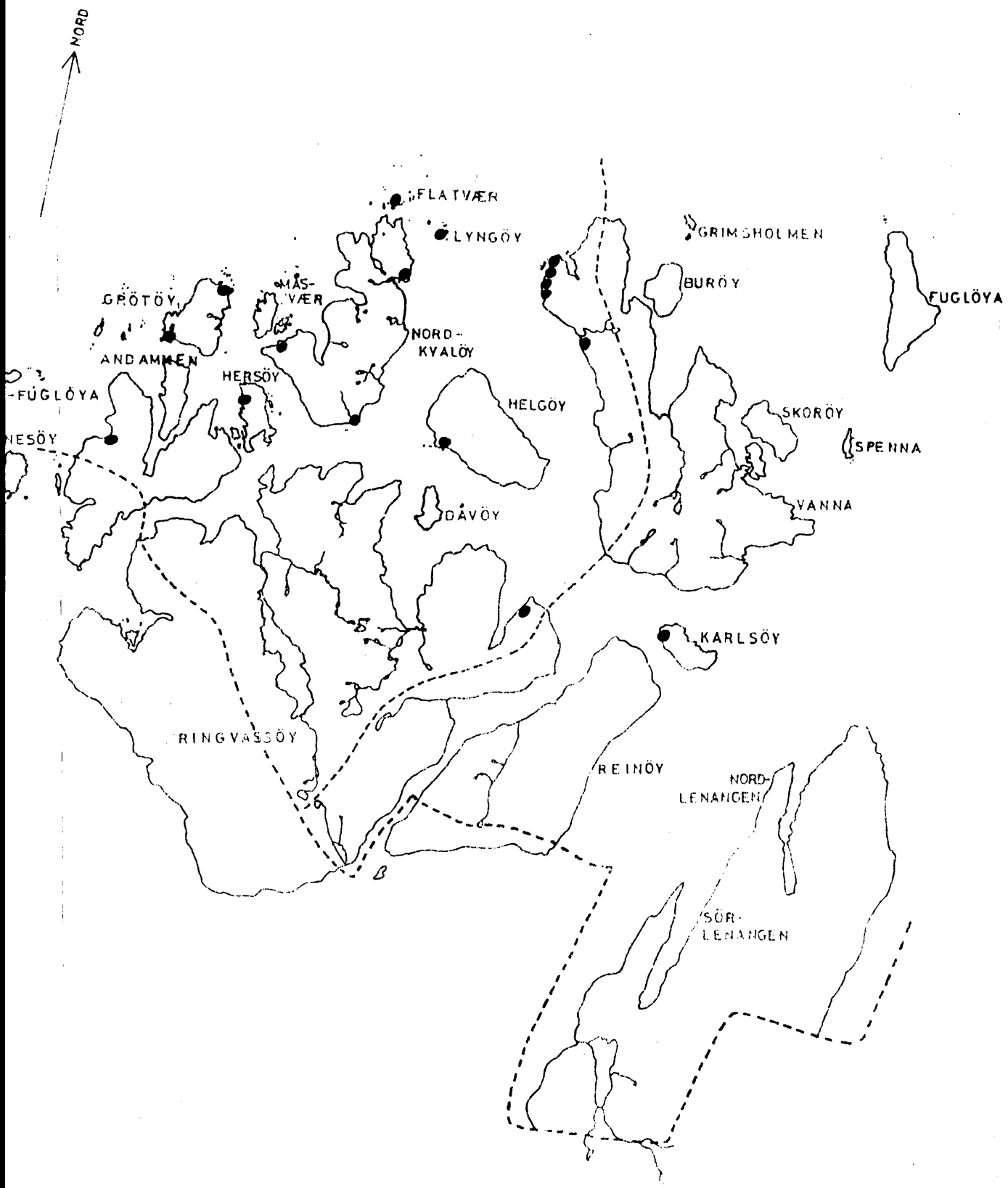

De registrerte gårdshauger i området.

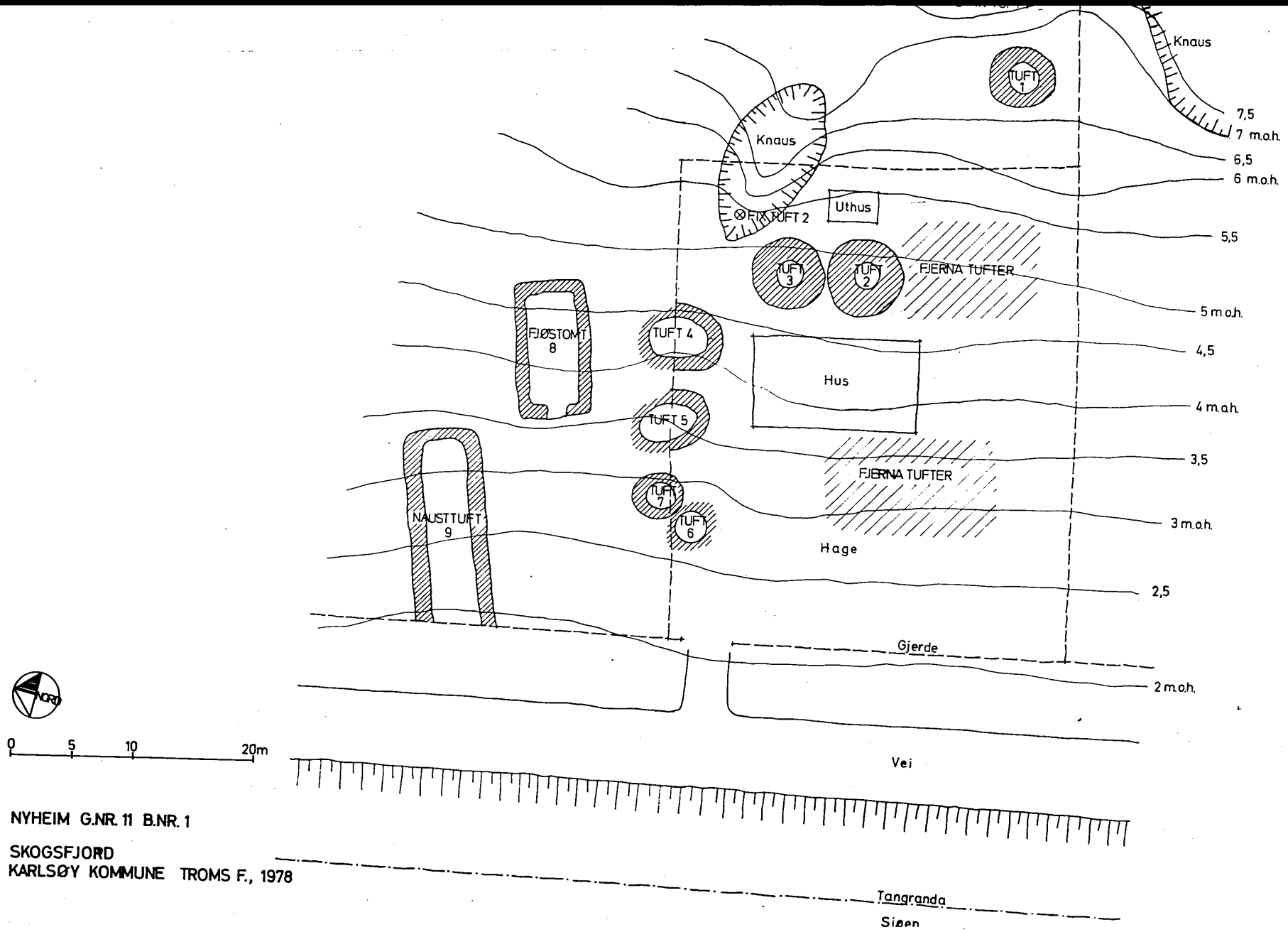

NYHEIM G.NR. 11 B.NR. 1

SKOGSFJORD
KARLSØY KOMMUNE TROMS F., 1978

Tuft I Ø-PROFIL i N-S gående sjakt

Nyheim g.nr. 11 br.nr. 1

Karlsøy k., Troms

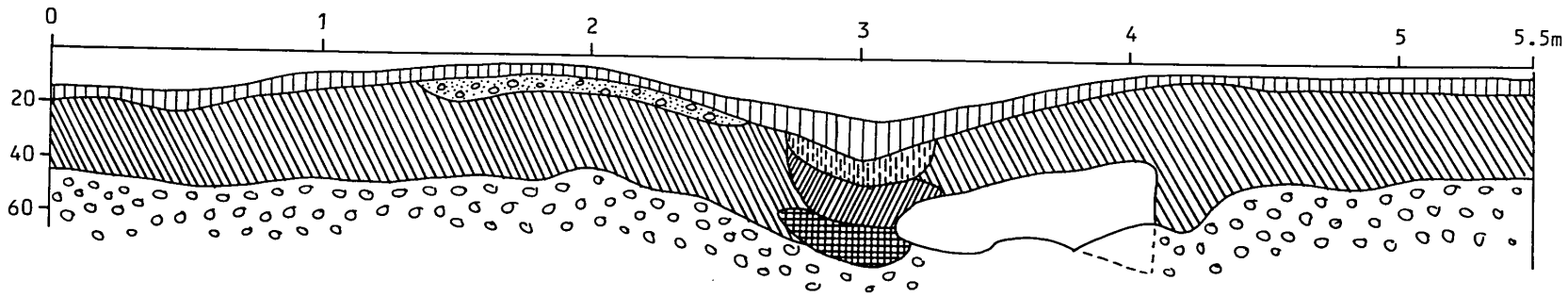

gresstorv

brunt gruslag

stein iblandet svart jord

påfylt masse

brun jord med funn

ildsted med noen mindre stein

steril grunn

stein

Fig. 7

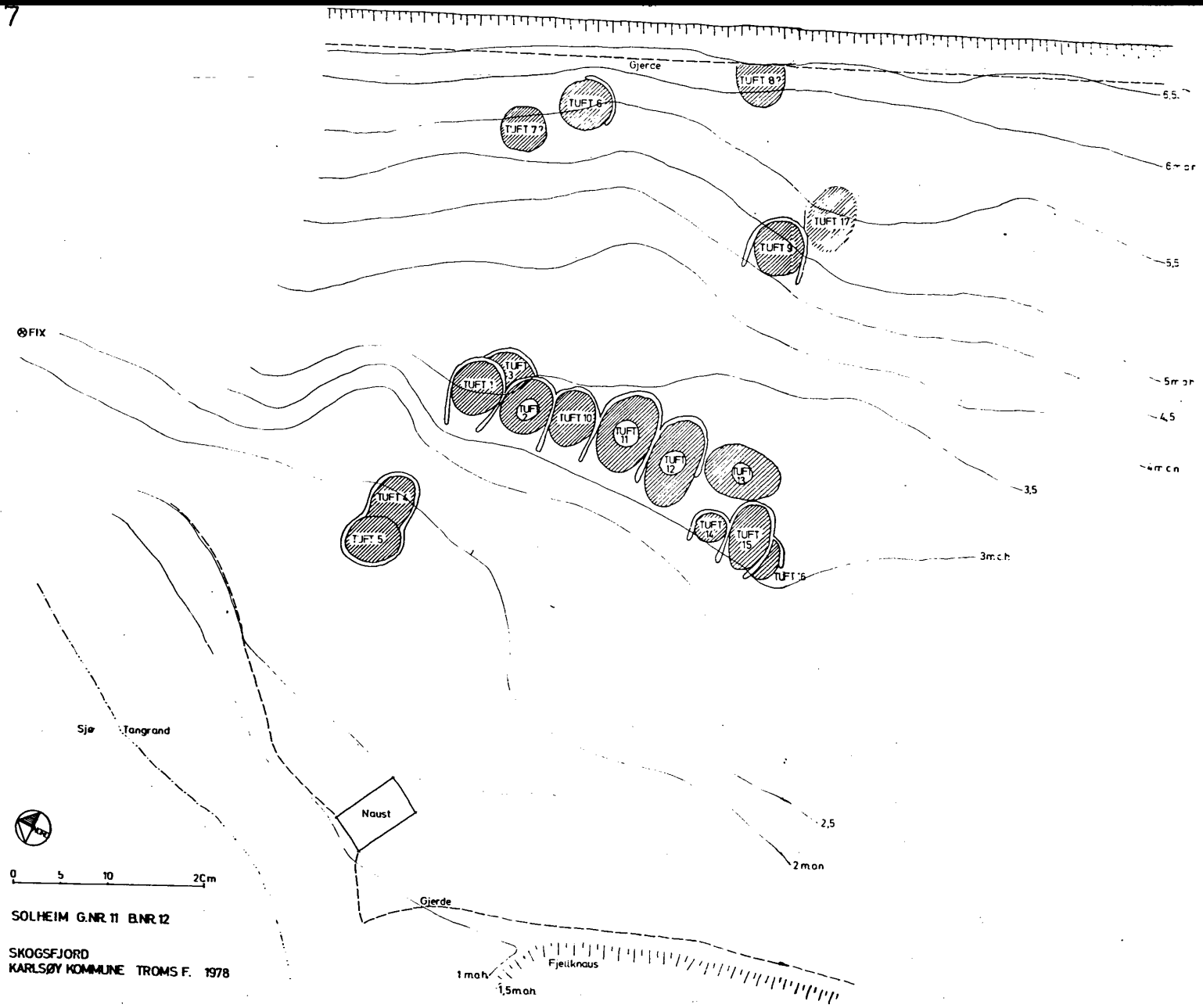
Gjerde
TUFT 8??
TUFT 6
TUFT 7??
TUFT 17
TUFT 9
FIX
TUFT 1
TUFT 3
TUFT 2
TUFT 10
TUFT 11
TUFT 12
TUFT 13
TUFT 14
TUFT 15
TUFT 16
TUFT 4
TUFT 5
6,5
6 m o.r
5,5
5 m o.r
4,5
4 m c.n
3,5
3 m c.h
2,5
2 m o.n
Sjø
Tangrand
Naust
Gjerde
Fjellknaus
1 m o.h
1,5 m o.h
0 5 10 20 m
SOLHEIM G.NR. 11 B.NR. 12
SKOGSFJORD
KARLSØY KOMMUNE TROMS F. 1978

Fig. 8

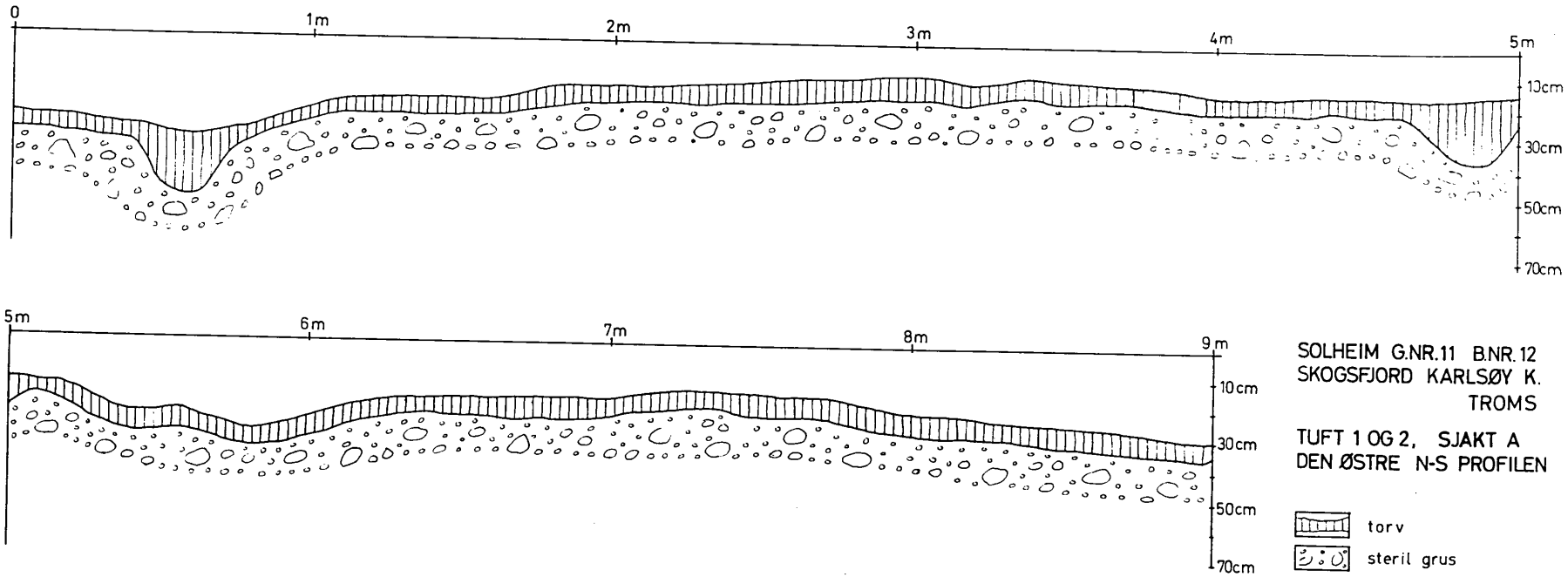
0
1m
2m
3m
4m
5m
10cm
30cm
50cm
70cm
5m
6m
7m
8m
9m
10cm
30cm
50cm
70cm
SOLHEIM G.NR.11 B.NR.12
SKOGSFJORD KARLSØY K.
TROMS
TUFT 1 OG 2, SJAKT A
DEN ØSTRE N-S PROFILEN
torv
steril grus

Dåfjord, tuft I, Teigen, gnr 7, bnr 44, Karlsöy k., Troms.

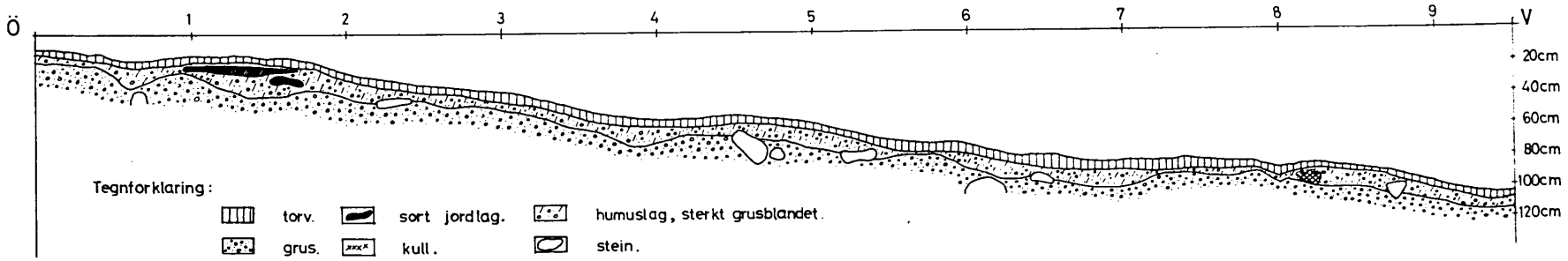

Fig. 10

TUFT I
Dåfjord, g.nr. 7, br.nr. 44, Karlsøy k., Troms
PROFIL N-S

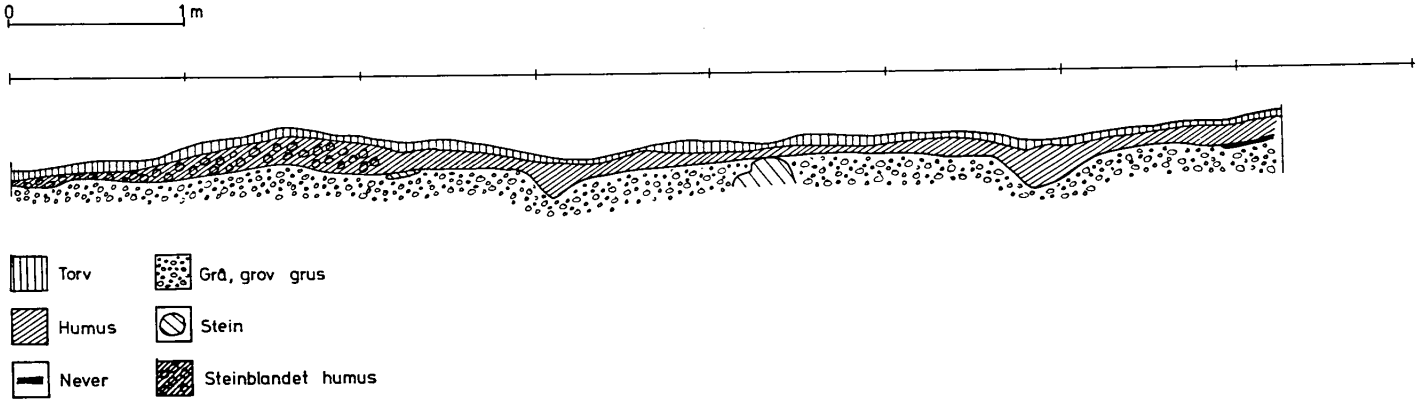

DÅFJORD, SKARPENES, gnr7, bnr9, tuft III. KARLSÖY K., TROMS.

Profil CA (V-Ö)

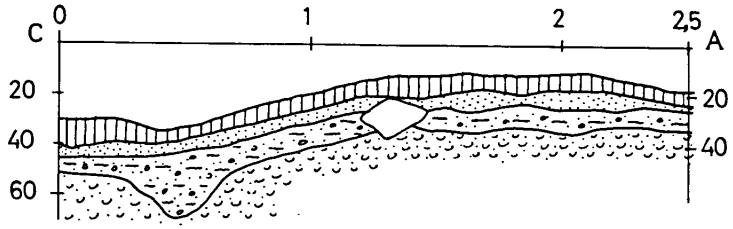

Profil AB (N-S)

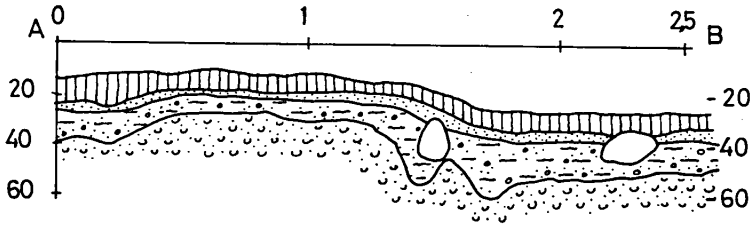

Tegnforklaring:

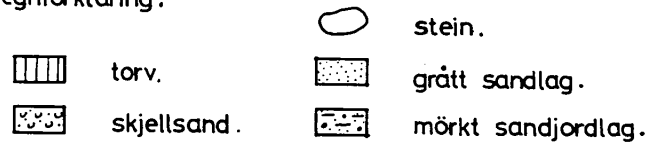

Fig. 12

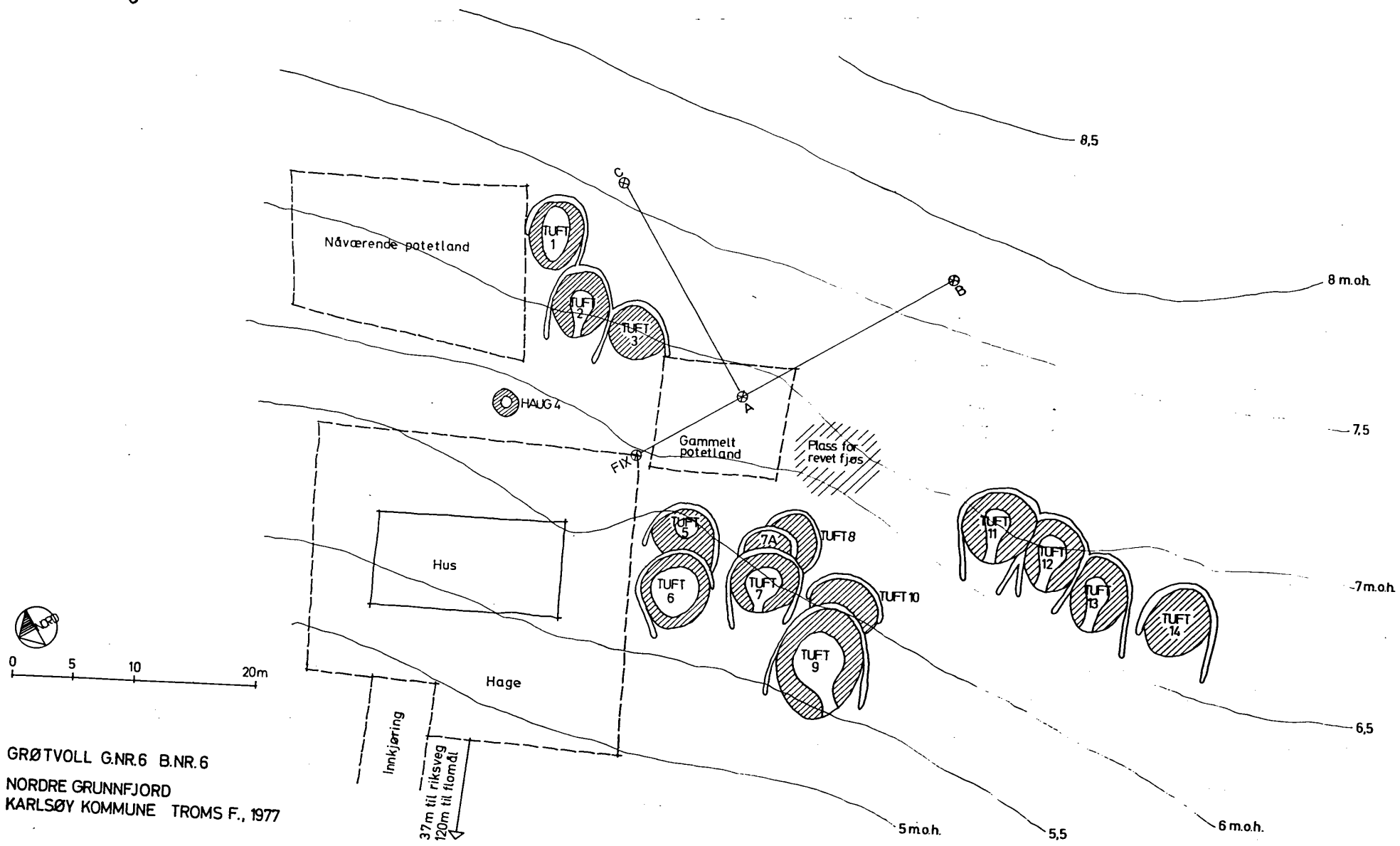

GRØTVOLL G.NR.6 B.NR.6

NORDRE GRUNNFJORD
KARLSØY KOMMUNE TROMS F., 1977

GRÖTVOLL, gnr 6, bnr 6, KARLSÖY K., TROMS. tuft XI. 0 1 m

A Östlig N-S profil.

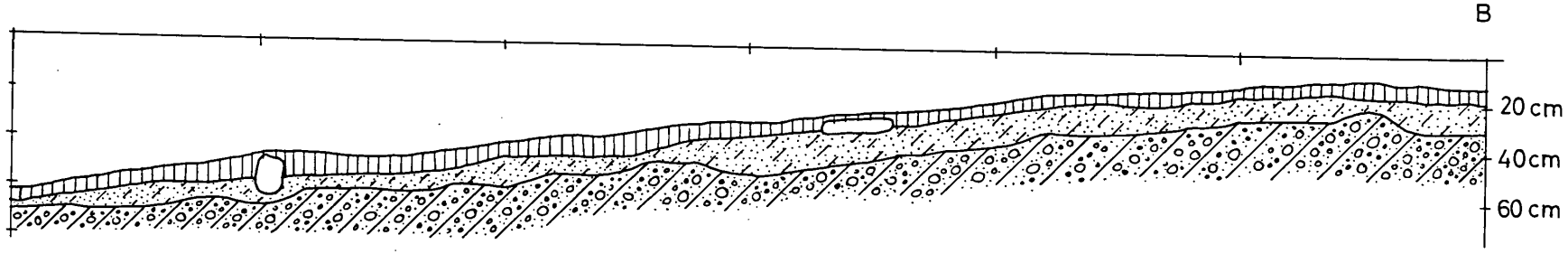

Tegnforklaring:

torv. lys sandjord, sterkt torvblandet. rödbrun, steril, grusblandet sand. stein.

Fig. 14

Grötvoll, gnr 6, bnr 6, Karlsöy k, Tröms. tuft V-VI

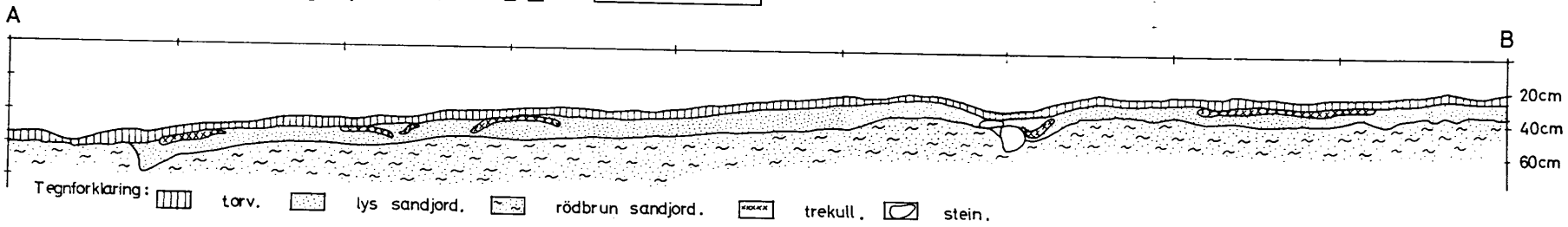

GRÖTVOLL, gnr 6, bnr 6, KARLSÖY K., TROMS. tuft XIII.

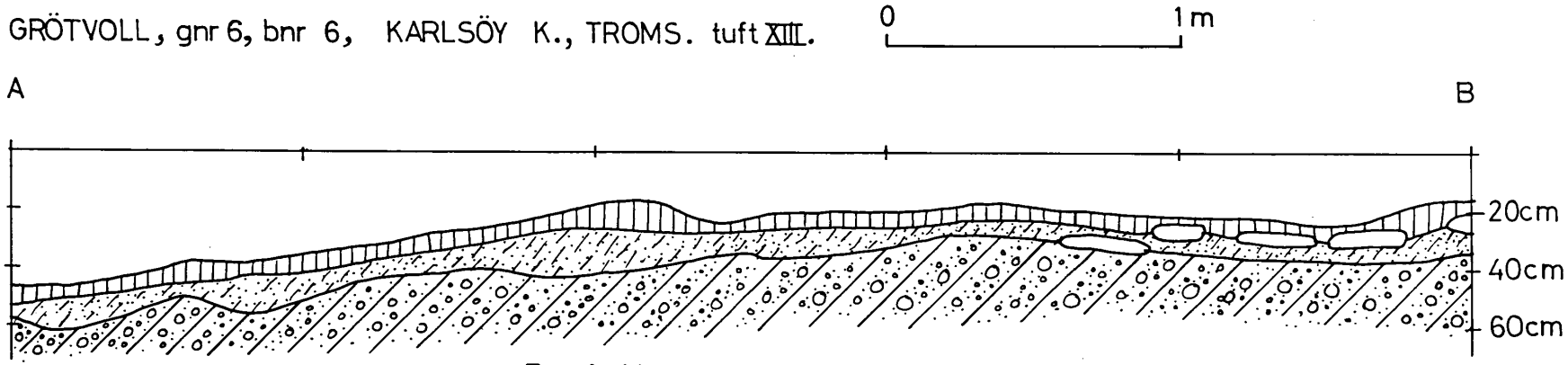

Tegnforklaring :

torv. torvblandet lys sandjord. rödbrun steril grusblandet sand. stein.

Tuft I PROFIL SØ-NV

Vestergård g.nr. 14, br.nr. 9

Karlsøy k., Troms

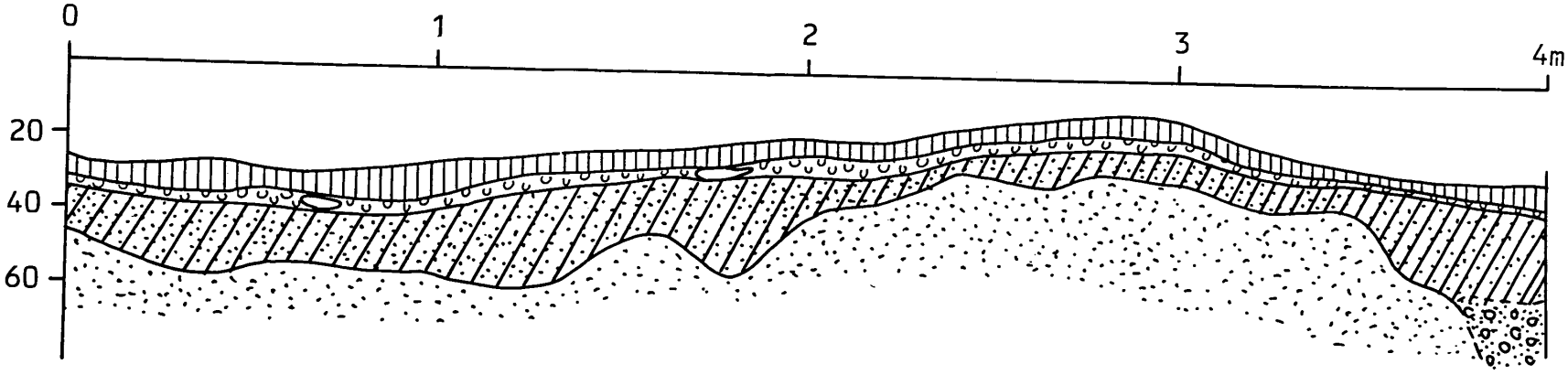

gresstorv

gråsjiktlag iblanda noe stein

brun, humusoppblandet stein og sand

skjellsand

sterilt lag, brun sand og stein

stein

Tuft II NNV-SSØ langsgående profil

Vestergård g.nr. 14. br.nr. 9

Karlsøy k., Troms

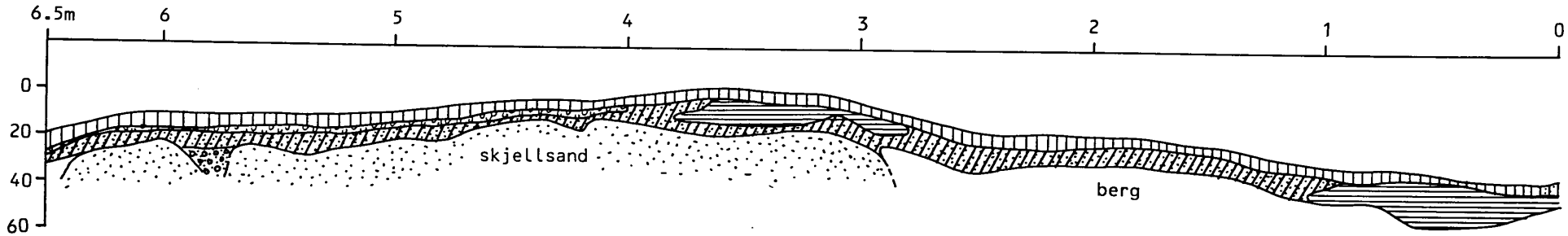

gresstorv

gråsjiktlag/utfellingslag

humusblandet brun sand

blanding av mørk brun jord og skjellsand

brunlig, steril grus

Fig. 18

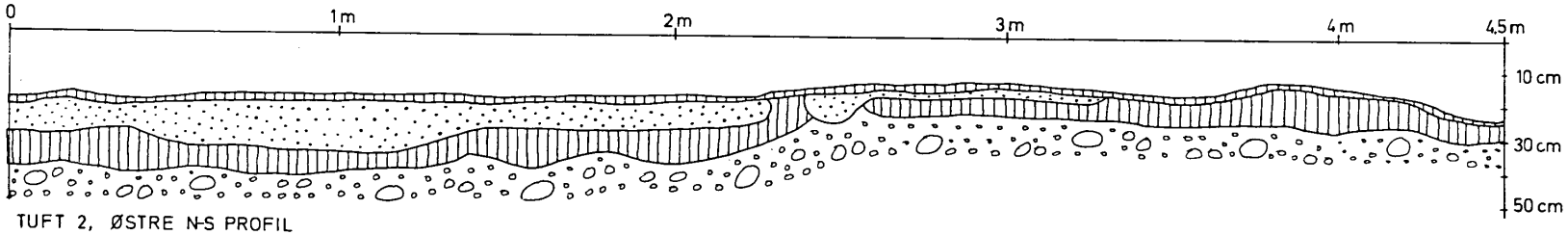

TUFT 2, ØSTRE N-S PROFIL

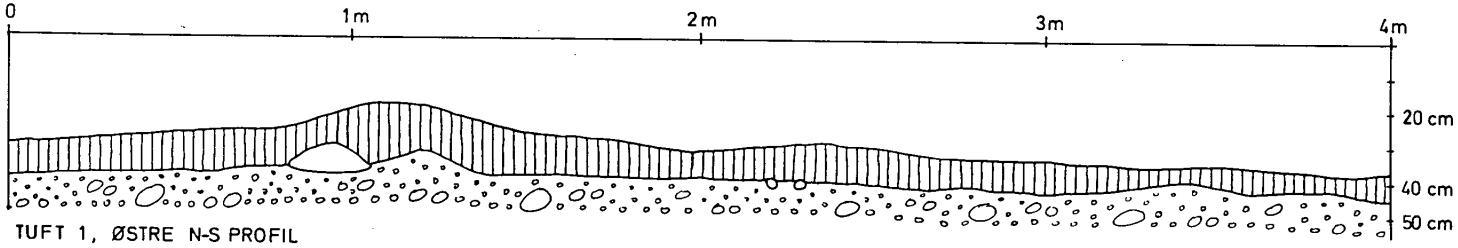

TUFT 1, ØSTRE N-S PROFIL

BAKKEJORD G.NR.14 B.NR.8
S. GRUNNFJORD KARLSØY K.
TROMS

TUFT 1 OG 2
ØSTRE N-S PROFILER

torv
recent påfylling
steril grus

Fig. 20

TABELL OVER SAMTLIGE C_{14} DATERINGER

Tuft		AD ukalibrert	Kalibrert Masca	Kalibrert Clark 1975	1. Standard-avvik Masca	1. Standardavvik Clark 1975
Teigen	3	1640±100	1540±100	1570±100	1440-1640	1470-1670
Teigen	4	1670± 70	1551±100	1590±100	1450-1650	1490-1690
Steinvoll	4	1390±120	1345± 85	1390± 85	1260-1430	1305-1475
Grøtvoll	6	1640± 70	1546± 95	1570± 95	1450-1640	1475-1665
Bakkelund	7	1620± 70	1535± 90	1515± 90	1445-1625	1425-1605
Bakkelund	8	1230± 90	1240± 90	1285± 90	1150-1330	1195-1375
Bakkelund	10	1640± 70	1540± 90	1570± 90	1450-1630	1480-1660
Bakkelund mødding		1520± 50	1455± 45	1490± 45	1410-1500	1445-1535
Sandbakken	14	1700± 60	1585± 75	1625± 75	1510-1660	1550-1700
Nyheim	1	1790±60	yngre enn 1630	1675		1615-1735
Solheim		1530	1455± 45	1450± 45	1410-1500	1405-1495
Vestgård		1350	1325±105	1375±105	1220-1430	1270-1480
Sandbakken naust		930± 85	945± 85		865-1030	

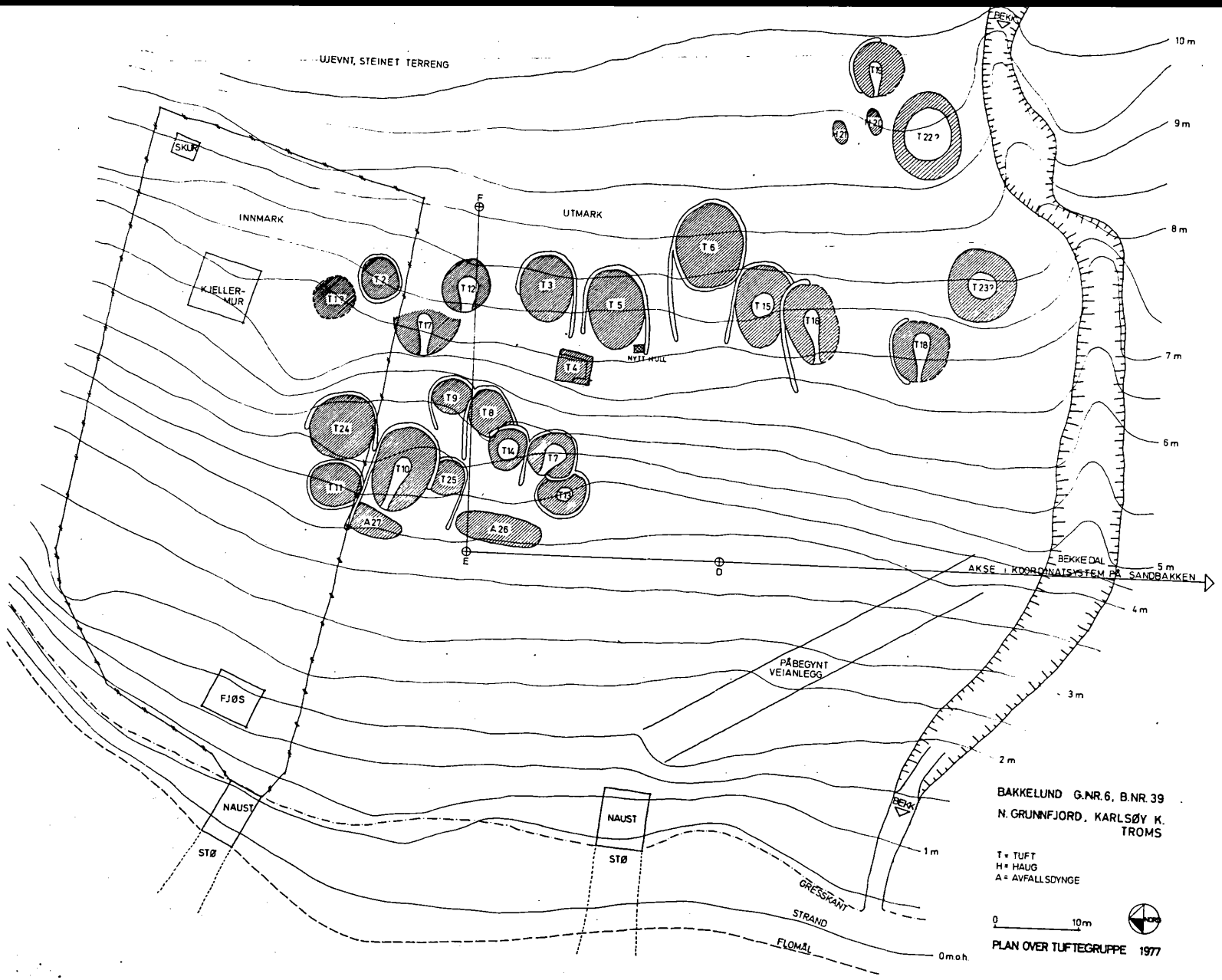
UJEVNT, STEINET TERRENG
SKUR
INNMARK
KJELLER-
MUR
UTMARK
T 1
T 2
T 3
T 4
T 5
T 6
T 7
T 8
T 9
T 10
T 11
T 12
T 13
T 14
T 15
T 16
T 17
T 18
T 19
T 20
T 21
T 22 ?
T 23 ?
T 24
T 25
A 26
A 27
NYTT HULL
F
E
D
BEKK
BEKKEDAL
AKSE I KOORDINATSYSTEM PÅ SANDBAKKEN
PÅBEGYNT
VEIANLEGG
FJØS
NAUST
STØ
NAUST
STØ
GRESSKANT
STRAND
FLOMÅL
10 m
9 m
8 m
7 m
6 m
5 m
4 m
3 m
2 m
1 m
0 m.o.h.
BAKKELUND G.NR. 6, B.NR. 39
N. GRUNNFJORD, KARLSØY K.
TROMS
T = TUFT
H = HAUG
A = AVFALLSDYNGE
0
10m
NORD
PLAN OVER TUFTEGRUPPE 1977

Fig. 22

BAKKELUND gnr 6, bnr 39, KARLSÖY K., TROMS. mödding.

Söndre Ö-V pröfil AB.

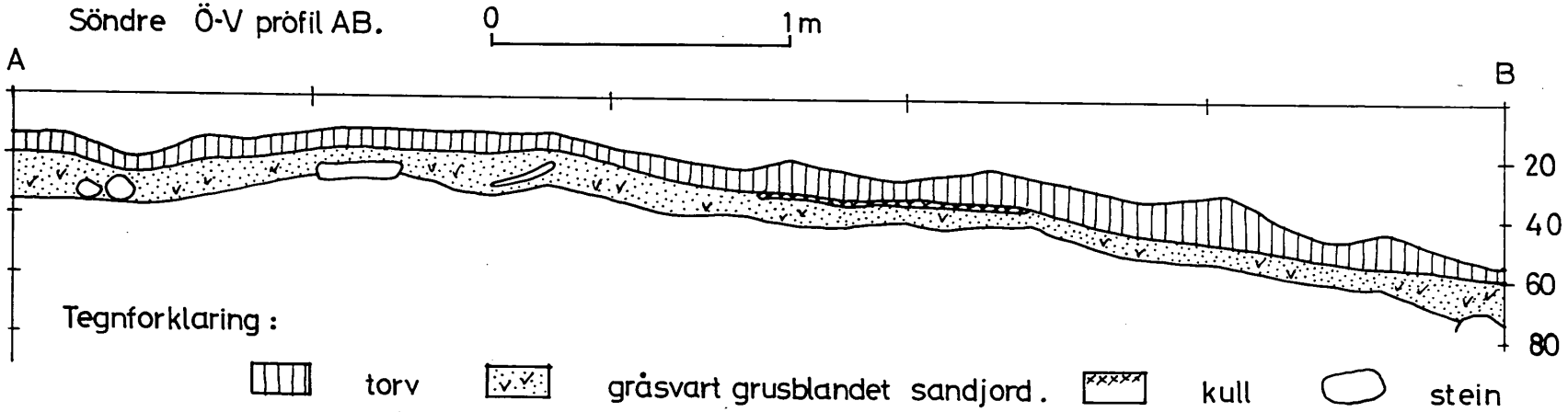

Fig. 20

BAKKELUND, gnr 6, bnr 39, KARLSÖY K., TROMS. tuft VIII - IX.

0 1m

ÖSTRE N-S PROFIL.

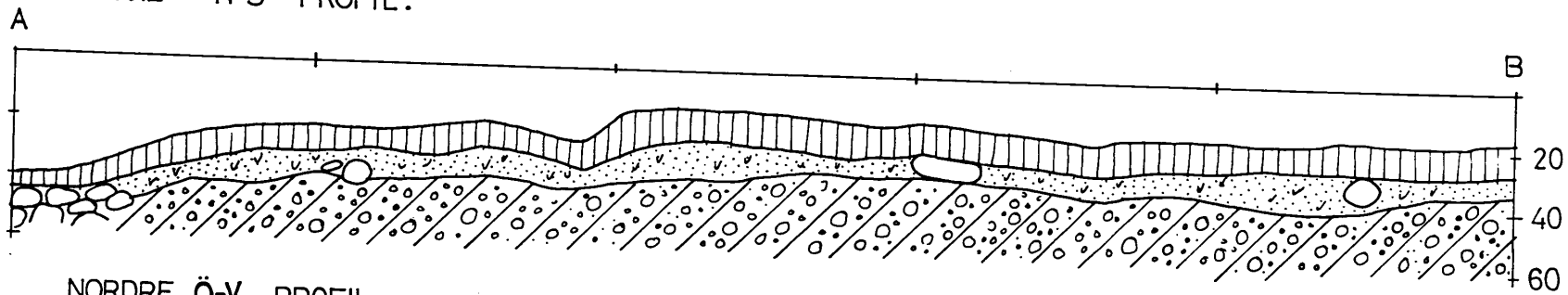

NORDRE Ö-V PROFIL.

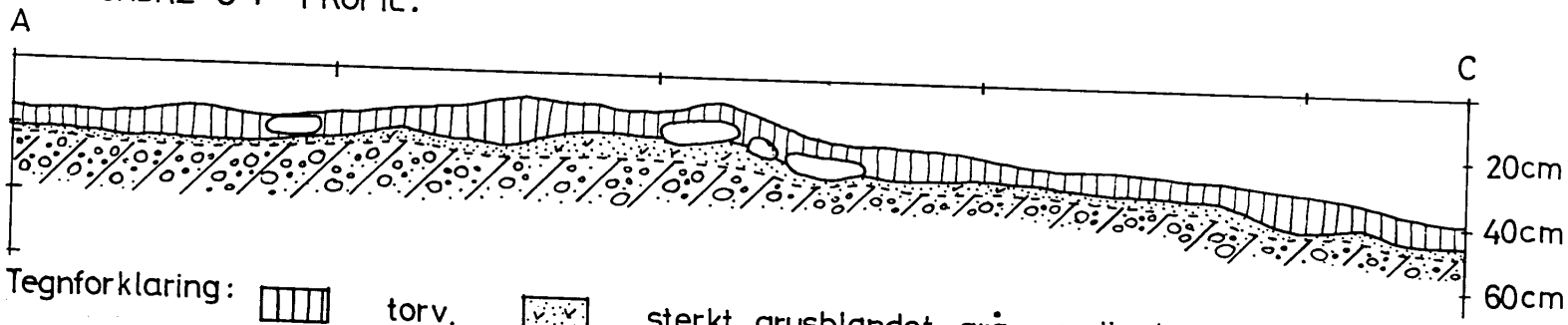

Tegnforklaring: torv. sterkt grusblandet, grå sandjord. steril brun grus. stein. ---- uklar grense.

Fig. 24

BAKKELUND, gnr. 6, bnr. 39, KARLSÖY K., TRÖMS. tuft VII.

ÖSTRE N-S PROFIL. 0 1 m

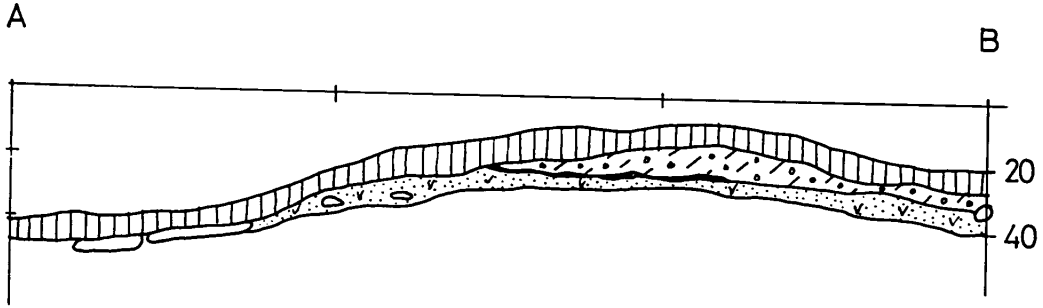

SÖNDRE Ö-V PROFIL.

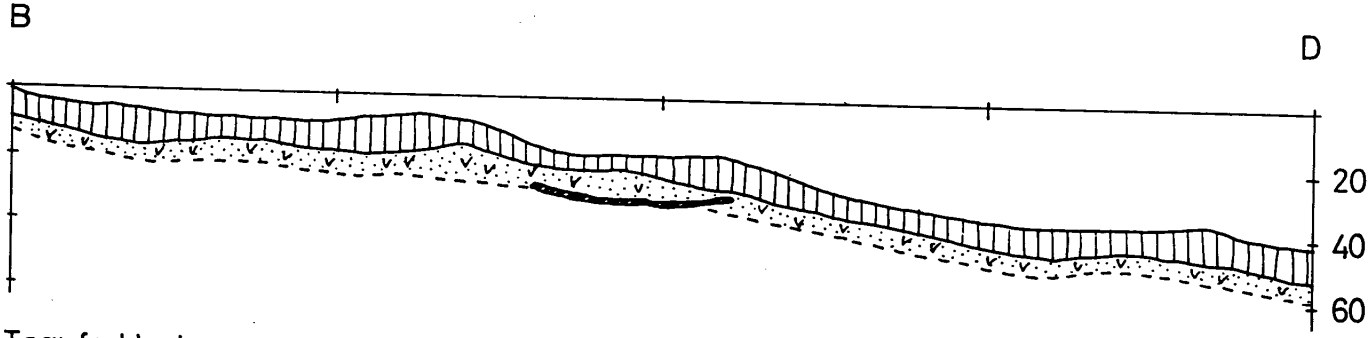

Tegnforklaring:

torv. mörk stripe grå sand blandet med grus. humusblandet grus.

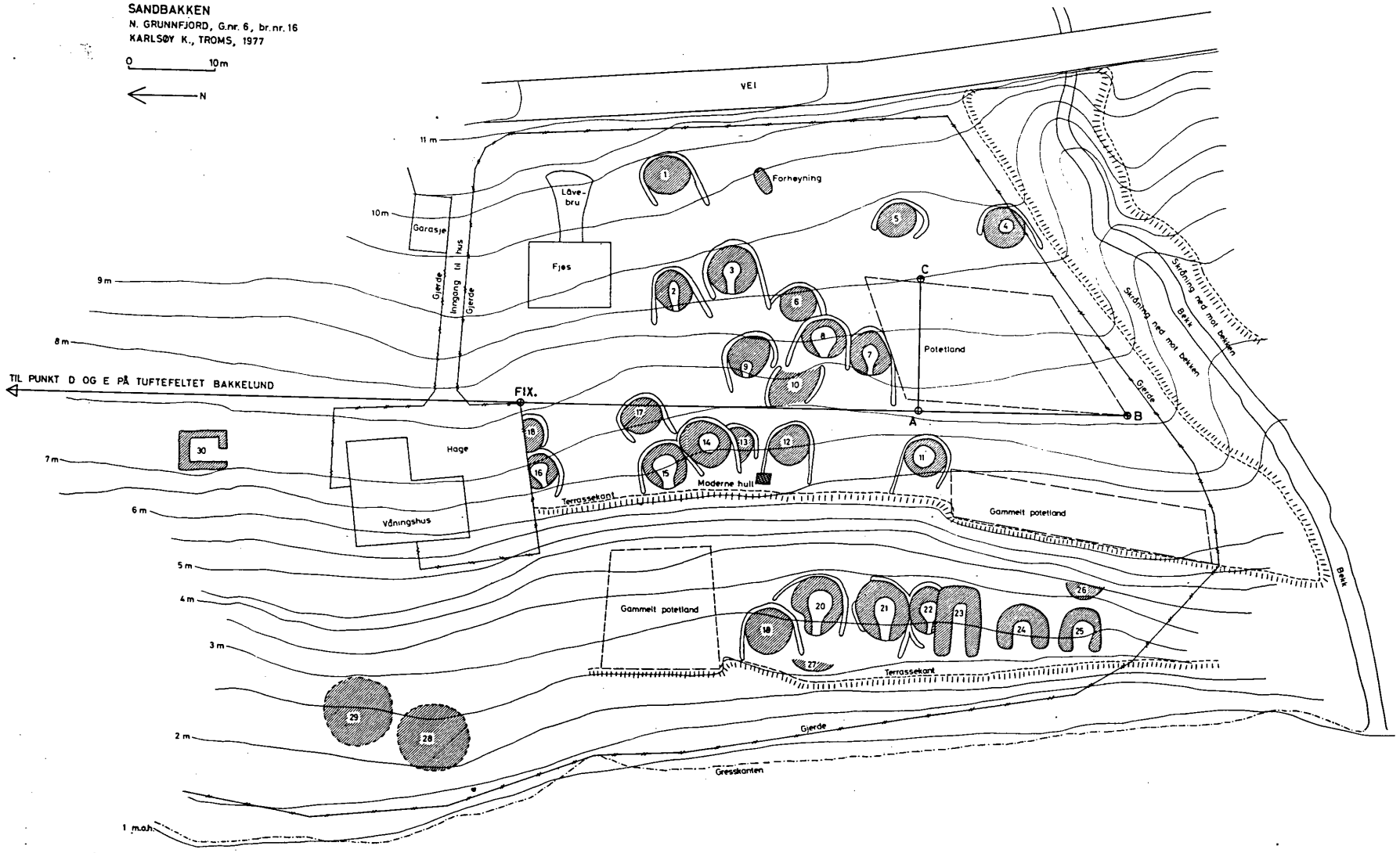
SANDBAKKEN
N. GRUNNFJORD, G.nr. 6, br.nr. 16
KARLSØY K., TROMS, 1977
0 10m
N
VEI
11 m
10m
9m
8m
7m
6m
5m
4m
3m
2m
1 m.o.h.
Garasje
Gjerde
Inngang til hus
Gjerde
Løve-bru
Fjøs
Forhøyning
TIL PUNKT D OG E PÅ TUFTEFELTET BAKKELUND
FIX.
Hage
Våningshus
Terrassekant
Moderne hull
Potetland
Gammelt potetland
Gammelt potetland
Terrassekant
Gjerde
Gresskanten
Skråning ned mot bekken
Skråning ned mot bekken
Bekk
Bekk
Gjerde
A
B
C

Sandbakken 2, N. Grunnfjord, gnr 6, bnr 16, Karlsöy k., Troms.

Östlig N-S profil.

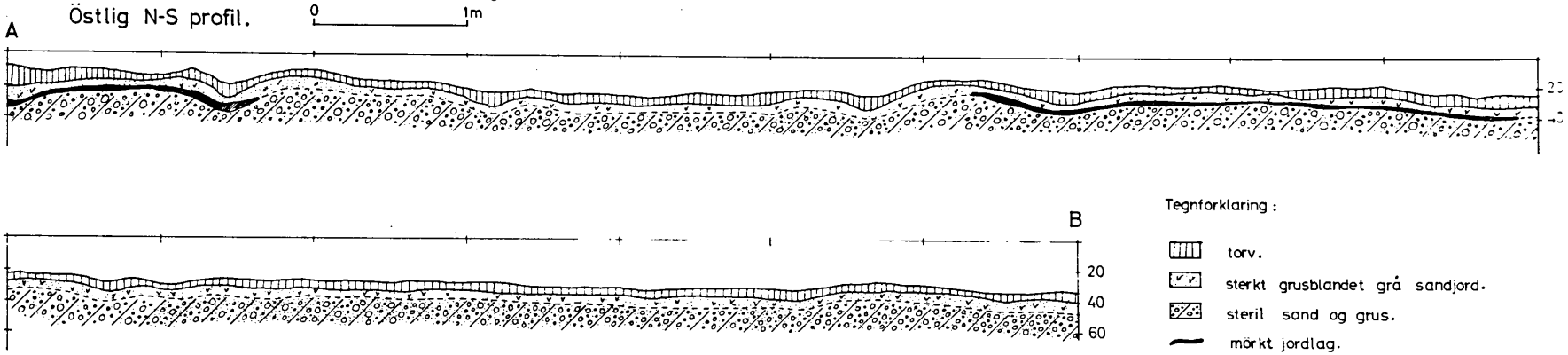

Tegnforklaring :

- torv.
- sterkt grusblandet grå sandjord.
- steril sand og grus.
- mörkt jordlag.
- uklar grense.

Fig. 27

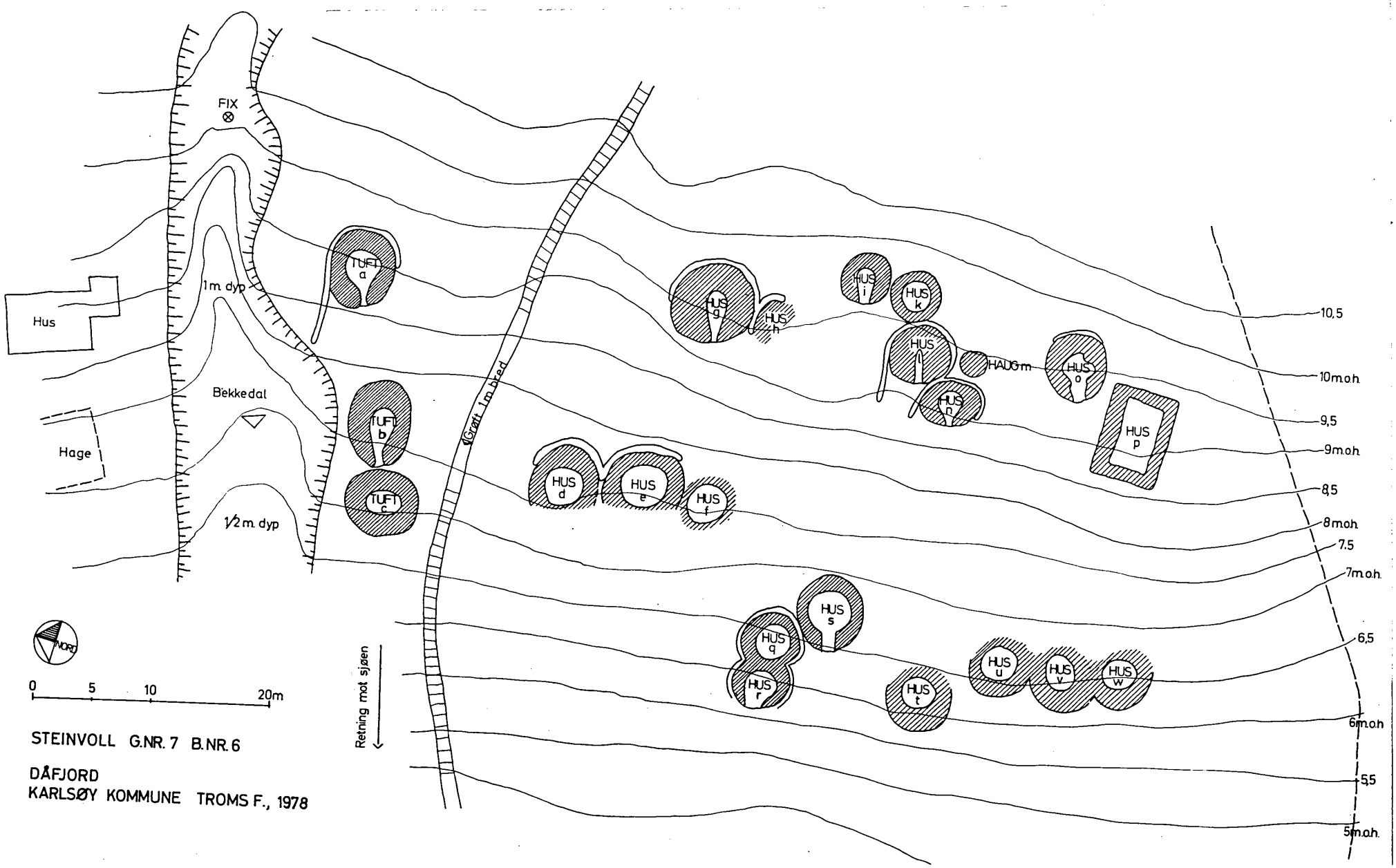

STEINVOLL G.NR. 7 B.NR. 6

DÅFJORD
KARLSØY KOMMUNE TROMS F., 1978

Fig. 28

Tabell som viser antall skattebetalere i Nord-Grunnfjorden.

1577	1578	1578	1582	1583	1584	1587	1588	1590	1591	1593	1594	1595	1596	1597	1601	1605	1606 x	1607 x
2	1	1	3	3	7	5	6	3	5	4	6	5	5	5	7	2	12	5

x) Disse år gjelder Dåfjord og Skogsfjord.

8 av personene ser ut til å være kommet fra Nord-Grunnfjord.

Fig. 29

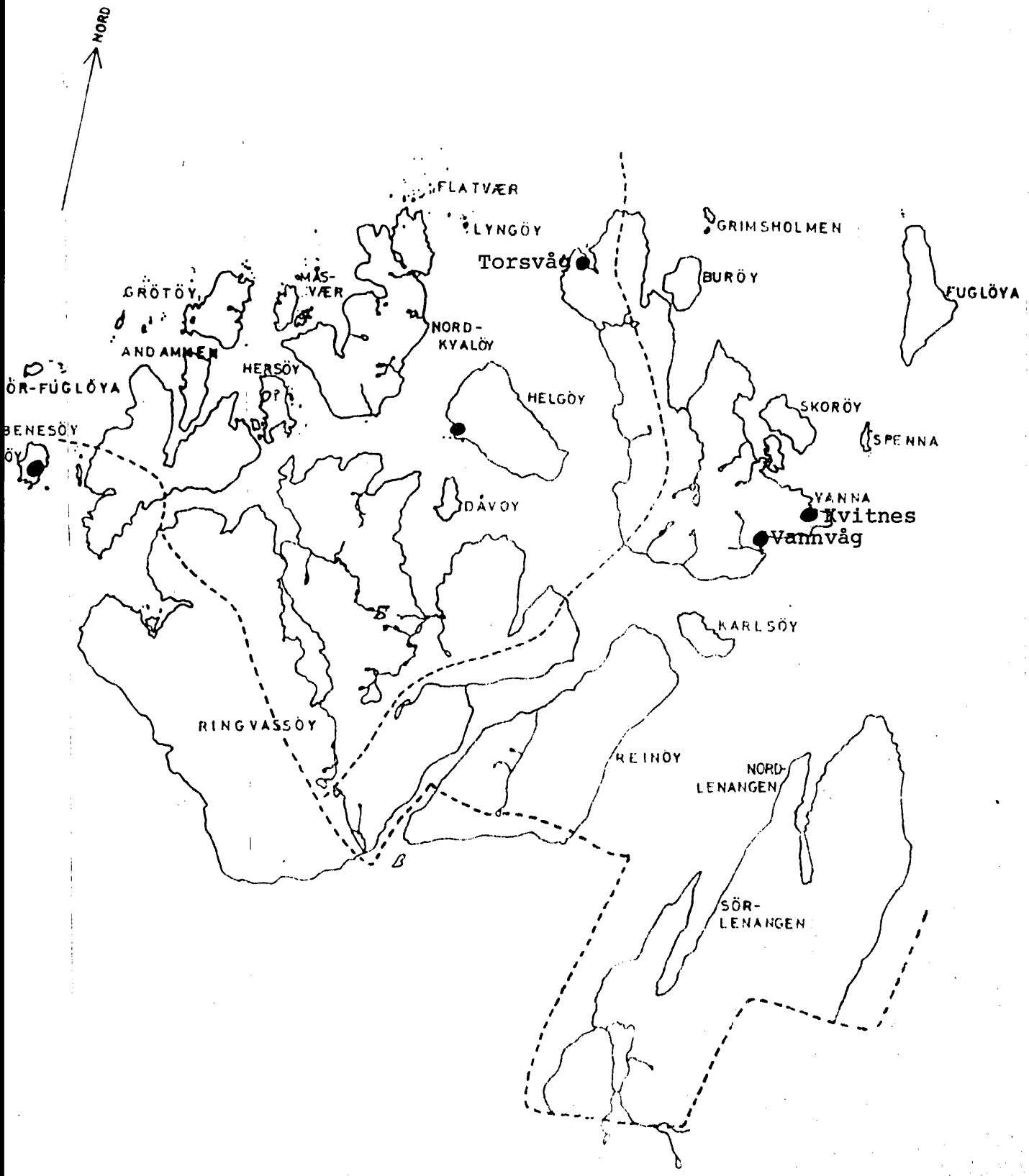

Lokaliserte skattemenn 1519/-20.

Fig. 30

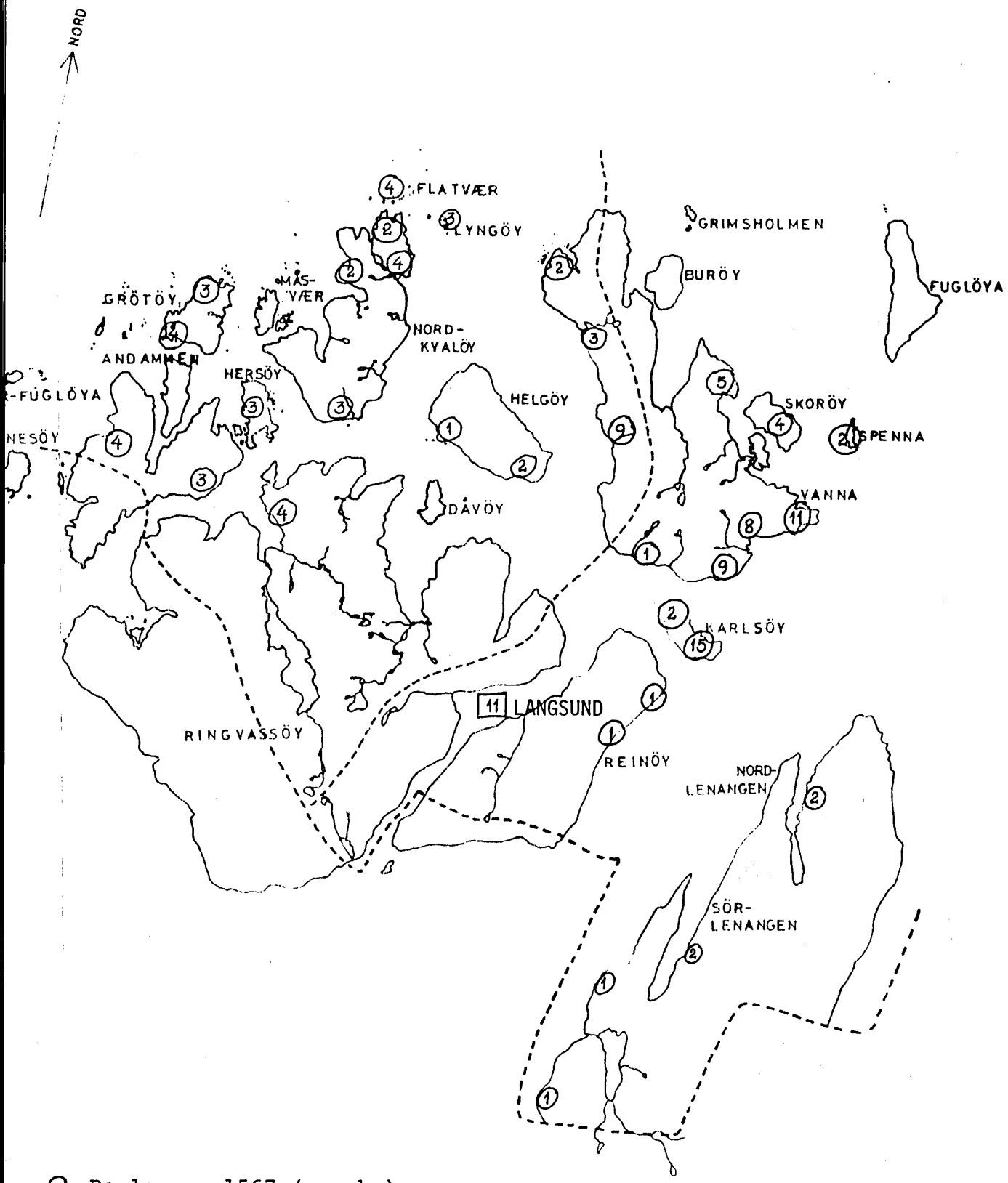

○ Boplasser 1567 (norske)

□ Boplasser 1563 (samiske)

Tabell som viser innholdet av samtlige bevarte sjøsameskifter fra Dåfjorden

		Gamme	Hus	Kobbromsbåt	Ottring	Sexring	Redskap til trearbeid (båt)	Smedredskap	Smie	Storfe	Sau	Geit	Garn	Not	Jukse/dorg	Våpen/jaktbruk	Vad/line	Rein
G. Larsdatter	1778	1	6	1		1				2	1	3					1	
A. Olsdatter	1785	2	5	2						7	5	5		1) 1			1	
P. Thom	1781	1	7	1		1	7	4	1	5	3	7			1/		1	
S. Amundsen	1771		2				2	5		4	4	4		1/	1/		1/1	10
K. Willumsdatter	1759		6							5	5	6	2) 1					
W. Einarsen	1723	1	8			2	4) 2			1	2	1	3) 6	1	2/2			33
T. Nilsen	1804	3	1				14	5	1	3	3	4	5) 8	1/				
J. Pedersen	1759		4		6)					2	2	4						
N. Thomasen	1802									4								
P. Thomasen	1805																	
A. Pedersen	1805																	
Tilsammen		8	39	4		4	25	14	2	33	25	34	15	21/	4/2		4/1	43

1) part i SeiVadz; 2) laxegarn; 3) 5 laxegarn, 1 kobbegarn

4) Pluss et grev; 5) 5 torskegarn, 2 sildegarn; 6) "1 gl. baad"

Fig. 32

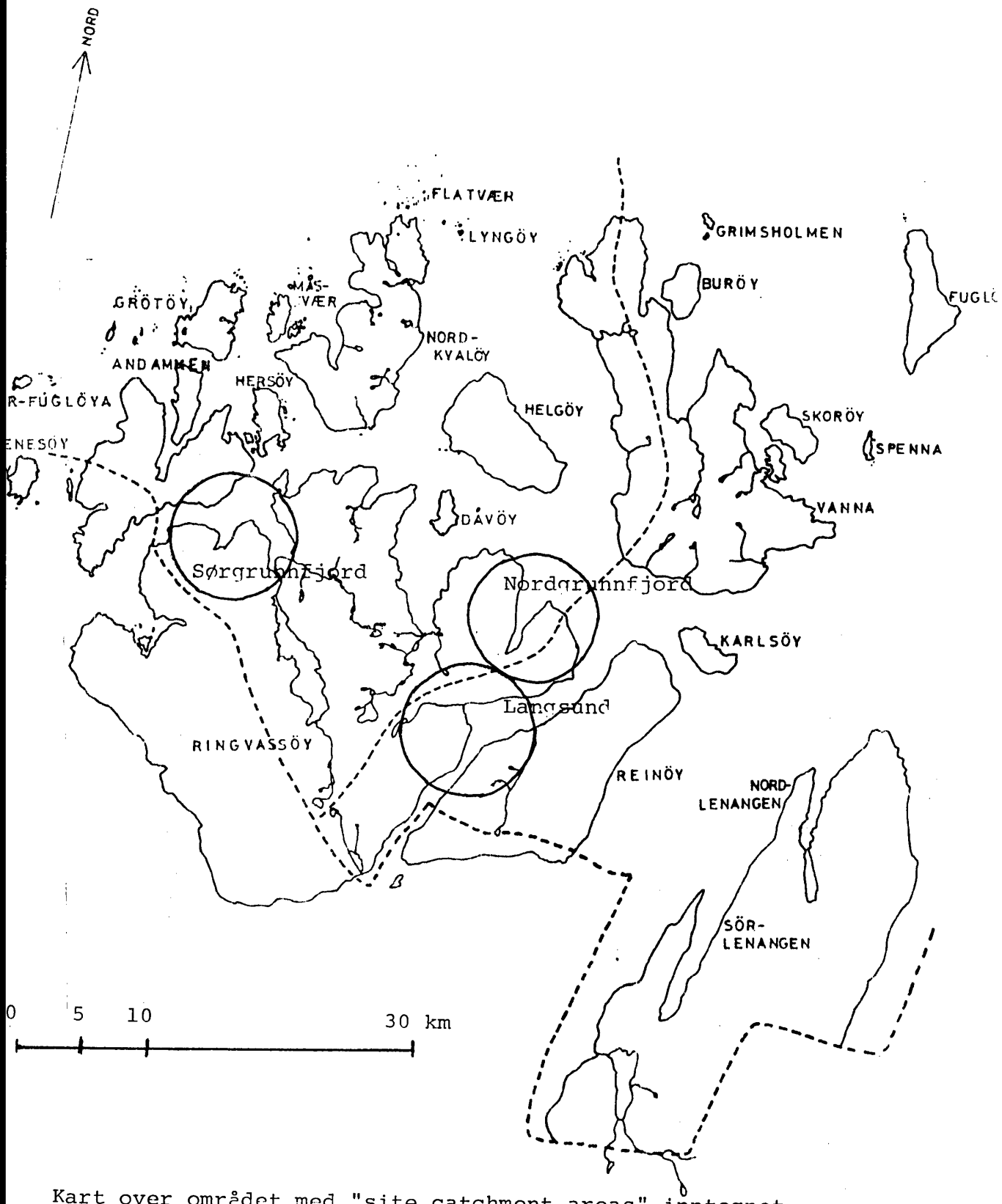

Kart over området med "site catchment areas" inntegnet.

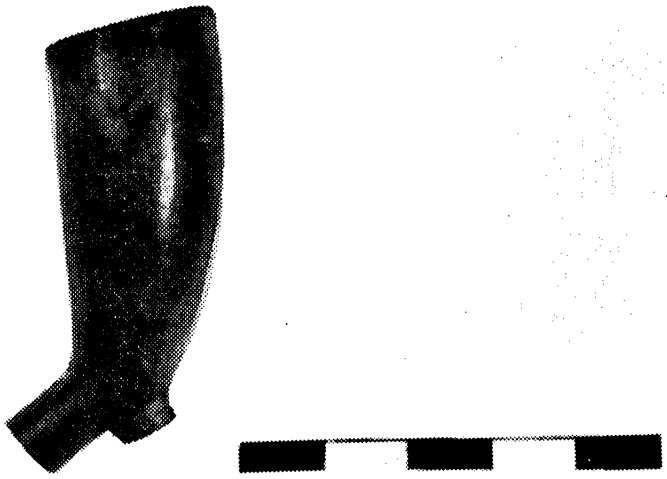

Fig. 33 Krittpipe fra tuft 1 Dåfjord

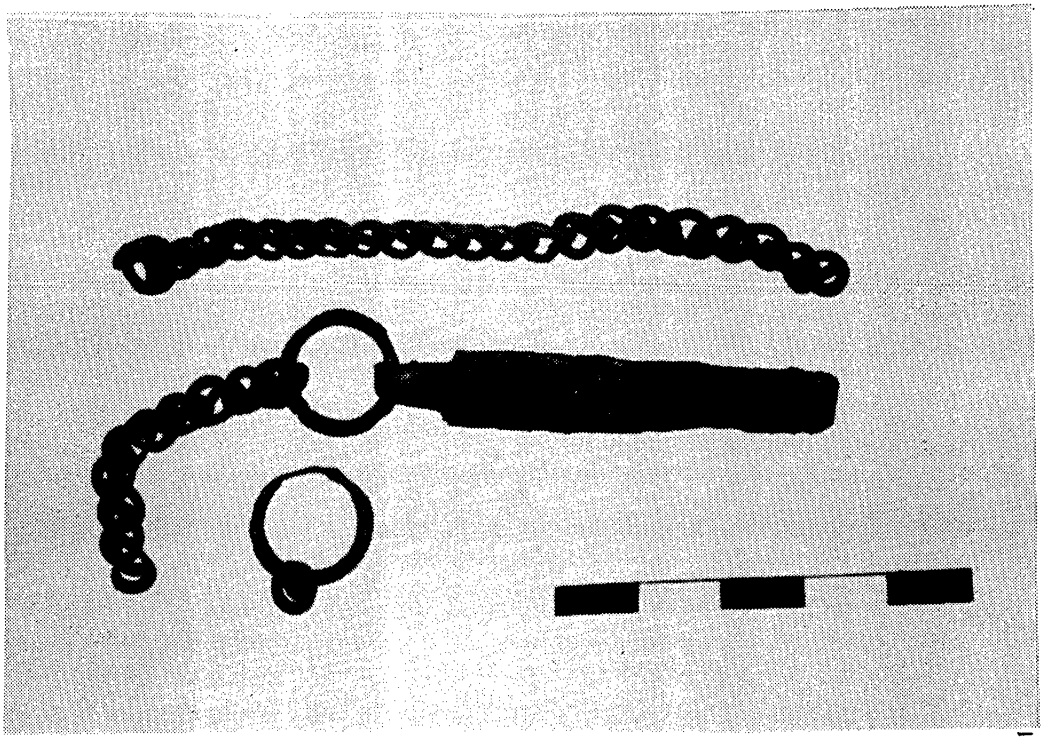

Fig. 34 Kjede fra tuft 10 Bakkelund

Fig. 35 Skår fra tuft 3 Skarpenes

Fig. 36

	OMRÅDE		AREALTYPE	AREAL I KM^2		PROSENT AV TOTALAREAL			
Langsund (Gamnes)	1	a)	Dyrkbar jord/skog Skog av dårlig kval.	24	69	28,2		99,9 %	34,8
		b)	Utmark/fjell	45		52,9			
		c)	Hav	16		18,8			
Nord Grunnfjord	11.	a)	Dyrkbar jord/skog	5	28 45	6,9	38,8		62,2
			Skog av dårlig kval.	23		31,9			
		b)	Utmark/fjell	17		23,6		99,9 %	
		c)	Hav	27		37,5			
Sør Grunnfjord.	111.	a)	Dyrkbar jord/skog Skog av dårlig kval.	13	42	19,4			
		b)	Utmark/fjell	29		43,3		100 %	
		c)	Hav	25		37,3			31.0
		a)		25		29,41			

LITTERATURLISTE

Ammerman, A.J., Cavalli-Sforza, L.L., D.K. 1976. "Toward the Estimation of Population Growth in Old World Prehistory" in Demographic Anthropology Questions Approaches. ed. Ezra B.W. Zubrow. Altuquerque.

Bakka, E. 1973. Omkring problemet om Kulturdualisme i Sør-Noreg, i Bonde-veidemann, bofast- ikke bofast i nordisk forhistorie. Tromsø-Oslo-Bergen.

Barth, F. 1969. Ethnic groups and Boundaries. Introduction. Oslo.

Baudou, E. 1973. Samenes invandring till Sverige ur arkeologisk synpunkt. Stensil. Stockholm.

Binns, K.S. 1978. Jernalderbosetning på Kvaløy i Troms. En undersøkelse av økologisk og sosial tilpasning i et nordnorsk kystmiljø. Magisteravhandling. Tromsø.

Bjørklund, I. 1978. Kvæn, same, norsk. En sosialantropologisk analyse av "De tre stammers møte". Magisteravhandling. Tromsø.

Bratrein, H.D. 1974 a. I "Norsk Historisk Leksikon". ed. Rolf Fladby, Steinar Imsen, Harald Winge. Oslo.

Bratrein, H.D. 1974 b. Kort oversikt over næringsmessige ressurser og ressursutnytting i Helgøy sogn i etterreformatorisk tid. Stensil. Tromsø.

Bratrein, H.D. 1978 a. Jakt/fangst - Helgøyprosjekt Osteologisk analyse. Intern stensil Tromsø.

Bratrein, H.D. 1978 b. Tromsen før 1610. Stensil. Tromsø.

Bær, P.A. 1977. Akkulturasjonsprosesser på Vanna omkring 1900. Stensil. Tromsø.

Clark, R.M. 1975. A calibration curve for radiocarbon dates. Antiguity XLIX. Cambridge.

Coldevin, A. 1938. Næringsliv og priser i Nordland 1700-1800. Det Hanseatiske museums Skr. nr. 11. Bergen.

Coldevin, A. 1943. Jordegods og storgårder i Nord-Norge. Trondheim.

Damon, P.E., Long, A., Wallick, E.I. 1972. Denchochronological calibration of the carbon 14 Lime Scale. Proc. 8th int Conf. on Radiocarb. Datering. Lower Hutt City, I, 45-59.

Elgström, O. 1922. Karesuandolapparna. Stockholm.

Fjærvoll, K. Korndyrkingen i Hålogaland i gammal tid. 1500- og 1600-åra. Tillegsbok til Håløgminne 1961.

Vita Finzi, C./Higgs, E.S. Prehistoric Economy in the Mount Carmel Area of Palestine: Site Catchkment Analysis. Proceedings of teh Prehistoric Soc. val. XXXVI London 1970.

Gjessing, G. 1944. Steinalder - bronsealder - steinbronsealder? Viking. Oslo.

Gjessing, G. 1953-55 i Sameliv. Litt om sjøsamisk sel-/ Kvalfangst i gammel tid. Oslo.

Hagen, A. 1967. Norges Oldtid. Oslo.

Helbers, G.C. & Boudewaagen. 1942. Goudsche Pijpen, De Merken en het Merkenrecht van de Pijpmakers te Gouda. De Geschiedenis van de Pijpmakerij te Gouda. Gouda.

Helland, A. 1899. Norges land og folk XIX. Topografisk-statistisk beskrivelse over Tromsø Amt. Kristiania.

Herteig, A. Kongers havn og handels rete. Oslo 1969.

Holm-Olsen, I.M. 1978 a. Gårdshaugstratigrafi. En diskusjon med utg.pkt. i Helgøyprosjektets undersøkelse. Stensil. Tromsø.

Holmsen, A. 1966. Gard, bygd, rike. Oslo.

Houtermans, J.C. 1971. Geophysical interpretations of bristlecone pine radiocarbon measurements using a method of Fourier analysis for unequally-spaced data. Ph.D. Thesis, University of Berne.

Houtermans, F. 1968. Flyttlapparna i Gällivarre socken. Geographica I, Uppsala 1936.

Håland, R. 1977. Archaeological Classification and Ethnic Groups. Norwegian Archaeological Review, Vol. 10, no. 1-2. Oslo.

Johansen, O.S. Pers. komm.

Johansen, O.A. 1922. Finnmarkens politiske historie. Aktmæssig fremstillet. Kristiania.

Kiil, A. 1933-36. Nordlandshandelen i det 17. århundre. Bilag til Håløygminne IV.

Kjellström, R. 1976. Är traditionerna om stalo historisk grundade? Fataburen.

Kleppe, E.J. 1974. Samiske jernalderstudier ved Varangerfjorden. Magisteravhandling. Bergen.

Kolsrud, K. 1947. Finnefolket i Ofoten. Oslo.

Kolsrud, K. 1955. Sjøsamene i Rognsund. Ein ettersøknad om bosetjing og næringsform i ei samisk bygd i Vest-Finnmark. Studia septentrionalia VI. Oslo.

Kolsrud, K. 1961. Sommersete. Til problemet om halvnomadisme og seterflytting blant norske sjøsamer. Samiske Samlinger, V-1. Oslo.

Larsen, A. 1947. Om sjøsamene. Tromsø.

Manker, E. 1960. Fångstgropar och stalotomter. Kulturlämningar från lapsk forntid. Acta Lapponica XV. Stockholm.

Mathiesen, P. 1968. Grunnfjord-Dypfjord. En analyse av tilpasningsprosesser i to nordnorske lokalsamfunn. Oslo.

Mathiesen, P. 1978. "Västersjöfinner" på Ringvassøy. En analyse av den samiske befolkning i Helgøy på 1700-tallet. Tromsø.

Nielsen, A.R. 1978. Skattelistene i Helgøy/Karlsøy som kilder til befolkningshistorien i første del av 1600-tallet. Stensil. Tromsø.

Nielsen, K. Spørsmålet om den lappiske Torvgammes opprinnelse. Studia Septentrionalia.

Qvigstad, J. 1935. De lappiske Stedsnavn i Troms fylke. Inst. for sammenlignende Kulturforskning. Serie B: Skrifter XXVIII.

Ralph, E.K., Michael, H.N., Harr, M.C. 1973.
Radiocarbon dates and reality. Masca Newsletter Vol. 9, no. 1. Philadelphia.

Rossman, David L. A site Catchement Analysis of San Lorengo, Veracrug. The Early Meroamerican Village Ed: Kent Flaming NY 1976.

Rouong, I. 1975. Samerna. Stockholm.
Søknad til NAVF fra Helgøyprosjektet. Tromsø 1978.
Søknad til NAVF fra Helgøyprosjektet 1975. Tromsø Museum top.ark.

Vorren, Karl Dag. Personlig komunikasjon.

Vorren, Ørnulf. Mennesket og reinen. Ottar nr. 101. Tromsø 1977.

Tromsø Landbruksselskap. Personlig komunikasjon.

Wahlöö, C. 1976. Keramik 1000-1600 i Svenska fynd. Lund.

Ytreberg, N.A. 1941. Nordlandske Handelsteder. Trondheim.

Zachrisson, I. 1976. Lapps and Scandinavians. Archaeological Finds from Northern Sweden. Early Norrland 10. Stockholm.

KILDER

Trykte kilder.

Tiendepengeskatten, restanselister i

Norske Regnskaber og Jordebøger, Christiania 1887-1905.

Lensregnskap 1567 i

Norske Lensrekneskapsbøker 1548-1567 V, Oslo 1943.

Hans Olsens Sjøsamemantall 1601 i

O.A. Johnsen: Finnmarkens politiske historie, Kristiania 1922

Utrykte kilder.[1)]

Lensregnskaper 1610-1667	Riksarkivet, Oslo
Amtsregnskaper 1670-1689	"
Fogdregnskaper fra 1690	"
Prestens Mantal 1666	"
Mantal 1702	"
Harvig Billes Erklæring 22/7 1609	"
Claus Urnes Erklæring 1599	"
Skifteprotokoller for Tromsø og Senjen Fogderi	Statsarkivet, Tromsø
Diverse lister over den svenske sjøfinneskatten, 1558-1607	Riksarkivet, Stockholm

---

1) Samtlige kilder finnes i kopi på Tromsø Museum, N.Y.K.

APPENDIX A

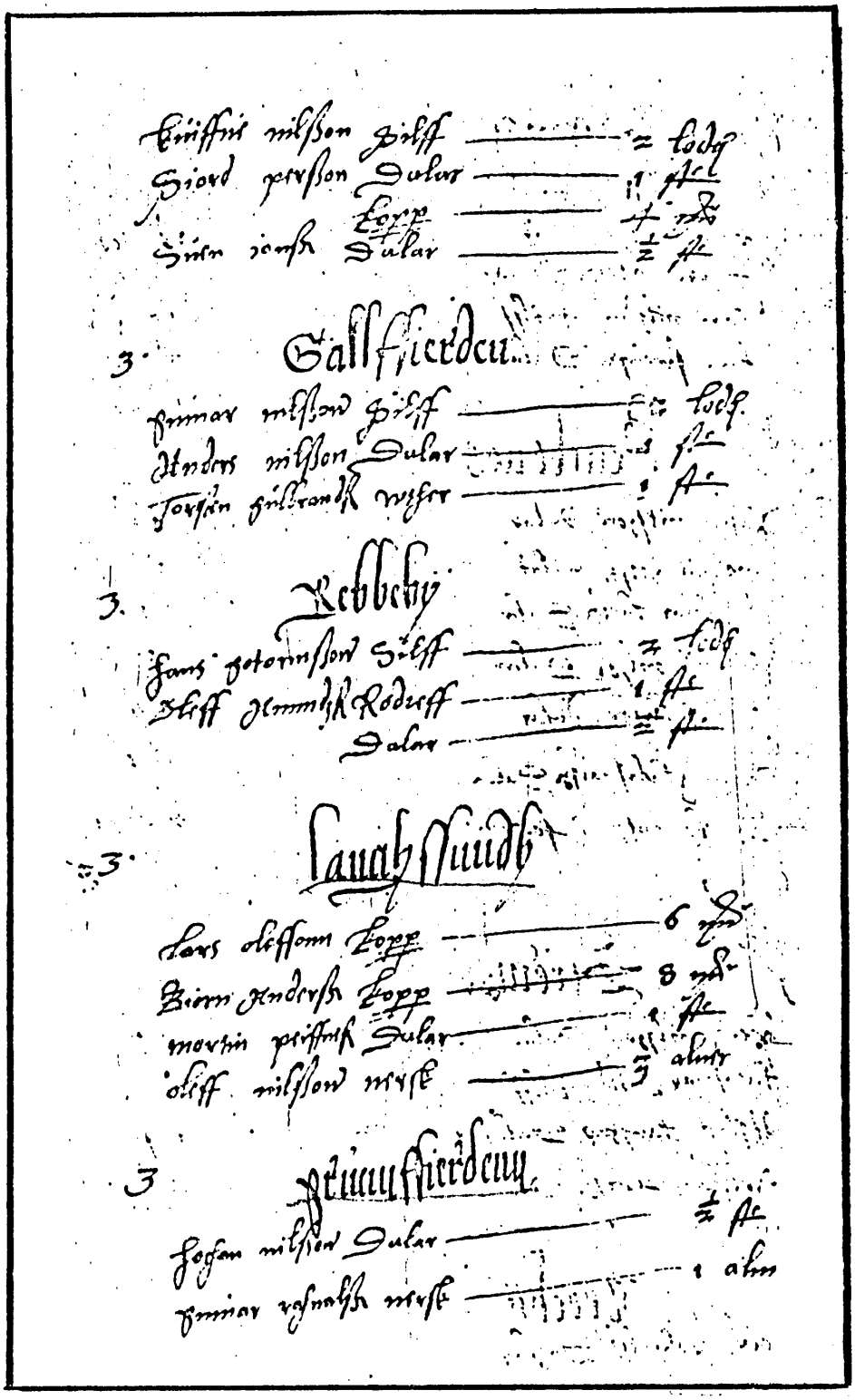

Faksimile. Side av den svenske skatteliste for 1577.

APPENDIX B

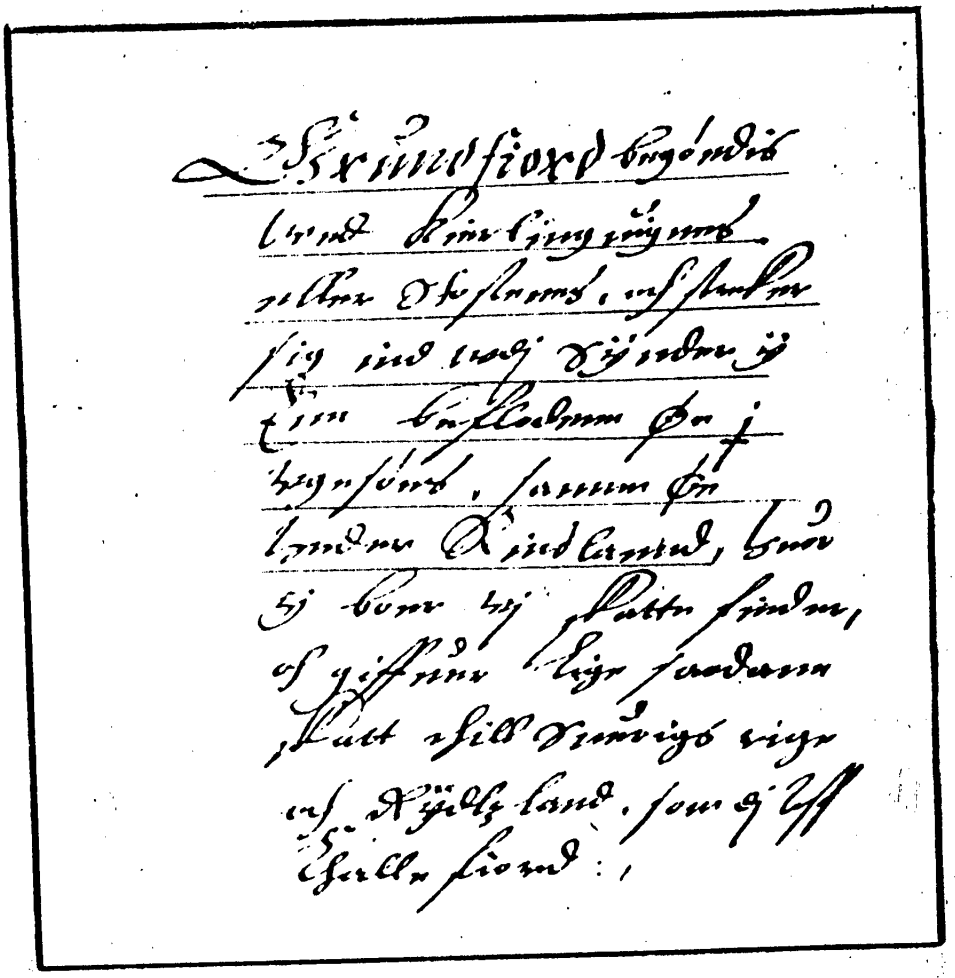

Faksimile. Del av side i Claus Urnes erklæring 1599

APPENDIX C

Tabell som viser fordelingen av gjenstander i tuftene

tuft	jern	kritt-piper	kera-mikk	glass	annet
Teigen 1	35	11	16	10	7
" 2			1		
" 3		1	5		
" 4	2		2		
" 5	3		1	1	
Sandbk. 22-23	5		2		4
" 14	28		4		4
" 3	8		3		1
Bakkel. 10	12		2		2
" mødding	7				1
Grøtv. 12			1		
" 11	2		1		
Sk.nes 3	1		54	1	
St.voll 4	13	1	4	1	3
" 9	2		6		4
Vesterg. 1	3				1
" 2	1				2
Nyheim 1	7		11	1o	2
" 2			4	1	2
Solheim 3	8				
" 4-5	1		1		
Bakkejord 3	3	2			
" 5	1		1		